FRIESLAND IN 1813.

HISTORISCHE BIJZONDERHEDEN

OMTRENT HETGEEN IN

FRIESLAND EN INZONDERHEID TE LEEUWARDEN

IS VOORGEVALLEN

VÓÓR EN TIJDENS DE

VERLOSSING EN HERSTELLING

VAN

NEDERLAND.

1810-1815.

FRIESLAND IN 1813.

HISTORISCHE BIJZONDERHEDEN

OMTRENT HETGEEN VÓÓR EN TIJDENS DE

VERLOSSING EN HERSTELLING

VAN

NEDERLAND,

VAN 1810 TOT 1815,

IN

FRIESLAND EN INZONDERHEID TE LEEUWARDEN

IS VOORGEVALLEN;

DOOR

W. EEKHOFF,

Archivarius der stad Leeuwarden.

NAMENS HET FRIESCH GENOOTSCHAP VAN GESCHIED-, OUDHEID- EN TAALKUNDE UITGEGEVEN ALS FEESTGAVE BIJ DE VIERING VAN HET VIJFTIGJARIG HERWONNEN VOLKSBESTAAN VAN NEDERLAND.

Naar officieële bescheiden en berigten van tijdgenooten bewerkt.

TE LEEUWARDEN, BIJ
W. EEKHOFF.
1863.

VOORBERIGT.

Ofschoon mij enkel was opgedragen de historische bijzonderheden betrekkelijk het jaar 1813 *bijeen te brengen, heb ik, uit belangstelling in het onderwerp, gemeend wèl te doen, daaraan meerdere uitbreiding te geven door met* 1810 *te beginnen en met* 1815 *te eindigen, ten einde oorzaken en gevolgen met het middelpunt van aller belangstelling te vereenigen. Maar nu was de moeite der bewerking en de rijkdom van bronnen zóó groot, dat ik dit geschrift moest bekorten, om den bepaalden omvang niet te zeer te overschrijden, en mij moest overhaasten, om binnen den gestelden tijd, vóór onze vaderlandsche feestviering, gereed te komen.*

Heb ik in sommige opzigten te veel gedaan en ben ik in andere te kort geschoten, of heb ik te weinig kleine bijzonderheden medegedeeld, die in volksverhalen voortleven, men houde mij dit ten goede, uit aanmerking van den zwaren arbeid, welke ik mij bij het doorworstelen van zoo vele duizenden geschreven en gedrukte stukken moest getroosten, en mudden kafs heb moeten verzwelgen, om eenige voedzame korrelen graans te vinden.

Bovendien gaven de mededeelingen, welke talrijke personen mij mondeling en schriftelijk verschaften, ruime bouwstoffen, waarvoor ik zeer erkentelijk ben aan allen. In het bijzonder ben ik verpligt mijnen dank toe te brengen voor betoonde hulp aan den Heer Commissaris des Konings in deze provincie, aan den Heer Griffier der Staten, den Heer Archivaris-Bibliothekaris, en vooral aan den Heer Mr. W. W. Buma,

—

die deze bewerking niet alleen voorgesteld, maar ook met vele diensten bevorderd heeft. Voor de mededeeling van plaatselijke bijzonderheden breng ik mijn dank toe aan de Heeren VAN BURMANIA Baron RENGERS, S. VAN SLOTERDIJCK BEEKKERK *en* G. D. SIMON *alhier, de Heeren* Mr. A. VAN SLOOTEN *te* Dokkum, Dr. J. BANGA *en* Mr. T. BANGA *te* Franeker, M. VAN DER PLAATS *te* Harlingen, P. MULIER *en* W. A. BAARS *te* Bolsward *en* C. BINKES, *thans te* Haarlem, J. KINGMA *te* Makkum, H. BRANDENBURGH *te* Workum *en* Jhr. Mr. C. L. VAN BEYMA THOE KINGMA *te* Lemmer *(die mij ook een handschrift betrekkelijk* Harlingen *van zijn schoonvader den Luit. Kolonel* T. TJALLINGII Pz. *mededeelde), alsmede aan enkele Gemeentebesturen en personen, die mij inlichtingen verschaft hebben.*

Erkentelijk ben ik tevens voor mededeelingen aangaande de Friesche gardes d'honneur aan de Heeren C. F. FRISIUS VAN HYLCKAMA, G. H. VAN BOELENS, F. DEKETH, K. O. v. d. VEEN *en* Dr. F. J. WITTEVEEN; *te meer, dewijl er ook omtrent dit onderwerp te voren nooit iets was openbaar gemaakt.*

Gaarne wil ik voortgaan meerdere berigten in te winnen, en noodig ieder, die in staat is deze mede te deelen, vriendelijk uit ze mij niet te onthouden, nu uit het gegevene kan worden opgemaakt wat daaraan ontbreekt of daaraan zou kunnen worden toegevoegd.

Aangenaam zou de belooning voor dezen arbeid zijn, indien dit geschrift mogt bijdragen om de geschiedenis van Friesland *in dat merkwaardig tijdperk beter te doen kennen, en om in 't algemeen de overtuiging te vestigen, dat ook wij Friezen groote reden hebben om ons met de overige provinciën des vaderlands dankbaar te verheugen, nu wij de vijftigste verjaring der verlossing en herstelling van* Nederland *in November* 1863 *feestelijk willen herdenken.*

FRIESLAND IN 1813.

HISTORISCHE BIJZONDERHEDEN

OMTRENT HETGEEN VÓÓR EN TIJDENS DE

VERLOSSING EN HERSTELLING

VAN

NEDERLAND,

VAN 1810 TOT 1815,

IN

FRIESLAND EN INZONDERHEID TE LEEUWARDEN

IS VOORGEVALLEN;

DOOR

W. EEKHOFF,

Archivarius der stad Leeuwarden.

INLEIDING.

Er is geene gebeurtenis in onze vaderlandsche geschiedenis, welke zoo spoedig uit de duisternis licht, uit de verdrukking vrijheid, uit de smart vreugde deed geboren worden, als bij de heugelijke omwenteling van den jare 1813 plaats vond; en niet dan met aandoening en deel-

neming kunnen wij denken aan de blijdschap, die het gemoed onzer vaderen vervulde, toen zij zoo eensklaps van den ondragelijk geworden dwang der Fransche overheersching verlost werden, om weêr in het genot te treden der lang ontbeerde vrijheid en onafhankelijkheid.

Die overtuiging bezielde mij levendig, toen ik in de vergadering van het Friesch Genootschap van den 9 April 1863 mij zag uitgenoodigd, om de merkwaardigste voorvallen, welke deze hoogst gewigtige gebeurtenis in *Friesland* en in 't bijzonder te *Leeuwarden* vergezelden, op te sporen en namens het Genootschap uit te geven, nu *Nederland* in dit jaar de 50ste verjaring zijner verlossing en herstelling feestelijk wil herdenken.

De vergadering vereenigde zich gaarne met het doel des geachten voorstellers, den heer Mr. W. W. Buma, om door zulk een geschrift van wege het Genootschap een blijk van deelneming te geven in eene feestviering, waarvan de geschiedkundige herinneringen den grondslag moeten uitmaken; een grondslag, welke echter in *Friesland*, buiten de algemeen bekende feiten, geheel ontbrak, omdat al onze vaderlandsche geschiedschrijvers wèl den loop der omwenteling in *Holland* en sommige andere provinciën vermeld hebben, doch geen enkele eenig gewag heeft gemaakt van hetgeen gelijktijdig in *Friesland* is voorgevallen. Het bijeenbrengen van de merkwaardigste bijzonderheden dien aangaande zou alzoo niet alleen geschikt zijn om, als feestgave, de belangstelling der bewoners van dit gewest in de blijde gebeurtenis te verhoogen, maar het zou tevens eene bijdrage kunnen worden tot de geschiedenis van *Friesland* (aan wier beoefening het Genootschap voornamelijk is gewijd), welke op dit oogenblik

voor het algemeen de meeste waarde had. Tot aandrang van deze redenen werd er met regt bijgevoegd, dat zulk een arbeid thans te wenschelijker geacht mogt worden, omdat de bronnen van zulk een verhaal nu nog aanwezig zijn, zoo in schriftelijke en gedrukte bescheiden als wel voornamelijk in mondelinge mededeelingen van nog levende tijdgenooten, die deel namen aan het beleid der zaken of daarvan nog geheugenis dragen.

Misschien heb ik roekeloos gehandeld met de volbrenging van die moeijelijke taak dadelijk op mij te nemen, dewijl zij welligt beter aan bekwamere handen ware toevertrouwd. De aantrekkelijkheid van het onderwerp was echter te groot, om tot eene weigering te kunnen besluiten; te meer, naardien ik in mijne ambtsbetrekking over velerlei bronnen beschikken kon; terwijl ik voorts vertrouwde, dat niemand mij zijne hulp en medewerking onthouden zou, waar ik die, bij de volvoering van dit voornemen, mogt inroepen.

Die bronnen zijn mij in overvloed toegevloeid, deze hulp is mij door velen bereidwillig verleend (1), en nu ik de vrucht van maandenlange inspanning mijnen landgenooten aanbied, mag ik zeker wel op hunne goedkeuring rekenen, dat ik mij niet enkel tot 1813 bepaald, maar in de behandeling van het onderwerp ook de vorige en volgende belangrijke jaren opgenomen heb. Dat grootere veld van beschouwing, de rijkdom der bronnen, en het talrijke der brieven van nog levende tijdgenooten maakten het mij zeer moeijelijk, de gestelde grenzen van dit geschrift niet te buiten te gaan en om den tijd, voor

(1) Zie daarover nadere mededeelingen in het Naberigt.

de uitgave bepaald, niet te overschrijden. Het onderwerp, waarvan ik voorloopig de voornaamste bijzonderheden bewerkte, zal dus later door iemand, die meer tijd, studie en bekwaamheid heeft dan waarover ik beschikken kon, veel uitvoeriger kunnen behandeld worden. Hartelijk wensch ik, dat dit geschrift de waarde der blijde gebeurtenis in aller schatting moge verhoogen, en bij de feestelijke herdenking daarvan, onder dankbare erkenning van onze tegenwoordige onschatbare voorregten, de liefde voor Vaderland en Koning moge versterken.

I.

De vereeniging van Nederland met Frankrijk.

1810.

Ten toppunt van grootheid en roem gestegen en door den meesten luister omgeven, bekrachtigde Keizer NAPOLEON op zijn paleis te *Rambouillet* den 9 Julij 1810 eindelijk het lang voorgenomen gewigtige decreet, welks eerste regel: „ *Holland is met het Keizerrijk vereenigd,*" een einde maakte aan het zelfstandig bestaan van den eens zoo magtigen Nederlandschen staat. Hij wilde daardoor tevens „ een einde maken aan de tusschenbesturen, welke, sedert zestien jaren, dit gedeelte van het Keizerrijk hadden *gekweld.*" Reeds in 1806 had hij het voornemen daartoe opgevat, doch uit toegeeflijkheid had hij „ aan de Bataafsche natie een wezenlijke dienst meenen te bewijzen door Prins LODEWIJK, in eene erfelijke waardigheid en met zoodanigen titel, als met den aard des volks meest overeenkomstig scheen, aan haar hoofd te plaatsen (2)."

Maar nu deze broeder als *Koning van Holland* gedurende vier jaren vele zijner plannen had gedwarsboomd; nu het voor zijne bestrijding van *Engeland* zoo gunstig gelegene *Nederland* zijne bedoelingen miskend en weêr-

---

(2) Daar deze bewerking is geput uit de oorspronkelijke staatsstukken, welke zich in het Stedelijk en Provinciaal Archief bevinden, alsmede uit de dagbladen van dien tijd, vooral de Leeuwarder en Friesche Couranten, welke den indruk der toenmalige gebeurtenissen op dat oogenblik het best teruggeven, waarbij de werken van SCHIMMELPENNINCK, VERHUELL, ROELL, THORBECKE en anderen zijn geraadpleegd, zoo zou het te moeijelijk vallen telkens elken schrijver of bron aan te halen.

streefd had; nu het de bewijzen had gegeven, dat het de bouwstoffen eener nationale zelfregeering miste, — nu werd hij tot deze daad gedrongen door de noodzakelijkheid en door zijn geest van politieke centralisatie, die geene nationale zelfstandigheid wist te waardeeren of gelden liet, wanneer die met zijne meer omvattende bedoelingen in strijd was.

Of droeg dat besluit tevens geene blijken van goede bedoelingen? Of vierde hij daarbij enkel zijn roem- en heerschzucht bot? Mogen wij de eerste miskennen, als wij aan het laatste niet twijfelen? Bij de uitvaardiging van dit decreet gaf hij toch te kennen, dat in de eenheid van het Rijksbestuur lag opgesloten, „dat de inwoners van *Holland* nu voortaan de voorwerpen zijner zorg zouden zijn, en dat hij zich over hunne welvaart niet minder dan over die zijner goede stad *Parijs* zou verblijden; terwijl hierdoor aan hunne nijverheid een ruim veld — van *Amsterdam* tot *Rome* — zou worden geopend, hetgeen hen zou veroorloven het tijdstip af te wachten van de uitbreiding der onderlinge handelsbetrekkingen in die streken, welke hunne voorvaderen hebben beroemd gemaakt en de eer van den Bataafschen en Hollandschen naam zoo zeer hebben verheven."

Doch Keizer NAPOLEON had, van zijn hoog standpunt, waarlijk geene verontschuldiging of vleijerij noodig jegens eene natie, die, blijkens onderscheidene proefnemingen van staatsregelingen, niet in staat was geweest zich zelve te regeeren(3); die, na de mislukte proef van een Koningschap doorgestaan te hebben, volgens zijne meening, niet meer verdiende eene eigene natie te zijn; vooral nu het was gebleken, dat zij ook hare geldmiddelen niet

---

(3) Een overzigt van al de Provinciale en Gemeentebesturen, welke van 1795—1815 zich in deze provincie afwisselden, is als Bijlage A hier achter gevoegd.

had kunnen besturen, zoodat zij zonder uitstel geholpen, ja van den ondergang gered moest worden(4).

En wie anders kon redden dan hij, die in zijn toestand den moed en de magt had of althans gebruikte om eene daad te verrigten, welke in veler oog ontzettend scheen en toch noodzakelijk was geworden? Hij wist en durfde wat hij wilde; en zou *Nederland* voortschrijden op de baan van maatschappelijke en politieke ontwikkeling, waartoe zijne staatkunde zijne volken bestemde, dan moest het ontslagen worden van dien schrikbarenden overlast van schulden, die in de laatste jaren zoo verbazend waren toegenomen, en met wier behoud geene inlijving in het Fransche rijk mogelijk was. Daarom beval hij in art. 8 van dit decreet, dat de renten der publieke schuld over 1808 en 9, die de Hollandsche regering niet had kunnen uitbetalen, even als die over 1810 niet verder dan voor een derde van het toenmalig bedrag onder de lasten zouden worden gebragt, zoodat het kapitaal der Nederlandsche Staatsschuld, toen tot 1264 millioen gld. gestegen, gereduceerd werd tot 421 millioen (5).

De overige artikelen van dit merkwaardige besluit hielden in, welk aandeel *Holland* zou bekomen in den Senaat, den Staatsraad, het Wetgevend Ligchaam en het Hof van cassatie; dat de *Hertog van Plaisance*, LE BRUN,

---

(4) De Minister van buitenl. zaken, die NAPOLEON het decreet voorstelde, voegde daar tevens eene opsomming der redenen bij, welke zulk een besluit nóodzakelijk maakten, waaronder ook deze: „ Holland is overladen met den last zijner publieke schuld, die 85 à 90 milioenen (franken rente) bedraagt, dat is een vierde meer dan de schuld van het geheele vereenigde Keizerrijk. Men rekent dat Holland driemaal zooveel betaalt als Frankrijk. Het volk zucht onder den last van 23 soorten van onderscheidene belastingen; de Hollandsche natie bezwijkt onder hare lasten; zij kan ze niet meer betalen. U. M. moet zich verklaren voor de vereeniging om het belang, ja om de redding van Holland; te meer, daar het een noodzakelijk gevolg is van de vereeniging met België," enz.

(5) Zie WEEVERINGH, *Geschiedenis der Ned. Staatsschuld*, 43.

Aartsthesaurier des rijks, 's Keizers Stedehouder te *Amsterdam* zou zijn, totdat op 1 Januarij 1811 de Fransche administratie zou aanvangen; dat de bestaande belastingen zouden worden verligt (hoewel te gelijk werd bevolen eene heffing van de helft der waarde van alle aanwezige koloniale produkten), en dat nog in den loop dier maand het Wetgevend Ligchaam eene commissie van vijftien leden naar *Parijs* zou afvaardigen tot regeling van de grondslagen der vereeniging (6).

Werkelijk is deze commissie, waartoe uit *Friesland* Jhr. JULIUS VAN BURMANIA, Burgemeester van *Leeuwarden*, behoorde, en die met de afgevaardigden van de marine, de landmagt en de stad *Amsterdam*, uit niet minder dan vijftig personen bestond, naar *Parijs* gereisd en den 15 Augustus tot den Keizer toegelaten, om bij monde van den Admiraal VERHUELL „ de gevoelens van bewondering, vertrouwen en gehoorzaamheid, welke hen bezielden, eerbiedig uit te drukken, nu ook het Hollandsche volk, ten gevolge der groote gebeurtenissen in *Europa*, zijne eens zoo duur verkregene onafhankelijkheid aan den drang der omstandigheden moest opofferen, en eindelijk, vereenigd met het eerste volk der wereld, door den grootsten Vorst van het Heelal (!) geroepen werd om in de weldaden te deelen, die zijn uitgestrekt genie en zijne vaderlijke goedheden alom overvloedig op zijne gelukkige onderdanen uitstorten. Dewijl de Hollanders daarvan reeds de bewijzen ontvangen hadden, durfden zij zich vleijen, dat zij de bescherming van een magtig, grootmoedig, regtvaardig en weldadig gouvernement door hunne gehoorzaamheid en verknochtheid aan hunnen Vorst en Vader zouden verdienen."

Op zulk eene volkomene onderwerping en huldiging

---

(6) Zie deze staatsstukken in de *Verzameling van Placaaten*, *Leeuw.* 1810, 4°. XIVe dl., 1e st. 97, 111 enz.

antwoordde de Keizer in eene breedvoerige rede. In krachtige trekken schetste hij, „ hoe Holland sedert dertig jaren een speelbal was geweest van partijzucht, van Engelsche en Pruissische willekeur, van onderscheidene staatkundige constitutiën, van al de rampen der regeeringloosheid, aan welke hij de volken wilde onttrekken, die de Voorzienigheid onder zijne keizerlijke kroon had geplaatst. Hij had *Holland* een Prins van den bloede gegeven, om de belangen des volks met de regten des Rijks te vereenigen, maar hij was in zijne hoop bedrogen geworden. Zelfs had hij daarbij meer langmoedigheid gebruikt dan zijn karakter en regten gedoogden. Eindelijk had hij een perk gesteld aan die smartelijke onzekerheid, toen de laatste hand werd geslagen aan de vernietiging van 's lands vermogen en hulpbronnen. Het gansche vasteland had hij opengesteld voor de volksvlijt der Hollanders, over wier gevoelens van getrouwheid hij voldaan was, met wier hulp hij de regten der zee, door de Engelschen zoo willekeurig geschonden, zou herwinnen, en die in alle omstandigheden op zijne bijzondere bescherming konden staat maken."

Zóó werd de groote gebeurtenis op wettelijke wijze bekrachtigd; terwijl men in het vaderland, dat op nieuw met 6000 man Fransche troepen bezwaard werd, vele uiterlijke blijken gaf van groote ingenomenheid met dezen veranderden staat van zaken en zich daarvan een gelukkige toekomst scheen voor te stellen. Reeds den 15 Julij 1810 werd te *Amsterdam* de Hollandsche met de Fransche krijgsmagt vereenigd, en kwamen uit alle oorden des lands de voornaamste ambtenaren en besturen derwaarts, om den Hertog van Plaisance den eed van gehoorzaamheid en getrouwheid aan te bieden. Te *Leeuwarden* had die vereeniging den 30 Julij op bijzonder plegtige wijze plaats. Nadat al de compagniën van het 7de regiment Hollandsche infanterie, 1400 man sterk, zich uit de kleinere

steden vereenigd hadden, schaarden zij zich voor het stadshuis, om de komst van den Brigade Generaal, de Baron DE LA PRADE RAIMOND VIVIER af te wachten, die door den Maarschalk OUDINOT, Hertog van *Reggio*, belast was om het regiment den eed van getrouwheid af te nemen. Eerst ontving hij dezen in zijn logement van al de officieren, die hem hadden opgewacht en verwelkomd, waarna hij zich met den Kolonel voor het front stelde en bij monde van dezen aan het regiment te kennen gaf, dat het, „ na de vereeniging van *Holland* met het Keizerrijk, een gedeelte der Fransche armee zou uitmaken, om, na van adelaars voorzien te zijn, als soldaten van den grooten NAPOLEON beschouwd te worden, aan wien zij op dit oogenblik getrouwheid en gehoorzaamheid aan de wetten des keizerrijks hadden te zweren." De algemeene kreet van: „ *dit zweer ik!*" werd vervangen door een herhaald geroep van: „ leve de Fransche Keizer!" waaraan de invallende muzyk een einde maakte. Op gelijke plegtige wijze had op den 6 September ook de beeediging plaats van de gewapende Burgermagt dezer stad en de daaraan verbondene divisie artillerie, hoewel toen de eed, zoowel door den staf als door de manschappen, hoofd voor hoofd werd afgelegd (7).

Niet minder scheen deze ingenomenheid en algemeene vreugde te blijken bij de feestelijke viering van den geboortedag des Keizers op den 15 Augustus. Eene parade van de landmagt en de burgerwacht, het afsteken van kanonnen op de wallen, het luiden van klokken en het uitsteken van vlaggen, gepaard met het illumineeren van openbare en bijzondere gebouwen, benevens „ festijnen" op het Raadhuis en in den Schutters Doelen — alles vereenigde zich om dezen dag, als het begin eener geheel

(7) Op voorstel der officieren werd toen aan ieder gewapend burger van stadswege een defroijement van één gld. toegekend, waarvoor *f* 600 werd aangewezen.

nieuwe orde van zaken, op eene luisterrijke wijze te vieren. Later, 2 December werd de verjaring van de krooning des Keizers evenzoo plegtig en kerkelijk herdacht.

Deze omstandigheden, welke, volgens de dagbladen van dien tijd, een der merkwaardigste gebeurtenissen onzer geschiedenis vergezelden; die blijken van welwillendheid en overeenstemming van den Keizer en de afgevaardigden, en van ingenomenheid en vreugde bij het volk, verschillen veel van de voorstellingen, welke wij sinds onze jeugd aangaande de vernietiging onzer nationaliteit in ons opgenomen hebben. Waren die betuigingen opregt, of was het een goochelspel en veinzerij, waartoe de nood van het oogenblik drong? Wij gelooven het eerste. Geen volk geniet meer vrijheid dan het waard is. Het onze had, sedert de begrippen eener moderne vrijheid zich omstreeks 1780 begonnen te ontwikkelen, bewijzen gegeven, dat het in die leerschool nog geringe vorderingen had gemaakt, om daaruit kracht te ontleenen tot zelfregeering, tot bewustheid van regten en pligten overeenkomstig de voortgaande behoeften van den tijd. De verzwakte Nederlandsche staat was in 1795 aan de tering gestorven, en reeds toen, en niet in 1810, hadden wij door de inroeping van vreemde hulp feitelijk onze onafhankelijkheid vrijwillig verloren. Ook zonder die inroeping hadden wij de Fransche overheersching, die ons lang een schaduw van eigen bewind behouden liet, niet kunnen ontgaan, en het was toegevendheid van NAPOLEON geweest, dat hij het zelfbestaan van *Nederland* eerst onder een Raadpensionaris en daarna onder een Koning geduld had, hetwelk langer zou geduurd hebben, als het volk meer in overeenstemming met 's Keizers inzigten gehandeld en zijn eigen bestuur en geldmiddelen op beteren voet gebragt had.

Het geweten der natie erkende dit; men was het ver-

ledene moede; men haakte naar een betere toekomst, welke men t o e n n o g van de oppermagt en geestkracht des Keizers meende te mogen verwachten: want een gestrenge regeering verwekt meer eerbied dan een zwak bestuur, al vleit dit ook de volksmeening, zoo als bij LODEWIJK het geval was geweest. Evenzeer erkende men algemeen, dat de toestand der finantiën en het wanbestuur des lands zóó niet konden blijven, en dat de reductie der renten eigenlijk niets anders was dan eene verandering van de nominale in effectieve waarde naar de toenmalige koers der effecten.

Lang had men gebeefd voor het w o o r d nationaal bankroet, doch niet voor de d a a d: want de 40 millioen gulden rente over 1808 was evenmin als die over 1809 uitbetaald, zoodat de Keizer, toen hij de intrest van 1810 en de twee vorige jaren voor een derde b e l o o f d e, eene zekerheid gaf, welke men vroeger niet bezat. Als NAPOLEON bij de vereeniging de gansche schuld ontkend had, dan zou hij niets anders gedaan hebben dan de Regeering van *Holland* in 1808 en 9 zelve deed. Het staatsbankroet kan dus niet op zijne rekening gesteld worden. Uit de schipbreuk redde hij nog een derde, dat toen méér waarde had dan in de laatste jaren het geheel. Onvermijdelijk was dus de inlijving — noodzakelijk de tièrceering geworden, en de zelfbeschuldiging, dat de natie zich zelve had m o e t e n, maar uit matheid en weifeling niet had k u n n e n redden; dat flaauwheid, partijschap en bekrompenheid nog te veel heerschten, deed tot meerdere onderwerping aan den Keizer neigen, wiens groote geest men in zoo vele opzigten moest bewonderen, en van wiens maatregelen men t o e n n o g alles goeds meende te kunnen verwachten. Die verwachtingen krompen weldra met den dag in en werden eerlang geheel verijdeld, toen het bleek, dat hij aan het doordrijven van het continentaal stelsel geheel *Nederland* en zijne belangen opofferde, en dat zijn haat

jegens *Engeland* en daarna jegens *Rusland* hem tot een heerschzucht en dwingelandij verleidden, die hier eerlang het Fransche juk ondragelijk maakten en den val van den overmoedigen monarch veroorzaakten. Veel moest er echter nog gebeuren, vóór het tot dit uiterste kwam.

Gedurende het najaar van 1810 werden nu alle maatregelen genomen, om met het begin des volgenden jaars de Fransche wijze van administratie hier in te voeren. In September werd bij keizerlijk decreet het grondgebied van *Holland*, met bijvoeging van *Oost-Friesland*, verdeeld in 9 Departementen, die allen andere namen naar hunne hoofdrivieren ontvingen, behalve *Friesland*, waaraan alléén zijn alouden naam, benevens zijn vorig grondgebied en de zelfde verdeeling werd gelaten (8).

Indien het waar is, dat dit met opzet geschiedde, omdat, zoo als VAN KAMPEN zegt, NAPOLEON, even als Keizer AUGUSTUS, eerbied had voor een fier en trouw volk, dat in de jaarboeken van twintig eeuwen zich altijd een eervollen naam had waardig gemaakt, dan heeft hij daarmede der Friezen nationaliteit een eerbewijs toegebragt, dat hun te welgevalliger moest zijn, naar mate hij juist door het scheppen van nieuwe woorden en vormen alle oude toestanden trachtte te veranderen, alle nationaliteiten uit te wisschen.

Dit bleek vooral toen den 18 October het Algemeen Reglement voor de organisatie der departementen van *Holland* werd uitgevaardigd, waarvan wij eenige hoofdbepalingen, voor zoover die groote veranderingen te weeg bragten, willen vermelden.

Het algemeen bestuur, te *Amsterdam* gevestigd, ver-

---

(8) De eilanden *Vlieland* en *Terschelling* werden toen bij *Friesland* gevoegd.

kreeg aan het hoofd een Gouverneur-generaal, met een Staatsraad Intendant-generaal van Financiën en Binnenlandsch bestuur, ondersteund door vijf Directeuren: van den Waterstaat, de centrale Kas, de Tollen, de Schuld en de Politie. De departementen, nu 7 in getal, zouden bestuurd worden door Prefekten en Raden van Prefektschap, en de voornaamste steden door Maires. De handel zou in de grootste koopsteden bevorderd worden door een Raad of Kamer van Koophandel, en de onderlinge gemeenschap door een Raad van bruggen en wegen; ja ten behoeve van den waterstaat moest er altijd een milioen franken in 's lands kas aanwezig zijn, om zonder verwijl in den nood van publieke werken te kunnen voorzien (9).

De Hollandsche taal zou gelijkelijk met de Fransche gebruikt kunnen worden.

De vormen van het Regtswezen werden geheel veranderd en vervangen door een Keizerlijk Hof, door Regtbanken, Vredegeregten en Regtbanken van Politie en zelfs van Koophandel, welke, bij de gelijktijdige invoering van de Wetboeken Napoleon, ons deelgenoot maakten van die nieuwe beginselen van regt en regtspleging, waarin de Fransche juristen van dien tijd zoo groote vorderingen hadden gemaakt.

Ten aanzien van de schuld werd de voltooijing van het Grootboek bevolen, met bepaling, dat jaarlijks, vóór iets anders uit te geven, 25 millioen franks bestemd zouden worden voor intresten. De inkomsten voor 't volgende jaar werden op 61 millioen fr. of 29 millioen gulden be-

(9) Destijds stond aan het hoofd van den waterstaat in *Friesland*, als Lands Architekt met den titel van Inspecteur, de voortreffelijke Ingenieur JAN WIEDEMAN KARSTEN, van wien ik eene levensschets gaf in den *Friesche Volks-Almanak voor* 1864. Hij was den Generaal KRAYENHOFF van veel dienst tot zamenstelling zijner Topographische Kaart des rijks, waartoe deze in Mei 1810 begon de driehoeksmetingen op de torens van steden en dorpen voort te zetten.

groot, waarnaar de regtstreeksche belastingen en vereenigde regten werden geregeld.

Voor de dienst van de in- en uitgaande regten vorderde de organisatie van de Douanen uitvoerige bepalingen. Zij zouden vier onderbesturen of divisiën bekomen, waarvan het 3de tot hoofdplaats had *Dokkum*, zich uitstrekkende langs de kust der *Zuiderzee*, van *Elburg* tot *Delfzijl*, benevens drie eilanden, waarover een Directeur gesteld werd, die aan een Directeur-principaal ondergeschikt was. Streng waren vooral de bepalingen op den invoer van den tabak. De Gemeenten konden ten haren behoeve additioneele centimes heffen op de algemeene belastingen.

Twee militaire divisiën werden opgerigt en twee directiën van artillerie. Van de laatste zou de eerste onderdirectie van de 31ste divisie in *Friesland* zijn, hetwelk tevens een der 4 compagniën van het 33ste legioen Gendarmerie zou ontvangen, sterk 10 brigades te paard en 1 te voet, waarvan *Groningen* de hoofdplaats zou zijn. De conscriptie voor de militie zou geregeld worden naar de Fransche wetten, met keuze tusschen de land- en zeemagt.

Aan het hoofd der Politie werd gesteld een Directeur-generaal met vier Commissarissen-generaal. Een van deze was gevestigd te *Texel* en had ook het toezigt op de tollinie van een groot deel der Friesche kust.

Overigens werden de kerkelijke, gemeentelijke en geneeskundige besturen voorloopig op den zelfden voet gelaten.

Ziedaar de toekomst van *Nederland*, hetwelk, na zoo lang geslingerd te zijn, nu van zulk een opperhoofd een vast en krachtig bestuur verwachtte, dat het geluk der ingezetenen ten doel had. Veel gaf tot zulk eene gunstige verwachting aanleiding, ook eene missive van den Minister van binnenlandsche zaken aan den Landdrost, en door dezen aan de Gemeentebesturen, met uitnoodiging om

hem opgaven te doen van alles, wat tot het algemeen belang der ingezetenen kon strekken, van gewenschte verbeteringen, van welken aard ook, opdat hij in staat gesteld mogt worden de nationale industrie en welvaart te vermeerderen. Voorzeker een blijk van goedgezindheid en toegenegenheid, welke de ingezetenen voor hunne bestuurders moesten innemen of winnen, als voelden deze zich geroepen de geslagene wonden en de toegebragte verliezen, waaronder zoo vele familiën, handelshuizen en gestichten bitter leden, met beleefde vormen te verzachten. Bemoedigend scheen alzoo het vooruitzigt, toen de Graaf CAFFARELLI den 16 December in den Senaat kon betuigen: „Het Rijk geniet een diepen vrede; de volken, die het omringen, innig overtuigd, dat de zekerste waarborg van hunne rust steeds zal gevonden worden in hunne verbindtenis met het Fransche volk, halen van dag tot dag de banden naauwer toe, en schijnen door hunne gevoelens ten aanzien van het doorluchtig Opperhoofd van *Frankrijk* niet anders uit te maken dan een en het zelfde groote geslacht."

Doch uit deze aanspraak blijkt tevens, dat NAPOLEON juist tóen zijne maatregelen, om het weêrbarstige *Engeland* ter zee te bedwingen, wilde verdubbelen, zijne marine versterken, en dat al die schijnschoone betuigingen slechts strekten om de volken te misleiden, die reeds zoo talrijke legerscharen hadden moeten opofferen, om des Keizers verliezen in *Duitschland* te herstellen en het hoofd te bieden aan den verschrikkelijken tegenstand, welke zijne krijgsmagt in *Spanje* ondervond, waar de Engelschen onder eenen WELLINGTON zijne beste legioenen verpletterden. Dát *Engeland*, hetwelk sedert 1807 de Fransche havens blokkeerde en onwrikbaar bleef in zijn tegenstand, — dié vijand moest worden vernederd, en *Holland* moest daartoe medewerken. Bij het traktaat van 16 Maart 1810 had de Keizer toch voorgeschreven, dat 18,000 man troe-

pen, waarvan 3,000 man paardevolk, en bestaande uit 6,000 Franschen en 12,000 Hollanders, door *Holland* te voeden en te kleeden, met Fransche tolbedienden aan de monden der rivieren geplaatst zouden worden, om allen handel tusschen ons land en *Engeland* te beletten; terwijl alle vaartuigen, ook de Amerikaansche, door Fransche oorlogsschepen genomen en prijsverklaard zouden worden. Tot dit doel zou *Holland* mede negen schepen en zes fregatten, benevens honderd kanoneerbooten, op de reede gereed moeten hebben en onderhouden (10), en werden er bovendien in Nov. negen kompagniën kustbewaarders of kustkanoniers opgerigt. Ten gevolge dezer bepalingen verschenen reeds in Nov. in de haven van *Harlingen* twaalf Fransche schepen van oorlog, deels brikken, deels korvetten en kotters, ruim bemand en volkomen toegerust, om acht te geven op den reeds veel verminderden handel en scheepvaart dezer stad, die ongeveer 200 man Franschen in garnizoen had en dagelijks gekweld werd met doortrekkende troepen, welke meest bij de burgers ingekwartierd werden. Het waren deze kostbare en gewelddadige maatregelen, waardoor de Keizer de omstandigheden trotseerde, zijne volken drukte en uitmergelde, zijn eigen ondergang voorbereidde.

Hoe grievend het verlies van 's lands onafhankelijkheid ook ware, en hoewel bijna niemand den moed had daarover een afkeurend oordeel te uiten, — toch waren er in dit jaar twee Friezen, die hun vaderlandsch gevoel in het openbaar lucht durfden geven en tot aller verwondering buiten vervolging van de anders zoo waakzame politie bleven. De eerste was de verdienstelijke Hoogleeraar Joh. Henr. Regenbogen te *Franeker*, die den 6 Junij 1810, bij

(10) Zie dit traktaat in de *Verzameling van Placaaten*, XIV, 38.

gelegenheid der overdragt van het rectoraat der hoogeschool, eene redevoering hield tot lof van FILIPS VAN MARNIX, heer van St. Aldegonde, dien hij schetste als staatsman en geleerde, als vrijheidsman bij het verbond der edelen en vriend van Prins Willem van Oranje en als bijbelvertaler en dichter, ook van het lied: *Wilhelmus van Nassouwen*. Baarde de keuze van zulk een vaderlandsch onderwerp in die dagen van toenemende overheersching bij het talrijke gehoor van aanzienlijke mannen verwondering over den moed des sprekers, nóg hooger steeg aller verbazing, toen hij tusschen het eerste en tweede gedeelte der rede door het orkest dit, sinds vijftien jaren nooit gehoorde, Wilhelmuslied liet spelen. Uit vrees voor de gevolgen had de orkestmeester dit eerst geweigerd, doch, daartoe stelligen last van den redenaar ontvangen hebbende, de verantwoordelijkheid op dezen geladen, voor wien men met regt beducht was (11).

De andere was de beroemde ELIAS ANNES BORGER, destijds als Lector reeds een sieraad der hoogeschool te *Leiden*, die in de volgende regelen uit het dichtstuk, door de Leidsche Weezen bij den aanvang van 1811 aan de burgerij dier stad gerigt, reeds de hoop op redding uit de toenmalige verdrukking deed uitkomen:

Streng snerpt de scherpe roê, besteld door d' Opperkoning,
Haar geesling snijdt ook ons door rug en wervel heen;
De donder, die u treft, treft ook der Weezen woning,
En morselt ons de kruin en plettert merg en been.

Houdt moed, houdt echter moed, de naam van God is wonder,
En wonder is Zijn raad en wonder is Zijn wil.
Zijn wonderlijke hand bestemt orkaan en donder,
En donder en orkaan staan op Zijn magtwoord stil.

(11) Uit mijne nog onuitgegevene levensbeschrijving van Prof. REGENBOGEN.

Haast zien we een gloriezon ten heldren Hemel klimmen;
Wijkt, donkre wolken, wijkt dien Heilvorst uit de baan!
Stijg op, gij gloriezon, wat draalt gij aan de kimmen?
Snelt, rossen, snelt met magt en voert dien Heilvorst aan!(12)

II.

Het Fransche Bewind.

1811.

Met gunstige uitzigten op verbeterde staatsinstellingen traden de meeste Nederlanders het jaar 1811 in, hetwelk de verwachtingen van velen bevredigen, de vrees van anderen vervullen zou.

Ten gevolge der vroeger vermelde staatsregeling trad in het begin des jaars de algemeen geachte Landdrost REGNERUS LIVIUS VAN ANDRINGA DE KEMPENAER af(13), en werd hij als hoofd van het *departement Friesland* vervangen door den *Prefekt* JOHAN GYSBERT VERSTOLK, aan wien een Raad van Prefekture van vier leden, benevens twee *Onderprefekten*, te *Sneek* en te *Heerenveen*, waren toegevoegd. Ter vervanging der vroegere Staten werd er een Algemeene Raad van het Departement, bestaande uit 16 leden, benevens drie Arrondissements Raden, ieder van 11 leden, ingesteld.

De Steden boven de 5000 zielen, welke nu laatstelijk bestuurd waren door een Burgemeester en 2 of 3 Wethouders benevens een Vroedschap, ontvingen nu, met be-

(12) BORGER, *Dichterlijke Nalatenschap*, 2de dr. 1837, 9.

(13) Deze bekwame staatsman was reeds in 1772, op twintigjarigen leeftijd, Grietman van *Lemsterland*, werd in 1804 Lid van het Wetgevend Ligchaam der Bataafsche Republiek en in 1807 Landdrost. Hij verving in 1811 den Baron VERSTOLK als Prefekt van den *Opperijssel*, in welke betrekking hij reeds in Nov. 1813, nadat *Arnhem* door de Pruissen bestormd en ingenomen was, overleed.

houd van de laatste, aan haar hoofd een *Maire* met twee of drie *Adjuncten* (14), gelijk later ook de andere Steden en de Landgemeenten, waar het bestuur laatstelijk had bestaan uit een Baljuw en Gemeentebestuur van vier leden. Twee dezer laatste maakten als Mederegters met den Baljuw het zoogenoemde Nedergeregt uit, dat in de voorname steden door een Drost met eenige Schepenen, als Schepensbank, werd waargenomen.

Deze regtspraak in politiezaken enz. werd echter in dit jaar aan de gemeentebesturen onttrokken, ten gevolge der nieuwe organisatie van de regterlijke magt, waarbij het Geregtshof van *Friesland*, uit 12 Raadsheeren bestaande, die nog in de Kanselarij zitting hielden, vervallen werd verklaard (15). Te *'s Gravenhage* werd opgerigt een Keizerlijk Geregtshof, en *Friesland* bekwam drie *Regtbanken* van eersten aanleg, waarvan die te *Leeuwarden* 8 en te *Sneek* en *Heerenveen* ieder 4 Regters hadden. Evenwel kwam viermaal in het jaar een der Raadsheeren uit het Keizerlijk Hof te *Leeuwarden*, om *Cour d'assises* te spannen, ter behandeling van crimineele zaken enz. Genoemde drie Arrondissementen werden verdeeld in 19 Kantons, met een *Vrederegter* en twee Suppleanten. De installatie van deze regterlijke magt, welke tevens gepaard ging met de invoering van de nieuwe Fransche Wetboeken (het *Code Napoléon*), had te *Leeuwarden* plaats op den 28 Febr. 1811, op bijzonder plegtige wijze, daar de Prefekt, voorafgegaan door boden en vergezeld van zijn

---

(14) Te *Leeuwarden*, waarvan de bevolking toen slechts 16,500 zielen beliep, bedroeg het traktement van den Burgemeester *f* 2000, en van de 4 Wethouders, later Adjuncten, ieder *f* 1000. De 4 Schepenen ontvingen elk *f* 200. De Vroedschap bestond in 1812 uit 24 leden.

(15) Het is zeker een opmerkelijk bewijs, hoe veel meer werk er vroeger (toen de bevolking dezer provincie 100,000 zielen minder was dan thans) van de studiën gemaakt werd, dat nog in 1810 het getal *Advokaten* in *Friesland*, bij den Hove geadmitteerd, niet minder dan 94 bedroeg, wier namen in den Regerings-Almanak voorkomen.

Secretaris-generaal, zich van het Gouvernementsgebouw naar de Kanselarij en van daar naar het Raadhuis en het Gemeentehuis van *Leeuwarderadeel* begaf, tusschen de rijen door der nationale garde, die langs den weg geschaard stond.

Gelijktijdig werden de Registers of Acten van den Burgerlijken Stand ingevoerd, en het sluiten van de huwelijken in de kerken alléén niet meer als wettig beschouwd. Het verpligte aannemen van Familienamen, het invoeren van Begrootingen bij alle besturen, ook van weldadige instellingen, de verbeterde inrigting van de Rekeningen, de invoering van de plaatselijke eigene Belastingen, de Statistiek van fabriek- en armwezen, een naauwlettender toezigt op velerlei takken van bestuur, en zoo veel meer, — dit alles waren weldaden van het nieuwe bewind, dat ook den toestand en de nijverheid der ingezetenen poogde te verbeteren. Daartoe diende ook de uitloving van 25 sommen van 1000 tot 6000 franken voor het uitvinden van allerlei werktuigen, het doen van nuttige proefnemingen enz. Ja zelfs loofde de Keizer eene som van een *millioen* franken uit voor het beste werktuig tot het spinnen van vlas. Van hoogerhand werd sterk aangedrongen om middelen te beramen tot werkverschaffing aan de armen, vooral in den winter, ook om daardoor het plegen van misdaden te keer te gaan. Er werden Kantonale Commissiën opgerigt tot een bureau van weldadigheid, met subcommissiën in elke gemeente, om de armbesturen te regelen naar de algemeene beginselen des rijks. Het heilzame verbod om in de kerken, ja zelfs in de steden en dorpen te begraven, en het bevel om begraafplaatsen daar buiten aan te leggen, leden echter schipbreuk op de groote bezwaren, welke vele bekrompene gemeentebesturen, die den schadelijken invloed daarvan ontkenden, daartegen in den weg stelden (16).

---

(16) Zóó ver was NAPOLEON zijn tijd vooruit! Werkelijk heeft de

Tegen deze voordeelen der verbetering van onderscheidene maatschappelijke instellingen stonden echter ook groote nadeelen over, welke zich van lieverlede uit de maatregelen van het gouvernement ontwikkelden, en vooral het gevolg waren van de oorlogzuchtige plannen des Keizers, die, om zijne verliezen in *Spanje* te herstellen en bij voortduring *Engeland* te bestrijden, volk en zelfs véél volk dringend noodig had. Daartoe moest de lang door LODEWIJK gekeerde invoering van de Conscriptie, of opschrijving tot verpligte land- en zeedienst strekken. Vóóraf was de vrees daarvoor zoo groot, dat reeds in Sept. 1810 een Minister zich beklaagde, dat een groot getal jongelieden, ook in *Friesland*, zich vooral des nachts in den wapenhandel oefende, met oogmerk om zich tegen de conscriptie te verzetten, waarom de Landdrost een streng bevel gaf aan de gemeentebesturen, om deze en andere rustverstoringen te keer te gaan.

Eerst riep de Keizer in Februarij 3000 conscrits te wapen der ligting van 1808 (in 1788 geboren), waartoe *Friesland* 291 man moest leveren, van welke een derde voor de zee- en twee derde voor de landdienst bestemd waren. In Maart volgde eene oproeping van 3000 zeelieden van 24 tot 49 jaren, waartoe *Friesland* op een schatting van 175 man gesteld werd, en in Augustus van dat zelfde jaar werd er nog 3600 man der klasse van 1809 (in 1789 geboren) te wapen geroepen, waartoe

---

Regeering van *Leeuwarden* toen eene begrooting en teekening van zulk eene begraafplaats buiten de stad ingezonden. Eerst Koning WILLEM I vernieuwde dat bevel, hoewel minder streng, in 1826 en 27, en kwam die inrigting dien ten gevolge hier in 1833 tot stand. Maar een keizerlijk decreet van 21 Oct. 1811 bepaalde ook: „Er zal eene waterleiding worden gemaakt, ten einde door metalen pijpen zoet water binnen onze goede stad van *Amsterdam* te leiden." Al is die heilzame inrigting nu ook 40 jaren later tot stand gekomen, hoe ver is *Amsterdam* dan thans nog niet áchteruit, als zulk eene stad nóg geene algemeene begraafplaats heeft, en nóg in de kerken laat begraven?

deze provincie op nieuw 291 man bijdroeg (17). En hoe gedroeg het volk zich uit nooddwang bij die met zoo veel regt gevreesde nieuwigheid? Toen den 23 Mei 1811 de eerste dezer ligtingen afgeloopen was, maakte de Generaal PIERRE DEVAUX, die tot titel voerde: „Commandeur van het legioen van eer, Ridder van de Koninklijke orde der IJzeren Kroon, Commandeur van het departement *Friesland*" (die kort te voren den Kolonel Baron VON WIMPHEN had vervangen), in de dagbladen een brief openbaar, gerigt aan den Prefekt en de Besturen, welke merkwaardig is wegens den lof, daarin aan den goeden geest der ingezetenen toegezwaaid. „Hoe zeer hebben wij ons niet geluk te wenschen," zeide hij, „met onze werkzaamheden van de inschrijving voor de land- en zeemagt, en met de goede orde, de openlijke rust, die niet gestoord is geweest, daar wij niet anders dan goedwillige huisvaders, echtgenooten en jongelingen vonden, die hunne vrouwen, kinderen en ouders, zonder eenige klagten bij het smartelijk afscheid, met eene „voorbeeldswaardige en heldenmoedige" gerustheid en zelfverloochening verlieten. Deze brave ingeschrevenen zijn vrolijk op marsch gegaan naar hunne bestemming, en zullen eens hun departement eer aandoen. Zij zullen onder de dappere en zegevierende krijgslieden geteld worden van den grootsten der Monarchen, die dit gedrag zijner getrouwe onderdanen erkennen en beloonen zal (18)."

Merkwaardig is dit loffelijk getuigenis voorzeker omtrent den krijgshaftigen zin dezer Friezen, die, niet voor

---

(17) Reeds in Julij 1809 waren hier 179 Weezen uit gesubsidiëerde gestichten geprest, om als militaire kweekelingen op lands kosten voor de zeedienst opgeleid te worden. — In Sept. van dat jaar werden van dit gewest 1000 vrijwilligers geëischt, die door de gemeentebesturen voor hooge sommen werden gekocht, hoewel velen daarvan als ongeschikt teruggezonden werden.

(18) In de *Leeuwarder Courant* van 28 Mei 1811.

een eigen vaderland en vorst naar het oorlogstòoneel trekkende, óf bevreesd waren voor gedreigde straf, óf deelden in de geestdrift voor den Keizer, die zij ontleenden aan den ophef en bewondering, met welke in 't algemeen alle Fransche officieren en ambtenaren over hun Monarch, hun afgod! spraken, en waarmede zij bestendig den publieken geest aanvuurden.

Om dezen, ook bij andere smartelijke voorvallen, te onderhouden en het gemeen in een goeden luim te brengen, gingen zij bij velerlei feestelijkheden met Fransche vrolijkheid en luchthartigheid vóór, en maakten zij inzonderheid van elke eenigzins merkwaardige gebeurtenis gebruik, om door openlijke vreugdebedrijven het publiek te vermaken. En welke gebeurtenis gaf daartoe in dit jaar rijker stof dan de geboorte van een troonopvolger — van den *Koning van Rome?* Den 20 Maart 1811 bragt Keizerin MARIA LOUISE een zoon ter wereld, en naauwelijks was het heugelijk berigt te *Leeuwarden* ontvangen, of de vreugdebetooningen barstten los in kanongebulder, klokgelui, muzyk en zang langs de straten, diners en gelukwenschingen, waarvan de Generaal DEVAUX zelf een verslag in de dagbladen gaf. En deze eerste uitdrukking van vreugde was slechts voorloopig. „Het volk betoonde de opregtste blijdschap in verwachting van nieuwe feesten", zeide de Generaal. Volgens officiëele aanschrijving werden deze uitgesteld tot aan de doopplegtigheid op den 9 en 10 Junij. De Maire noodigde toen alle ingezetenen uit, „om dezen heugelijken dag, naar den aard van eene zoo groote en allerbelangrijkste gebeurtenis voor de gansche uitgestrektheid van het Fransche Keizerrijk, met den deelnemendsten luister en vreugde te vieren;" hoewel het afsteken van vuurwerken en geweer streng was verboden.

En zoo geschiedde het. De eerste dag werd door geschut, klokken en tallooze vlaggen aangekondigd. In

alle kerken vergaderden zich de gemeenten, ten einde, volgens het officiëel berigt, „het Opperwezen te danken voor het aan het Keizerrijk geschonken nieuw onderpand van zijn welvaart." Al de politieke en militaire authoriteiten woonden een „Te Deum bij, op de solemneelste wijze uitgevoerd." Verscheidene paren werden in den echt verbonden, en vier ouderlooze behoeftige meisjes werden uitgehuwd aan gewezene militairen, met ter handstelling van een bruidschat van 600 franken.

Een groote parade, waarbij aan de schutterij en het garnizoen een geschenk in geld werd uitgekeerd, velerlei vreugdebedrijven, een feestmaal op het Raadhuis en eene algemeene illuminatie, door een schoonen zomernacht begunstigd, gelijk den volgenden dag eene harddraverij, om een zeer kostbaren gouden zweep (19), een luisterrijk bal van den Prefekt, — dit alles, zeide het berigt, „openbaarde de uitdrukking van de gevoelens van vreugde der ingezetenen om eene gebeurtenis te vieren, waarvan de toekomst de gelukkigste uitwerkselen zal doen kennen. *Nimmer drukte zich de liefde van een volk voor zijn Souverein sterker uit!*" (20).

Zóó vierde men feest in 1811, zonder den heiligen drang van liefde tot het vaderland, hetwelk men niet meer het zijne mogt noemen; zonder den verkwikkenden gloed der liefde voor een eigen Vorst, die niet zich zelven, maar alleen het geluk zijns volks bedoelt. Alleen be-

---

(19) Te *Harlingen* en *Heerenveen* werden mede harddraverijen en te *Sneek* eene hardzeilpartij gehouden, welke eene groote menigte volks derwaarts lokten.

(20) De kosten dezer feestdagen bedroegen voor de stad 5928 franken, waarvan 948 voor de illuminatie, 105 voor de klokluiders, 166 voor de muzyk, 1970 voor de zweep en de harddraverij, 1610 voor een gratificatie aan de schutterij en de soldaten, 323 voor „le soupé amical à la maison de Commune," 779 voor „le salaire des Ouvriers," 27 voor „le pavoissement." Daar boven kwamen nu nog de 1200 franken „pour les Mariages."

wondering voor den held der eeuw, die alle volksbelang aan zijne heerschzuchtige oogmerken opofferde, en vrees voor zijne militaire trawanten en ambtenaren, die men zich zooveel mogelijk te vriend trachtte te maken, waren de drijfveeren om in eene vreugde te deelen, waaraan niemand zich kon onttrekken, zonder zich verdacht te maken; alzoo eene geveinsde vreugde, welke bij het gemeen ontaardde in losbandige dronkenschap, in uitspattingen van lagere driften, waarin het door de ligtzinnige Franschen werd vóórgegaan, om met of door hen ook de wreede straf der zonde niet te ontgaan (21). 't Was alsof de natie voor het meerendeel gedémoraliseerd was; alsof alle politiek leven, alle herinnering aan een grootsch verleden, alle begrip van volkswaarde uitgedoofd waren; alsof aller oogen verblind waren door den schitterenden glans der immer stijgende zon des roems van den afgod des rijks. Sedert 1780 door partijzucht geslingerd, zoo dikwijls misleid, door de uitkomsten der omwenteling bedrogen, en later altijd gedwongen, om, zonder eenige zelfstandigheid, elken nieuwen regeeringsvorm aan te nemen en de zijde der bovendrijvende partij te houden, — was stille onderworpenheid aan of toejuiching van den geest des oogenbliks pligt en zelfs de hoogste wijsheid geworden. Men vermaakte zich en elkander zoo veel men kon, en vandaar dat bals, concerten en vooral de schouwburg, zoo druk werden bezocht. Verscheidene tooneeldirecteuren, als DES COMMUNES, KUP, VAN DINSEN en inzonderheid

(21) Zeker is dit niet te veel gezegd. Er is een brief bewaard van den Prefekt aan den Maire van *Leeuwarden*, van 11 Junij, dus één dag na de feesten, waarin hij mededeelt: „dat de Generaal zich bij hem beklaagd had over het groot en buitengewoon aantal militairen, welke door Ven. ziekten waren aangetast, met last, om maatregelen te nemen tot stuiting van deze zoo zeer nadeelige gevolgen der zedeloosheid." — En wat mogt, wat kon, wat durfde de Maire, wat de Regeering gedurende 50 jaren later tot wering van dit kwaad doen?

SNOEK en MAJOWSKI (die ondersteund werden door de beroemde actrice WATTIER-ZIESENIS), betwistten elkander het voorregt, om te *Leeuwarden* en ook in andere steden toegelaten te worden. Nog voor de laatsten in Septb. vertrokken, verbonden eenige aanzienlijke heeren zich om een Liefhebberij-tooneel op te rigten, dat hier veel bijval vond en gedurende elf jaren bleef bestaan als Tooneelsocieteit. Schijnbaar heerschte er algemeene welvaart, en een verdere maatstaf van burgerlijk welzijn of volksgeluk was verloren. Nu ook had men het hoogste, het Keizerlijk bewind, bereikt, en, hoe knellend soms ook uit noodzakelijkheid, erger kon het toch niet worden! Neen, vleide men zich, het zal beter worden, — wanneer de Keizer op al zijne vijanden de zege zal hebben bevochten. — Doch de nood moest feller prangen, om de ijdelheid dier voorstellingen aan het licht te brengen, om die bewondering in haat te doen verkeeren, om weder vatbaar te worden voor waar volksgeluk.

Toch waren die feestelijkheden ook voor welgezinden heilzame afleidingen, om het leed des tijds, dat men gevoelde, te verzachten. Maar wat haalde zulk feestvieren, gelijk later weder op den Naamdag en het Krooningsfeest des Keizers (15 Aug. en 1 Dec.), bij de uitbundige vreugde en eerbetooningen, welke de opgetogen Hollanders aan den dag legden, toen zij in October de eer en het voorregt hadden den Keizer en de Keizerin in persoon in hun midden te zien, en de blijken „ hunner liefde en verknochtheid" aan te bieden? *Friesland*, dat zich op 's Keizers komst voorbereid moest houden, bleef gelukkig van dit bezoek verschoond, hoewel velen zeer begeerig waren, en anderen zelfs naar *Holland* togen, om den man te zien, wiens reizen zegetogten schenen, uit wiens hand zoo vele natiën hun lot verwachtten, en dien men „ als de Godheid der toekomst"(!) huldigde. Doch dit departement bleef daardoor ook bewaard voor het aanwenden van nog meer-

dere kosten dan die feesten, de conscriptie, de kazerneering van de troepen en zoo vele andere buitengewone lasten en belastingen reeds eischten. 't Lag nog versch in 't geheugen, dat de toebereidselen, om den Koning van *Holland* in 1808 te ontvangen, alleen aan *Leeuwarden* niet minder dan *f* 23,700 hadden gekost, waarvan alleen *f* 2000 voor een ballustrade en gouden zweep.

Sedert waren de financiën dezer stad niet beter, wel minder geworden en met nog meer uitgaven bezwaard. Zoo moest de Regeering in Januarij 1810, toen de renten der stedelijke schuld eene opbrengst van *f* 7,200 vorderden, ruim *f* 1300 besteden tot werving van troepen voor 's Konings armee, en vond zij er toch geen zwarigheid in om *f* 600 aan de schutters uit te reiken bij het doen van den eed aan den Keizer; terwijl de krijgsraad gelijktijdig verzocht om *f* 5200 te negotiëeren tot betaling van achterstallige schulden, om welke hij werd aangesproken. Voor inkwartiering en stalling van Fransche en Hollandsche troepen, douanen, scheepsvrachten enz. werden alleen in Julij en Aug. *f* 1542 vereischt. In Oct. werd *f* 3674 ten laste der stad gebragt wegens verpleging van het 7de regiment infanterie. Ten behoeve van de kazerneering werd *f* 10,000 uitgegeven voor 112 bedkoetsen, 100 stroozakken, lakens enz., en bovendien nog *f* 7,000 voor matrassen en peluwen, daar de Keizer wilde, dat met 1 Sept. alle inkwartiering bij de burgers zou ophouden. En dat alles in een jaar, waarin het onderhoud der stads algemeene armen eene subsidie van niet minder dan *f* 35,448 vorderde. De stad kon kwalijk het voorbeeld volgen van Koning LODEWIJK, wiens gebrek aan spaarzaamheid besmettelijk scheen te zijn, die in Mei 1810 voor 6 *millioen* gld. aan kwitantiën uitgaf, „ om als kontanten gebruikt te worden." Toch had men hier een bijzonder fonds ingevoerd, eene contributie voor de gewapende burgermagt, waarin de burgers voor 4 tot 12 gld.

's jaars waren aangeslagen, om daarmede vele buitengewone uitgaven te dekken.

Met de invoering van de nieuwe administratie in 1811 kwamen vele dier kosten op rekening van het Gouvernement, hoewel men de stad, vreemd genoeg, belastte met 12,447 franken „ pour contingent pour rations de viande aux troupes stationées."

Van de vroegere *f* 3,313 renten, welke de staat haar voor verkochte geestelijke goederen schuldig was, werd nu slechts een derde — niet uitbetaald, maar deels in certificaten voldaan, terwijl hare overige inkomsten, zoowel wegens afgeschafte belastingen als door wanbetaling, een aanzienlijk verlies leden. De verbazende uitgave ten behoeve der armen werd echter door het Gouvernement ingekrompen tot slechts 15,000 franken en hun het zoeken van werk aanbevolen.

Nadat de stad verscheidene oude en verspreide gebouwen tot kazerneering had aangewezen, werd aan de herhaalde klagt en eisch, om een militair hospitaal te bekomen, in Mei voldaan, door het bevel van den Intendant van binn. zaken, om den achtbaren zetel van het Hof van *Friesland*, de fraai gebouwde *Kanselarij*, daartoe te bezigen en in te rigten. Aan het daar naast gelegene oude *Landshuis* werd nu een paar duizend gld. te koste gelegd, om het tot Hof van assises en Tribunal in te rigten, en werden al de regterlijke papieren en documenten van de Kanselarij derwaarts en naar de zolders van het Lands Tuchthuis overgebragt. De bibliotheek van het Hof werd in twee lokalen van het Raadhuis geborgen.

Hoewel te *Leeuwarden* toen weinig gebouwd en weinig aan het onderhoud van publieke werken besteed werd, vorderde het aanleggen van verbazend groote vestingwerken aan *de Helder*, het *Nieuwe Diep* en *Texel* vele handen. In Aug. werden daartoe 2000 man geëischt en moest *Friesland* 515 man leveren, om te slaan over al

de gemeenten, onder belofte, dat zij 35 à 40 st. 's daags zouden verdienen. Ook de Weeshuizen werden op nieuw ontlast: in 1809 en 10 ten behoeve der militaire kweekelingen en veliten, die in zeedienst gingen, en nu, in Nov. ter recruteering voor het regiment Pupillen van de keizerlijke garde, waartoe *Friesland* 98 van de 6000 moest leveren, van 15 tot 20 jaren.

En bij zóó veel opofferingen had de goede burgerij, sedert de Engelschen onze koloniën genomen, onzen handel vernietigd en het Kanaal gesloten hadden, dagelijks het genot te derven vooral van drie zaken, die levensbehoeften waren geworden: van suiker, van koffij en van tabak, om van geene andere, streng verbodene of hoogst kostbare koloniale waren te gewagen. Wel zocht het Gouvernement daarin te gemoet te komen door zoogenaamde surrogaten, waarmede men zich moest behelpen; maar met hoeveel weêrzin werden deze gebruikt? Een keizerlijk decreet beval, dat 32,000 hectares lands met *beetwortel* bebouwd zouden worden, om daarvan suiker te maken, en „ moesten er zes experimentscholen opgerigt worden, om daarin onderwijs te geven in dit vak, volgens de behandeling der scheikundigen." In *Friesland* werden daartoe 467 morgens bestemd, waarbij 2 of 3 fabrieken gesticht zouden worden. Groot gewag werd er gemaakt van eene fabryk van *kunstkoffij* te *Amsterdam*, welke door drie medische hoogleeraren als onschadelijk werd aangeprezen. En de *tabak*, meest van inlandsche planten, „ tot fabrykage waarvan twee keizerlijke manufacturen te *Amsterdam* en *Rotterdam*" werden opgerigt, werd weldra een gouvernements-monopolie, dat ook als belasting veel opbragt (22). Doch hoeveel andere en soms

(22) Daartoe was te *Leeuwarden* een *entreposeur principal* en een *entreposeur particulier* (beide adellijke heeren), die den tabak aan debitanten leverden. In Frieslands Kabinet van Oudheden wordt nog een pond echte Keizerlijke regie bewaard.

drukkende regten en belastingen werden er niet uitgevonden, waarvan die van het zegel op allerlei geschrevene en gedrukte stukken niet het minste was. Sedert in Junij een Directeur-generaal en eenige Inspecteurs van de Boekdrukkerijen en den Boekhandel aangesteld waren, waarvan die over de noordelijke gewesten (eerst BUSSCHER DE LA RUE, daarna G. VAN LENNEP) te *Groningen* was gezeteld, was ook dit belangrijk middel tot verspreiding van kennis en tot onderlinge mededeeling aan banden gelegd, en natuurlijk waren de voortbrengselen der pers onschuldig en gering in vergelijking van den bloei der wetenschappen in vroegere dagen. Met 1 Aug. werden de Leeuwarder en Friesche Couranten vereenigd tot een Dagblad van het departement *Friesland*, met een Blad van Aankondigingen, alles in twee talen en onder onmiddelijk toezigt van den Prefekt, die deze vereeniging had bevolen. Een keizerlijk decreet van 26 Sept. regelde dit onderwerp geheel en zeer gestreng, en was het nu zelfs aan de toegelatene dagbladen verboden staat- en letterkundige berigten(!) op te nemen.

Zóó werd in een land, waar vroeger wetenschappen en kunsten bloeiden, de geest gedrukt en gedoemd tot materialisme, en hadden alle menigvuldige decreten des Keizers ook alleen de regeling van materiëele belangen ten onderwerp. Doch neen! dit is te veel gezegd. Tijdens zijn verblijf te *Amsterdam*, den 22 Oct. 1811, bedacht hij ook het lot der wetenschappen en regelde hij de toekomst van het hooger en lager onderwijs, hetwelk hij, juist een jaar te voren, beloofd had, dat op den zelfden voet zou blijven. Maar hoe? Hij bepaalde, dat in de Hollandsche departementen slechts twee Akademiën zouden zijn, te *Leiden* en te *Groningen*, te organiseeren volgens de wetten op de keizerlijke universiteiten. Voor de instandhouding van beide werd niet meer dan 100,000 franken 's jaars toegestaan. De hoogeschool van

Utrecht en de athenea van *Amsterdam* en *Deventer* zouden den naam van secondaire scholen aannemen. Te *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen* zou een lycée zijn. Ook in andere voorname steden zouden scholen van den 2en rang opgerigt en met de latijnsche scholen vereenigd worden. De inrigting van het lager onderwijs, een der weinige onderwerpen, welke de Hollandsche tusschenregeering bij de voortreffelijke wet van 1806 zelve had geregeld, werd in hare waarde erkend en gehandhaafd; doch alle onderwijzers moesten zorgen binnen drie maanden in staat te zijn ook de Fransche taal te onderwijzen.

En welke stad was in dit decreet niet genoemd? Het was *Franeker*. *Franeker*, sedert 225 jaren in *Friesland* het palladium der wetenschappen, de kweekschool van groote mannen voor andere hoogescholen en van talrijke geleerden, die den Frieschen naam met roem omstraalden; terwijl anderen, zelfs uit verwijderde oorden, er heen togen om leermeesters te hooren, zoo als weinige andere akademiën toen de hunne mogten noemen. In weêrwil dat de beroemde CUVIER, met de organisatie van het schoolwezen belast, in Junij de Akademie had bezocht en geprezen (23), had hij niets voor hare toekomst gedaan, en nu de naam van *Franeker* niet in het decreet werd gelezen, was het ontwijfelbaar, dat de hoogeschool gesupprimeerd — opgeheven of vernietigd — zou worden.

Ontzettend trof deze ramp vele verdienstelijke mannen,

---

(23) Ook te *Leeuwarden* bezocht deze geleerde de scholen en in het bijzonder de toen en later zoo bloeijende Kostschool van Jhr. L. M. A. WAUBERT DE PUISEAU, die langer dan twintig jaren hier uitmuntende leerlingen kweekte. Meer dan twee uren hield hij zich bezig de leerlingen te ondervragen en de manier van onderwijzen op te merken. Vóór zijn vertrek gaf hij den verdienstelijken onderwijzer het vereerend getuigenis, dat hij alle redenen had over zijne methode tevreden te zijn, en dat de uitspraak zijner leerlingen in het Fransch alles overtroffen had, wat hij in een vreemd land te dien opzigte had kunnen verlangen. Zie *Leeuw. Cour.* van 5 Julij 1811.

die hun leven aan de wetenschappen en al hun ijver aan den bloei der hoogeschool hadden gewijd. Vier der hoogleeraren, J. H. REGENBOGEN, H. W. TIJDEMAN, AD. YPEIJ en C. EKAMA, werden later overgeplaatst naar *Leiden;* aan de overige zes liet men de helft van hun traktement als pensioen. Tot aan het einde van het loopende akademiejaar werden de lessen voortgezet, zoolang er studenten bleven, en toen deze waren vertrokken, scheen de vroeger zoo bloeijende akademiestad uitgestorven te zijn, en had de bron der wijsheid, die weleer zoo velen had gedrenkt, opgehouden te vloeijen. Maar niet enkel voor *Franeker*, voor geheel *Friesland* was de opheffing van dezen zetel der wetenschappen een groot verlies; te meer, daar er nu in dit gewest geene enkele rijksinstelling bleef bestaan of ontstond.

Zóó loste de revolutie zich op in organisatie en réorganisatie. Bijna al het bestaande werd door keizerlijke decreten gewijzigd. Veel, wij moeten het dankbaar erkennen, veel, dat verouderd was en de kenmerken droeg van middeleeuwschen oorsprong, verdween en werd naar de nieuwere begrippen der beschaving verbeterd (24). Maar ook vele verliezen en veranderingen kwamen den landzaat op bittere tranen te staan; tranen, ja van boete en berouw tot bekeering, maar die eens ook het zaad zouden worden van een verblijdenden oogst.

> O Vaderland! dat smaadlijk duldde,
> Wat die verdrukker van u vroeg,
> Dat elken eisch, hoe zwaar, vervulde,
> Dat elken last deemoedig droeg,

(24) Een herhaald bezoek aan *Engeland* overtuigde mij, dat dit land toen niet deelde in de Napoleontische hervormingen, en dat vele verouderde kerkelijke en regterlijke instellingen daar nog de blijken dragen van middeleeuwschen oorsprong, waarvan men geene verbetering schijnt te wachten te hebben, zonder een geweldigen storm, zoo als de Staten van het vasteland doorstonden, en waarvan het goede behouden bleef.

Gij zaagt, tot loon, uw schatten rooven,
De vrucht van 't vaderlijke slooven
  Naar vreemden bodem heen gebragt;
Uw vrijheid en uw regt vernielen,
De vlag, gerukt van uwe kielen,
  Verscheurd, vertreden en veracht!

Hij naderde, de vrees der volken,
  Hij naderde der vadren grond,
Omringd door lansen, speeren, dolken,
  Of 't magtloos volk hem tegenstond!
Hij kwam, — men knielde voor hem neder;
Hij vorderde, — men gaf hem weder;
  Ik, sprak hij, zal uw heerscher zijn,
Gij zult naar mijn bevelen hooren!
Dat elk weerspannling ga verloren,
  Elk, die mij hoont, in 't niet verdwijn'! (25).

III.

De druk der Fransche Overheersching.

1812.

De voortreffelijke dichter WILLEM VAN HAREN, op wien *Frieslands* hoofdstad, als zijne geboorteplaats, roem draagt, heeft in zijn heldendicht: *Friso* eene sierlijke zinnebeeldige voorstelling gegeven van de wijze, waarop eens de landstreek, die *Engeland* aan *Frankrijk* verbond, door de kracht der golven is weggescheurd, en hoe daar-

(25) G. DE WAL, *de vernedering des Vaderlands*, 19.

door de Oceaan met de Noordzee vereenigd en het Kanaal ontstaan is, welke schildering hij eindigt met de woorden:

En van dien tyd af aan wierd *Albion* een Ryk,
Voor buitenlandsche magt, onoverwinnelyk. (26)

Al had Keizer NAPOLEON die uitspraak of voorspelling des dichters gekend, zeker zou hij ze niet geloofd, maar welligt gezegd hebben: ik wil het tegendeel bewijzen. Tien jaren lang had hij zijne beste krachten verspild om *Engeland* te bedwingen, en nu, meester van een groot deel van *Europa*, wilde hij ook ALEXANDER, *Keizer van Rusland*, dwingen, hem in zijn overmoed te ondersteunen. Deze durfde hem wederstaan en eischte bovendien schadevergoeding voor de aan zijne familie ontroofde landen. NAPOLEON beschuldigde hem van woordbreùk ten aanzien van *Engeland*, en nu werd ook aan den kolossus van het Noorden de oorlog verklaard. Al de krijgsmagt, waarover NAPOLEON in zoo vele door hem veroverde staten beschikken kon, werd nu bijeengetrokken, en een leger, gelijk *Europa* nog nimmer aanschouwd had, op 600,000 man begroot, trok op tegen *Rusland*.

Toen de trotsche Keizer zich door zijn onverzadelijke heerschzucht tot deze verbazende onderneming had laten verleiden, gevoelde hij zich genoodzaakt, om uit al de deelen van zijn uitgestrekt rijk de hulpmiddelen daartoe bijeen te brengen; overal nogtans eene voldoende bezetting tegen mogelijke aanvallen van *Engeland* achterlatende.

„ Toen eischte 's Keizers overmoed
Van al zijn Staten goed en bloed."

---

(26) *Gevallen van Friso, Koning der Gangariden en Prasiaten* (de vermeende stamvader der Friezen), 1e dr. Amst. 1741, bl. 411; 2e dr. Amst. 1758, bl. 247; 3e dr. Amst. 1824, II bl. 142; HALBERTSMA, *het geslacht der van Harens*, Dev. 1829, bl. 157.

Ook *Nederland* werd op eene zware schatting gesteld, en *Friesland*, dat reeds zooveel aan geld en manschap had opgeofferd, moest deelen in de algemeene ramp. Eerst werd het b l o e d der landzaten gevorderd, die kennelijk ter slagtbank gevoerd werden: want nadat NAPOLEON in Januarij 1812 de conscriptie van 120,000 man had vastgesteld, werden toen eerst de jongelingen van 1810, in 1790 geboren, opgeroepen, over deze provincie tot een getal van 291, die reeds vóór 25 Februarij moesten vertrekken. De glans der keizerlijke glorie bezielde, zoo het scheen, deze manschappen nog met zoo veel geestdrift, dat de Generaal DEVAUX in een openbaar gemaakten (27) brief aan den Intendant-generaal, Baron D'ALPHONSE, op nieuw kon getuigen, dat „ de Friezen ook nu, even als vroeger, getrouw waren gebleven aan hun karakter van voorbeeldige goedaardigheid; dat zij, zonder murmureeren of iets dat naar droefheid gelijkt, met levendig genoegen, met kalmte en gelatenheid op marsch waren gegaan, ook zonder dat hunne verwanten blijken gaven van zwakheid; dat dit karakter hem herinnerde aan de oude Romeinsche krijgsbenden, en dat deze natie vatbaar was voor groote daden, waardoor zij zich zeker zou onderscheiden" (28).

Naauwelijks waren de genoemden vertrokken, of er werden op nieuw 3500 varensgezellen, van 24 tot 49 jaar, opgeroepen, waartoe *Friesland* weder 426 man, benevens 119 kanoniers-kustbewaarders leveren moest.

---

(27) *Dagblad van 't Dep. Friesland* van 27 Febr. no. 58.

(28) In Mei echter was de Regtbank te *Leeuwarden* verpligt 23 personen, alleen uit dit Arrond., meest van de eilanden, als *conscrits refractaires* te veroordeelen, om gevat en naar de militaire depôts opgezonden te worden, alsmede om 500 fr. boete te betalen, door hen of hunne *ouders* te voldoen. Nog is er melding van twee deserteurs en van een jongeling van *Buitenpost*, die zich als conscrit vrijwillig verminkt had door het afsnijden van het voorste lid des regter wijsvingers. Hij werd echter naar de Pionniers gezonden.

Te gelijk werden er uit deze provincie 125 arme weezen en verlaten kinderen, van 11 tot 14 jaar, opgeëischt voor het regiment Pupillen der keizerlijke garde te *Versailles*, werwaarts later, in Aug., alle jongens boven de 16 jaren uit al de Weeshuizen werden opgezonden.

Nu volgde in Maart het keizerlijk decreet op de Nationale garde, bestaande in drie oproepingen of bannen, van 20 tot 60 jaren, waarbij 100 cohorten van den 1en ban, van 20 tot 26 jaar, ter beschikking van den Minister van oorlog gesteld werden, als bestemd tot het bewaren van de grenzen, de inwendige politie en het behoud der groote zee-depôts, arsenalen en vestingen. *Friesland* zag zich verpligt hiertoe op nieuw 259 man te leveren, waarvan de helft reeds in April moest vertrekken, om de troepen, voor het groote leger bestemd, te vervangen.

Nadat aan dit departement in Junij opgelegd was 274 aardewerkers voor de vestingwerken van *de Helder* en 36 man voor die van *Delfzijl* te leveren, werd in September ook de tweede ligting van dit jaar (die van 1811, in 1791 geboren) opgeroepen, ten gevolge waarvan *Friesland* weder 396 jongelingen als zoo vele offers aan den overmoed des Keizers bragt, op wiens zegetogten de wereld destijds nog het oog vol verbazing gerigt hield.

Kort hierna werden, uit behoefte aan aanvoerders, zelfs de op retraite gestelde officieren en onderofficieren opgeroepen, om bij de nat. garde te dienen. Gelijktijdig werd de oude gewapende Burgermagt in de steden afgeschaft en daarvoor eene nieuwe Nationale Garde in de plaats gesteld. De eerste had te *Leeuwarden* (dat toen 16,500 zielen telde, waarvan 280 reeds als militair waren uitgetrokken) in 10 comp. 770 man bedragen; de laatste beliep, na het vertrek van den eersten ban, een aantal van 517 hoofden. Bij de oprigting hiervan bestond er eene oude schuld van *f* 17,400, welke door een omslag

over de ingezetenen en door de uitkoopgelden (die *f* 50 en *f* 100 bedroegen) moest worden gevonden (29).

Die ingezetenen, van wie zoo groote opofferingen gevergd werden in hun bloed, en die het behoud hunner kinderen, door plaatsvervanging, op sommen van 2 tot 5000 gld. te staan kwam, hadden bovendien in hun goed lasten te dragen, welke de krachten van velen te boven gingen. Gezwegen van zoo veler verlies aan inkomsten ten gevolge der getiërceerde Hollandsche schuld, en het onbetaald blijven der renten van *Rusland*, *Spanje* en *Zweden;* gezwegen van den stilstand in zoo vele takken van handel en bedrijf, van den hoogen prijs veler levensmiddelen, van den voortdurenden last der inkwartiering, en zoo veel meer, waren het onderscheidene oude en nieuwe belastingen, die knellend drukten (30). Op sommige daarvan werden additioneele centimes geheven voor de Gemeenten, bij welke nu tevens een octrooi was ingevoerd of eene eigene plaatselijke belasting op de dranken, levensmiddelen, brandstoffen enz. Die Gemeenten, aan wie de vrije beschikking over hare fondsen ontnomen was, en die zich geheel afhankelijk gevoelden van hetgeen haar door de gunst der hooge regeering gelaten werd, leden bovendien zwaar onder den druk van verschillende rijksbelastingen. Onder den naam van *prelevement* moesten zij in 's rijks kas storten: 1/10 van de opbrengst hunner vaste goederen voor de Eeredienst,

---

(29) In April 1812 droeg *Leeuwarden* aan *Harlingen* 317 kompleete en 13 halve fournitures voor het krijgsvolk over, waarvan de kosten met het transport niet minder dan 26,370 franken bedroegen.

(30) De Rijksbelastingen en de vereenigde regten bestonden toen in: de Verponding (wegens verkeerde toepassing der grondslagen voor dit gewest bijna vier tonnen gouds te hoog), die op deuren en vensters, op runderen, paarden, schapen enz., meubelen, beroepen (patenten), op den verkoop van roerende goederen, alsmede registratie, zegel, hypotheken, ponten en bruggen, benevens regten op het goud en zilver, op bier en jenever, speelkaarten, visscherij, tabak, zout, rij- en voertuigen enz.

1/10 van de ontvangsten der Waag, 1/15 van al de inkomsten voor een speciaal fonds voor Vleesch, 1/20 daarvan voor de reserve-compagnie en 1/100 voor het Hotel der Invaliden, alles volgens keizerlijke decreten.

Dragelijk zouden deze algemeene lasten, door overmoedige Fransche ambtenaren dikwijls met strengheid ingevorderd, geweest zijn, indien zij door algemeenen voorspoed waren opgewogen. „ Maar," zegt ons een tijdgenoot, „ er werd niets verdiend; ieder beperkte zijne uitgaven tot het allernoodigste: want alles was duur, met uitzondering, helaas, van de boter, die bronwel der Friesche welvaart. Nadat het 1/4 vat zich lang boven den prijs van *f* 20 had staande gehouden, gaven de belemmerde handel en zeevaart aanleiding, dat het tot den prijs van *f* 14 daalde. Vandaar de verminderde waarde der vaste goederen, inzonderheid van weilanden, wier huurders de pacht niet konden opbrengen. Gunstiger was het in de bouwstreken, vermits gebrek aan invoer de binnenlandsche granen in prijs deed stijgen." — Ook de verbouw van de cichorei nam toe, naardien dit gewas, met gebrande pepernooten of rogge gemengd, in de meeste huisgezinnen de koffij moest vervangen. Nog werd de Friesche landbouw met een vreemd produkt, den Beetwortel, verrijkt. De Fransche regeering scheen toch de suiker voor een zóó onontbeerlijk levensmiddel te houden, dat zij niet alleen, gelijk wij vroeger zagen, den verbouw van den beetwortel op groote schaal begunstigde, maar dien ook in dit jaar algemeen verpligtend maakte. Volgens keizerlijk decreet van 15 Februarij zouden 100,000 hectares lands in het rijk daarmede worden bezaaid, waarvan aan de Hollandsche departementen 10,000 en aan *Friesland* 1000 werden toegedeeld (31). Deze ver-

---

(31) Naar dezen maatstaf werd ons vaderland toen vrij decimaal voor 1/10 van het rijk en *Friesland* voor 1/10 van *Nederland* gehouden.

pligting werd nu over alle gemeenten omgeslagen en 2775 pond zaaizaad onder haar verdeeld, om op iedere pondemaat drie roeden beetwortel te bouwen(32). Hoe gebrekkig de uitvoering van dezen last bij de veelvuldige onwillige en met deze teelt onbekende landbewoners was, in weerwil van al de moeite, welke de Besturen zich gaven, om ook te dezen aanzien de gewone stipte onderdanigheid aan al de bevelen van hooger hand niet te verloochenen, laat zich ligt denken. Bovendien werd in Mei „aan drie ingezetenen van *Holwerd* door den Minister van manufacturen en koophandel vergunning verleend tot oprigting van eene fabrijk ter bereiding van suiker uit mangelwortel, onder verpligting, om in 1812 ten minsten 10,000 kilogrammen suiker te fabriceeren." Die inrigting is echter nooit tot stand gekomen. Hoe zeer ook op de hennip- en tabaksteelt werd aangedrongen, er bestaat geen blijk van, dat deze hier is ingevoerd. Vele geringe lieden rookten gedroogde hoefbladeren, en verdroegen dezen stank, omdat zij de tabak der keizerlijke regie, die 23 stuivers en meer het pond kostte, en ook vrij slecht was, niet konden betalen. Op straffe der galeijen was het toch verboden andere tabak te verkoopen. Later werd er ook een plan gevormd om in het vroegere landgoed *Oranjewoud*, waarvan de Vorstelijke gebouwen als domeinen verkocht waren, eene departementale Boomkweekerij met daarbij behoorende gebouwen aan te leggen; doch, dewijl de commissie van landbouw, hierover geraadpleegd, de kosten van dien aanleg op 33,000 franken begrootte, kwam hiervan evenmin als van andere nuttige instellingen of voorgenomene verbeteringen, die groote uitgaven van het gouvernement vorderden, hetwelk zelfs de meeste

(32) Een hectare of bunder (100 Ned. vierk. roeden) heeft 2 pondematen en 173 koningsroeden, zoodat een pondemate ongeveer een derde bunder of 36 roede 74 el 36 palm is.

openbare werken vervallen liet en alleen in het hoog noodige onderhoud voorzag.

Doch wat baatten den Frieschen landbouw de gezegende oogsten, waar geene gelegenheid, lust of vertrouwen bestond, om den overvloed van granen en zuivel naar elders en vooral naar het buitenland te verzenden? Het broederlijk verband tusschen landbouw en handel bleek toen meer dan ooit. Terwijl vele fabrieken wegens gebrek aan gelegenheid tot verzending stil stonden en hare arbeiders de schare der bedelaars vergrootten, hadden de handelaars veel moed en beleid noodig om, bij al de beletselen, welke de Regeering hen in den weg stelde, iets van eenig belang te ondernemen. Voor binnenlandsch gebruik deden de voornaamste graankoopers te *Leeuwarden*, als: OENE WOPKES GORTER, JOH. ROMKES, SIEDS PIETERS EN ZONEN, JENTJE CATS, CLAAS CORN. FEDDES en anderen nog al nu en dan belangrijke uitvoeren; doch voor elke bevrachting moest eerst vergunning van den Prefekt gevraagd en verkregen worden (33).

Veel bezwaarlijker was de buitenlandsche handel, die vooral te *Harlingen* zijn zetel had, nadat de eertijds zoo aanzienlijke Friesche kofvaart, waarin honderden deftige familiën, vooral in de kleinere steden, tal van aandeelen hadden, geheel vernietigd was. Vermits er een streng verbod bestond om eenige waren uit *Engeland* hier in te voeren, waartoe de kotter *l'Hébé*, kapitein FLANDIN, in dienst der douanen, het vaarwater tusschen *Harlingen* en de eilanden beheerschte, eischte toch het geldelijk belang des lands, dat ónze voortbreng-

---

(33) Zulk een consent werd b. v. eerstgenoemden handelaar in Mei 1812 toegestaan, om 150 last tarwe, 200 last garst, 60 last rogge, 50 last koolzaad en 50 last haver enkel naar *Amsterdam* en *Rotterdam* te verzenden.

selen derwaarts gevoerd werden. Het Gouvernement had daartoe uitgevonden om aan kooplieden, die het durfden wagen schepen naar *Londen* te bevrachten, als bij oogluiking, *licences* of vrijstellingen te verleenen. Deze bewijzen moesten echter door tusschenkomst van den Prefekt bij den Minister van manufacturen en koophandel te *Amsterdam* worden aangevraagd, en, zoo er geene weigering volgde, kwamen ze den aanvragers toch op tien of meer gouden Napoleons te staan, onverminderd allerlei lastige formaliteiten en onderzoekingen der ergdenkende douanen, welke aan de vergunning verbonden waren. Eene lijst van zulke vrijstellingen in 1812 stelt ons in staat (34) een overzigt te geven van de voornaamste handelshuizen te *Harlingen* en elders en van de produkten, welke zij uitvoerden. Zoo ontving FREERK DIRKS FONTEIN in Julij eene vrijstelling voor het schip *Jacomina Catharina*, waarmede hij, eerst in November, boter en klaverzaad verzond. H. WENNEKERS EN ZONEN, winkeliers, zonden in October het schip *de twee Broeders* naar *Londen*, met boter, terugkeerende met ballast en goud. DIRK CORNELIS ZIJLSTRA bevrachtte de schepen: *de jonge Dirk* met boter, kaas en klaverzaad en *de jonge Cornelis* met kaas, waarvoor zij goud en zilver terugbragten. BAREND VISSER EN ZOON bekwamen twee vrijstellingen voor *de jonge Barend* en de *Juno*, die met kaas en linnen naar *Londen* voeren, waarvan de eerste met koffij en de laatste met ballast terugkeerde. Evenwel was het bij de administratie bekend, dat de twee vrijstellingen aan P. G. DE BOER, fabrikant van dakpannen en jeneverstoker, verleend, voor de schepen *de Vriendschap* en *de jufvrouw Gottje*, die boter, kaas en klaverzaad naar *Londen* gevoerd hadden, eigenlijk voor het kantoor van

---

(34) Gevonden in het Archief van den Prefekt, met eene menigte brieven om vrijstellingen en berigten van de tehuiskomst der schepen.

BAREND VISSER EN ZOON waren, die er genot van gehad hadden, waaromtrent van DE BOER een eed van waarheid gevorderd zou worden. WIEGER HARMENS EN ZOON hadden den moed om zeven licences te vragen voor de schepen: *de Eendragt*, *de Waakzaamheid*, *de Verwachting* en de *Neptunus*, die echter niet allen verleend werden. Zij vervoerden boter en kaas, als ook klaver- en mosterdzaad en koren naar *Londen*, en kwamen met goud en zilver, ook met lood-erts, terug. Met een dezer schepen keerde de Graaf VAN REEDE, Heer van *Amerongen*, benevens zijne familie naar *Holland* weder. Van laatstgenoemd kantoor werd nog gezegd, dat het bovendien verscheidene Deensche schepen uitgezonden en gebruik gemaakt had van twee vrijstellingen aan BART FEDDES verleend voor de schepen: *de Hoop* en *de jonge Cornelis*, met kaas bevracht.

Buiten *Harlingen* werden er geene andere licences uitgegeven dan aan K. E. BRUNGER EN CO. te *Workum*, voor eene botersloep, die tweemaal kaas naar *Londen* voerde en goud terugbragt (35).

Gering is zeker het aantal der met naam vermelde kantoren en even zoo dat der bevrachtingen over een geheel jaar genomen; weinige waren ook de soorten van produkten (36), welke uitgevoerd of althans genoemd wer-

---

(35) Het komt mij onbegrijpelijk voor, maar een tijd- en deelgenoot in de zaak schrijft het mij, dat een handelshuis te *Workum* verpligt werd, om bij eene lading boter naar *Londen* „eene aanzienlijke partij zijden stoffen en horologiën (die als Fransch fabrikaat hier toen goedkoop waren) mede te nemen, doch dat men die in *Engeland* niet kon invoeren, weshalve ze in zee geworpen werden."

(36) Bovendien werd er ter sluik nog al meer boter, kaas enz. uitgevoerd, ook met kleinere schepen, welke, boven-op gedekt met appelen en andere zaken, de vracht naar een grooter schip bragten, dat op de reede of ergens buiten gaats lag. Ook naar *Helgoland* werd nog al veel vervoerd. Doch wie dit waagde, moest veelal de scherpziende douanen en andere ambtenaren eerst de handen stoppen. Velen van dezen waren nog al *facil*, dat is, in de taal dier dagen: omkoopbaar.

den, bijzonder in vergelijking van hetgeen later, vooral van 1850—60, uit *Friesland* naar *Londen* werd verzonden. Er was evenwel een enkel Friesch produkt, de Aal, hetwelk bij de Engelschen bijzonder geliefd scheen te zijn, en dat, zoo als de overlevering verhaalt, ook gedurende de strengste afscheiding met *Engeland*, bijna nooit op de Londensche markt gemist is. Wij hebben de bevestiging daarvan in den zelfden staat gevonden, daar aan WIGLE en ANNE VISSER EN ZONEN te *Heeg* en H. A. MANEVELD EN CO. te *Gaastmeer* onderscheidene vrijstellingen verleend werden, den eersten voor drie, den laatsten voor twee schepen, die de haven van *Workum* uitvoeren. Elk schip hield veelal 15,000 ponden paling in, welke eene waarde hadden van binnenlands 3000 en buitenlands 4000 franken, waarvoor zij den koopprijs telkens terugbragten in twee baren of staven gouds, door de douanen meest op 4400 fr. waarde geschat (37).

Bij dit alles was het voor de ingezetenen zeer onaangenaam dikwijls onderworpen te zijn aan tallooze formaliteiten, aan huiszoekingen en nasporingen van bijzondere belangen en bedoelingen, aangezien de Fransche beambten, onder den naam van douanen, gens d'armes en openbare of geheime politie, alles controleerden, ieder wantrouwden en niet gedoogden, dat men zich van de eene plaats naar de andere begaf, zonder van paspoorten of veiligheidskaarten voorzien te zijn.

En toch had *Friesland*, in vergelijking van andere provinciën, één groot geluk, namelijk, dat aan het hoofd van dit gewest en van al die ambtenaren een man stond, voor wien allen eerbied hadden, omdat hij, die weinig

(37) Men verhaalt, dat door deze schepen ook correspondentie met *Engeland* werd onderhouden, en dat de daartoe betrekkelijke papieren, in digtgesoldeerde blikken bussen gesloten, in de hoeken der vischkaar verborgen werden.

goeds aan hen doen kon, veel kwaads keerde. Deze man was JOHAN GIJSBERT VERSTOLK, die tot titel voerde: *Rijks Baron, Ridder van het legioen van eer, Prefekt van het Departement Friesland.* In 1777 te *Rotterdam* geboren, verliet hij in 1795 het vaderland, om zich op Duitsche hoogescholen aan de beoefening der wetenschappen te wijden, en was hij, na het Noorden, *Engeland* en *Frankrijk* doorreisd te hebben, in 1802 in zijne vaderstad teruggekeerd, waar hij eerlang tot Regter werd benoemd. Koning LODEWIJK erkende zijne staatkundige talenten door hem onderscheidene betrekkingen op te dragen, en hem tot Landdrost van *Gelderland* te benoemen, tot dat hij in 't begin van 1811 naar *Friesland* werd gezonden. Veel vond hij daar te doen, en zag hij zich jegens zijne landgenooten en tegenover de Hooge Regeering in eene moeijelijke stelling geplaatst. Zijn wijs beleid en regtschapen karakter deden hem vele bezwaren overwinnen. Een tijdgenoot schreef mij omtrent hem: „ Als Nederlander van geboorte bloedde hem het hart bij het zien van den staat van vernedering en armoede, waartoe het vaderland gebragt was, en wendde hij, behoudens hetgeen hij aan zijn ambtspligt verschuldigd was, zijne beste pogingen aan om het drukkende der slaafsche dienstbaarheid minder knellend te maken, zoo in het breidelen van den overmoed der Fransche beambten als vooral, om met de meeste heuschheid zijne ambtsbetrekking te vervullen in het voor den Nederlander zoo ondragelijk juk der militaire conscriptie. In *Friesland* zag men dan ook niet die onregtvaardigheden, of ondervond men niet die brutale behandeling, noch de onmenschelijke wreedheid bij het onderzoek van aangegeven gebreken, die vooral in *Noord-* en *Zuid-Holland* onder een DE CELLES en een DE STASSART plaats grepen. Zoo deelde dit gewest niet in die mate van bespieding, waaraan men dáár ten doel stond. Hoewel men zich moest wachten om te veel te

zeggen, was men hier niet blootgesteld aan die geheime politie, welke elders te weeg bragt, dat men zijne eigene dienstboden niet kon vertrouwen, en waaromtrent mij verzekerd is, dat zelfs dochters des gezins, om aan hare zucht tot opschik te voldoen, waren omgekocht."

Een ander getuigt van VERSTOLK: „Hij gebruikte zijne ambtsbetrekking in *Friesland* om de drukkende gevolgen der inlijving te lenigen; en ofschoon deze provincie aan de algemeene Fransche voorzorgmaatregelen onderworpen was, zoo bleef zij toch meer dan andere gedeelten des lands van *Frankrijk* vervreemd, daar de Prefekt steeds de bemiddelaar was tusschen de Fransche gezagvoerders en de ingezetenen, wier beider vertrouwen hij had weten te winnen." Krachtig werd hij daarin bijgestaan door zijne Onderprefekten te *Sneek* en te *Heerenveen*, BERNHARD WALRAAD *Baron* VAN WELDEREN RENGERS en TINCO MARTINUS LYCKLAMA à NIJEHOLT, beide aanzienlijke en zeer geachte Friezen, die reeds in 1809 tot kwartierdrosten benoemd waren en alles deden om de strikte uitvoering van de hooge bevelen te matigen en de belangen der ingezetenen zoo veel mogelijk te behartigen (38).

Voor deze zoo goed gezinde landvoogden was er nogtans zeer veel zorg, moeite en arbeid aan verbonden, om aan al de talrijke aanschrijvingen van het Rijks-bestuur te voldoen, en om de Fransche wijze van administratie in te voeren bij 93 Gemeentebesturen, waaronder zich zoo vele onkundige en ongeschikte personen bevonden, van welken de meesten zelfs geen Fransch verstonden. Vooral scheen het opmaken van de gevorderde begrootingen (budgets) eene zóó moeijelijke zaak te zijn, dat zelfs te *Leeuwarden* die voor de dienst van 1812 in de maand Augustus van dát zelfde jaar nog niet gereed was;

---

(38) Zie over beiden H. B. VAN SMINIA, *Nieuwe Naamlijst van Grietmannen*, 335 en *Vervolg* 29.

naar de kleinere steden moesten de Prefekten ambtenaren van hunne bureaux zenden, om de Besturen tot het opmaken behulpzaam te zijn (39). Het verwaarloosde beheer van veler geldmiddelen eischte van hen dringende hulp tot herstel; ja, de Prefekt zelf schreef den Maire van *Leeuwarden* aan om hem te vergezellen naar het huis van den Gemeente-ontvanger, dewijl hij in persoon diens kas wilde opnemen, nadat hij omtrent zijn beheer argwaan had opgevat, waarvan de gegrondheid, tot groote schade der stad, eerst later aan het licht kwam en tot jarenlange verwikkelingen leidde. De krachtige hand, die overal vereischt werd om de gouvernementsbevelen, hoe lastig en smartelijk soms ook, uit te voeren, was in vele gevallen eene weldadige hand, om flaauwe besturen tot meerdere zorg en naauwkeurigheid te dwingen.

Wist de waakzame Prefekt aldus zijne ondergeschikte ambtenaren met een beteren geest te bezielen, inzonderheid was dit van belang, nadat de Directeur-generaal der politie te *Amsterdam* DÉVILLIERS-DUTERAGE in Maart 1812 LECOMPASSEUR DE COURTIVRON, Auditeur bij den staatsraad, als Commissaris-speciaal van politie te *Dokkum*, en daarna te *Leeuwarden*, herwaarts zond, in welke laatstgenoemde stad G. J. STEURBBOEK reeds in Julij des vorigen jaars tot Commissaris van politie was aangesteld. Moeijelijk waren de betrekkingen van deze personen, die zich door zulke strenge voorschriften gebonden voelden; doch dat zij haar „met discretie" vervulden en niet door onnoodige hardheid misbruikten, zoodat de Friezen reden hadden over hun gedrag tevreden te zijn, dit moge ook daaruit blijken, dat de eerste, hoe zeer ook ge-

(39) Als gevolg der invoering van den Burgerlijken Stand beval de Prefekt in Mei 1812 de Besturen, om van de Predikanten, Kosters enz. al de Kerkelijke Doop- en Trouwregisters op te vorderen en met de Contraboeken over te nemen, dewijl de gemeentebesturen nu alleen bevoegd waren om daaruit extracten af te geven.

vreesd, geen aanleiding tot klagten gaf, en dat de laatste deze betrekking ook nog onder het opvolgend bestuur langer dan tien jaren bleef behouden. Een geheim rapport of antwoorden op vragen, welke groot wantrouwen ademden, omtrent den toestand en de gezindheden der ingezetenen, door hem in April 1812 uitgebragt, stelt ons in staat over zijne goede gezindheid ten aanzien van de bevolking te oordeelen. Zoo zegt hij, overal zeer kort, op de altijd kwaadvermoedende vragen: „Valsche tijdingen worden hier niet verspreid en niemand zaait wantrouwen jegens het gouvernement. De conscriptie gaat rustig haren gang. Niemand tracht te ontvlugten. Men leest de nieuwspapieren in de koffijhuizen en societeiten, maar ik heb nooit gehoord(?) dat men zich met de politiek bemoeit.(!) De scheepvaart staat geheel stil: men speculeert niet meer in verboden of niet verboden koopwaren." Na de namen van de voornaamste leden van de Patriotsche of Fransche en Oranjepartij te hebben opgegeven, zegt hij: „Niemand komt luid voor zijne politieke gevoelens uit. Zij hebben werktuigelijk aan de verschillende revolutiën deelgenomen. Hun invloed is van weinig belang. De geest der ingezetenen is rustig; diefstal is zeldzaam, moord zonder voorbeeld. Klagten van de ingezetenen over de ambtenaren der belastingen vernam ik niet, wel over de Gens d'armes, welke ik aangeklaagd heb en die gestraft zijn. Er zijn vele armen en bedelaars, en hier bestaat geen gasthuis om hen op te nemen," enz.

Uit deze officiëele mededeelingen en andere berigten blijkt mede, dat het volk in een staat van verkwijning, verdooving en onverschilligheid verkeerde; dat het geduldig leed, of zich zoo goed mogelijk in de omstandigheden schikte, zonder dat er een enkel bewijs bestaat, dat iemand zich met woorden of daden tegen de Regeering of de ambtenaren verzette. Men verbroederde zich zoo veel mogelijk met de Franschen, die de toongevers waren

bij al de vroeger vermelde vermakelijkheden, welke steeds grooten bijval vonden. Aan reizen kon niemand denken, en boeken kwamen er in *Holland* weinig, in *Friesland* in dit jaar geheel niet uit, of het moet een roman of reisbeschrijving geweest zijn. Geenszins ontbrak het aan vele bekwame mannen, die zich nu afzonderden en zich op de wetenschappen toelegden en later als voortreffelijke geleerden in het licht traden. Zij hielden letterkundige gezelschappen, waarin ook de Prefekt VERSTOLK zich gaarne verpoosde, zoodat hij vele jaren later zich nog met genoegen de belangrijke *kransen* herinnerde, welke hij te *Leeuwarden* had bijgewoond.

Tegen de toenemende ligtzinnigheid en ongodsdienstigheid stonden echter ook velen over, die door droeve verliezen in goed en bloed geteisterd en door de uitwendige omstandigheden ter neder gedrukt, tot zich zelven inkeerden, voedsel zochten voor den geest en hoogere behoeften trachtten te vervullen. De *Christelijke Godgeleerdheid* van Prof. REGENBOGEN (40), de geschriften van den in 1810 aan de Leeuwarder gemeente ontvallen voortreffelijken BRINK en de bemoedigende taal van de Predikanten LENS, LOBRY, BROUWER en anderen gaven geestelijk voedsel en troost in deze smartelijke dagen, toen, zoo als een dier leeraren het vroeger uitdrukte, „in den bangen druk der tijden het uitzicht op redding, behoudenis en herstel des lieven Vaderlands duister was voor het beneveld oog, dat in de afgelegen toekomst zelfs geen twijfelachtigen aanblik des blijden Vredes, of wel van genezing, ontwaren mogt" (41).

In dezen pijnlijken staat van zaken waren aller oogen

---

(40) Dit belangrijk boek, dat meer verlichte godsdienstige denkbeelden trachtte te verspreiden, werd in 1811 uitgegeven en door meer dan duizend inteekenaren, meest uit *Friesland*, begeerd.

(41) JAN BROUWER, *Drietal Redevoeringen*, Leeuw. 1809, 43.

steeds gevestigd op de voorbeeldelooze krijgstoerustingen des Keizers, wiens ontelbare legerbenden reeds in het voorjaar naar het oosten optrokken en aan *Weichsel* en *Oder* het fiere *Rusland* bedreigden. NAPOLEON zelf vertrok den 9 Mei uit *Parijs* en kwam den 16 te *Dresden*, waar hij ook den Keizer van *Oostenrijk* en den Koning van *Pruissen* vond, met wie hij een verbond sloot om zijne krijgsmagt met de hunne te versterken. Den 22 Junij werd het sein tot den aanval gegeven door de proclamatie des Keizers aan het groote leger, dat nu steeds overwinnend voorwaarts rukte. Al de berigten zijner zegepralen verhoogden de geestdrift, waarmede, ook te *Leeuwarden*, den 15 Aug. het jaarfeest van den magtigen gebieder luisterrijk gevierd werd. Ook de 11 October was tot een feestdag verordend, waarop aan de groote overwinningen en het bezetten van *Moskou* godsdienstig moest gedacht worden. Maar nog grooter was de luister, waarmede het Krooningsfeest van NAPOLEON op den 6 December hier, niet enkel door vlaggen, parade, diners en illuminatiën, maar vooral kerkelijk werd gevierd. Volgens aanschrijving der Regeering en een vastgesteld ceremoniëel, begaven al de authoriteiten en ambtenaren zich *en corps* naar de hoofdkerk. De leeraren waren gelast „eene redevoering te houden over den roem der Fransche legers en de dure verpligting van elk ingezeten, om zijn levensdagen toe te wijden aan zijn Vorst en aan het Vaderland, waarna, ter betuiging van dankbaarheid aan het Opperwezen, een Te Deum of ander toepasselijk gezang gezongen zou worden, ten einde daardoor aan den dag te leggen de verknochtheid en liefde voor den Geheiligden Persoon (!) van Zijne Majesteit, wiens heldendaden en wijs bestuur steeds het verwonderd *Europa* doen verbaasd staan."

Zulke voorschriften waren er toen reeds noodig geacht om den geest des volks op te wekken en door verzonnen

glorierijke berigten levendig te houden, ten einde den nadeeligen indruk der schrikkelijke geruchten weg te nemen, die zich omtrent geleden nederlagen over *Europa* verspreidden. Het overwonnen *Moskou*, die prachtige stad met 1600 kerken en 1000 paleizen, door de wanhoop en wraak der Russen aan alle zijden in brand gestoken, om den overwinnaar van zijne winterkwartieren te berooven, had de Keizer reeds den 17 October verlaten, om met zijn ontredderd leger, door de Russen voortgezweept, door koude en gebrek vernield, een terugtogt aan te nemen, waarop de vreeselijkste ellenden zijn doorgestaan, welke ooit eene pen vermeld heeft. Nog durfden de onbeschaamde schrijvers der gouvernements dagbladen den 22 December gewagen van eene *overwinning* der Franschen bij den overtogt van de Beresina! Weldra echter zagen zij zich genoodzaakt van de ontzettende verliezen te spreken, die het groote leger getroffen hadden. NAPOLEON, de hooghartige tiran, die gewoon was geweest altijd te overwinnen en zich nu zoo grievend vernederd zag, vloog, met den vloek van duizenden beladen, zijne vlugtende benden vooruit naar *Parijs*. Dáár stond hij den 20 December reeds weder voor zijn troon, „omringd van de prinsen, grootwaardigheid-bekleeders, kardinalen, ministers, groot-officieren, groot-adelaren van het legioen van eer en dienstdoende officieren", om de leden van den Senaat en van den Staatsraad te ontvangen, die hem in wijdluftige aanspraken op nieuw hunne hulde aanboden, waarop hij even hoogdravend antwoordde, zonder eenige andere vermelding van zijn toestand dan de woorden: „Mijn leger heeft verliezen ondergaan, maar dit is veroorzaakt door de vroegtijdige strengheid van het jaargetijde" (!) (42).

---

(42) Hoogst merkwaardig zijn, voor dat oogenblik, die toespraken, medegedeeld in het *Dagblad van het dep. Vriesland*, van 28 Dec. 1812,

*

Doch het uur der wrake was geslagen. De Godheid had den dwingeland getuchtigd. De lang onderdrukte volken zagen voor hunne verlossing een schemering van licht in het verre verschiet.

IV.

Napoleons overmoed Nederlands herstel.

1813.

Hervatting van den strijd.

Al wat kwaad is, verwoest zich zelf. Geen menschelijke magt is in staat deze goddelijke orde in de zedelijke wereld te weêrstreven, of te ontkennen, dat het goede zich zelf beloont en eenmaal moet zegevieren. NAPOLEON was alles verschuldigd aan zijn moed en bekwaamheid, en gelukkig zouden welligt de volken geweest zijn onder het bestuur van zulken grooten geest, indien hij zich met het in 1810 veroverde vergenoegd en zijne heerschzucht met wijsheid gematigd had; indien hij ook bezield was

no. 363. Het zijn deze aanspraken, welke toen zoo geestig zijn geparodiëerd door Mr. C. VAN MARLE in zijn bekend vers:

„ Mijnheeren! 't is niet als voorheen,
Dat ik mij kom aan U vertoonen:
Een kous moet thans de plaats bekleên
Van mijn verwelkte lauwerkroonen" enz.

Eene aardigheid die, alom toegejuicht, van groot gewigt was in die dagen, omdat zij den Keizer en zijne regeering aan de algemeene bespotting prijs gaf en alzoo de omwenteling voorbereidde.

geweest met een goeden geest, die alleen het welzijn van zijne onderhoorigen bedoelde en uit edele beginselen handelde. Toen echter zijn overmoed en oorlogswoede hem tot buitensporige eischen vervoerden, werd hij door de omstandigheden voortgezweept, om, met verkrachting van alle zedelijk gevoel, alle regten van anderen te miskennen, en door dwinglandij, ja! zijn doel te bereiken, maar ook zijn eigen val te bewerken, die duizenden der zijnen met hem in 't verderf stortte, doch ook tien duizenden deed opstaan tot een nieuw leven van vrijheid en volksgeluk. Dáárom is de worstelstrijd van het jaar 1813 zulk een hoogst merkwaardig lichtpunt in de geschiedenis der volken. Dáárom gaat de herdenking van al die gebeurtenissen bij ieder welgezinden gepaard met dankbaarheid aan het Opperwezen, dat den overweldiger tuchtigde, *Europa* van zijn tirannij verlostte, aan de menschheid verademing van haar lijden schonk, en vrede en voorspoed hergaf aan de velden, gedrenkt met het bloed van honderdduizenden slagtoffers der heerschzucht van één man!

Napoleon was op zijn verschrikkelijken terugtogt uit *Rusland* *ge*slagen, maar niet *ver*slagen. Dit wilde hij toonen en de geleden nederlaag op zijn overwinnaar wreken. *Revenge* was nu zijn wachtwoord, en van het oogenblik af, dat hij te *Parijs* was teruggekeerd, spande hij alle uiterste krachten in, om zich zoo spoedig mogelijk te herstellen en zijnen vijand met een geduchte magt op nieuw tegen te treden. Zijn ijzeren wil — eene betere zaak waardig — nog nooit door tegenspoed vernederd, verhief zich fier boven 't ongeluk, en doofde in eens de straal der hoop uit, die van het brandende *Moskou* de moedeloosheid der verdrukte volken had tegengeflikkerd. Ook *Nederland* verblijdde zich een oogenblik in dit vooruitzigt; maar de gemoederen werden uitwendig in rust gehouden door het besef van de onmogelijkheid, om met goed gevolg weêrstand te bieden aan de overmagt der

Fransche legerbenden en ambtenaren, zoolang de reuzenmagt des dwingelands alles voor zich beven deed.

Tot deze vernieuwde krijgstoerustingen werden alzoo nieuwe manschappen, nieuwe paarden en op nieuw geld gevorderd, en geene middelen werden gespaard om zich allen te verschaffen. Reeds den 11 Januarij volgde het keizerlijk decreet, welks eerste artikel luidde: „Driehonderd-vijftig-duizend man zijn ter beschikking van den Minister van oorlog gesteld, te weten: 100,000 man, uitmakende 100 cohorten van den 1en ban der nationale garde; 100,000 man van de conscriptie van 1809, 10, 11 en 12, die nog niet bij het leger zijn opgeroepen, en 150,000 man van de conscriptie van 1814," zoodat de inschrijving van dezen een jaar vervroegd werd. Dadelijk hierop werd met de ligting van 1812 (de in 1792 geborenen) een aanvang gemaakt, en het contingent van *Friesland*, 396 man, reeds voor 1 April afgeleverd. Den 17 Januarij vroeg de Keizer 15,000 rijpaarden voor de kavalerie, en werd aan deze provincie opgelegd binnen eene week daarvan 250 te leveren tegen betaling van 3 à 400 franken ieder. Naauwelijks waren deze paarden met veel moeite gevonden en naar *Zwolle* gevoerd, toen de Besturen onder de hand eene wenk ontvingen, om het voorbeeld der steden *Parijs* en *Amsterdam* te volgen en Z. M. tot versterking van het leger eenige uitgeruste ruiters a a n t e b i e d e n. *Leeuwarden* zag zich verpligt 8 geëquipeerde en gemonteerde jagers te paard te leveren, en zich daarvoor eene uitgaaf van 5666 gld. te getroosten, dewijl tot aankoop van paarden 6300 fr. en voor kleeding en wapening, à 481 fr. ieder man, 3851 fr. werden besteed. Reeds den 20 Maart vertrokken deze jagers met nog veertien van andere gemeenten en ambtenaren der belastingen, die hiervoor geld bijeenbragten.

Terwijl den 19 Maart nog 40 préposés der keizerlijke douanen *Leeuwarden* binnentrokken, om nog scherper toe-

zigt op de inning der belastingen te houden, zag *Friesland* zich den 8 April verpligt om van de 12,600 op nieuw gevorderde paarden weder 100 te leveren voor 400 fr. ieder (die echter niet betaald werden), alsmede om 1200 man van 20 tot 40 jaar bij te dragen tot formatie van grenadiers en jagers der nat. garde, die voorloopig te *Texel* en elders dienst moesten doen. Weder 14 dagen later volgde de „designatie en requisitie" van 28 metselaars, 7 timmerlieden, 42 aardewerkers en 21 aardkarren met paarden voor de werken van *de Helder*, binnen eene week te *Harlingen* bijeen te komen. Al deze geforceerde indienststellingen liepen vrij rustig af, doch er waren vele blijken, dat de geest des volks minder gunstig was dan vroeger; dat men geloof sloeg aan nadeelige geruchten omtrent het leger des Keizers, en dat men naar zijn val en het herstel des vaderlands verlangde. Zeven personen, die met de Harlinger jaagschuit den 8 Maart door *Franeker* voeren en den ouden Prinsen-jaardag wilden vieren, door een Oranjevlag op te hijschen en Oranje boven te roepen, 't geen eene zamenscholing van wel 300 menschen verwekte, waarvoor de douanen op de vlugt gingen, werden spoedig gevat en op het Blokhuis te *Leeuwarden* gezet. Dáár vond men in den morgen van den 9 April een papier bij de vischmarkt aangeplakt, met de woorden: „Groote NAPOLEON! uw rijk is voorbij, uwe legers zijn geslagen. *Hamburg* is in handen der Russen, *Antwerpen* geblokkeerd door de Engelschen: *Leve de Prins van Oranje* WILLEM VI!" (43).

Maar al de genoemde opofferingen waren nog niet genoeg: de zelfde maand April, waarin NAPOLEON *Parijs* verliet om zich op nieuw aan het hoofd zijner van alle zijden verbazend toegenomen krijgsmagt te stellen, ging

(43) Uit de rapporten van den Commissaris van Politie, welke meer bijzonderheden bevatten dan ik kan mededeelen.

van een nieuw onheil zwanger; eene ramp, welke te grievender trof, omdat men den Keizer niet in staat had geacht zulk eene inbreuk te maken op de persoonlijke vrijheid van zijne aanzienlijkste onderdanen, wier gunst hij tartte en — ook verbeurde.

Het was de 16e April, toen de Prefekt aan de Maires eene circulaire en twee keizerlijke decreten van 4 en 5 April toezond, waarvan het eerste art. op nieuw luidde: „Eene magt van 180,000 man is ter dispositie van den Minister van oorlog gesteld, om de active legers te versterken, te weten: 10,000 man Gardes d'honneur te paard; 80,000 man, die genomen zullen worden uit den 1en ban der nationale garde, en 90,000 van de conscriptie van 1814."

Ten aanzien der eerstgenoemden bevatten deze besluiten uitvoerige bepalingen, waarvan de voornaamste waren: dat de *Gardes d'honneur* vier regimenten zouden uitmaken en uitgerust worden als huzaren; dat zij zich op eigene kosten moesten kleeden en monteeren; dat zij de soldij van de jagers der garde zouden genieten en na 12 maanden dienst den rang van onder-luitenant bekomen; dat bakkerijen, hospitalen, fourages, hoefsmederijen enz. aan deze regimenten zouden toegevoegd worden; dat die regimenten, zamengesteld uit een staf en 10 eskadrons, bijeen zouden komen: het eerste te *Versailles*, het tweede te *Metz*, het derde te *Tours* en het vierde te *Lyon;* dat tot deze regimenten zouden t o e g e l a t e n worden jongelingen van 18 of 19 tot 30 jaar, zonen, kleinzonen of neven van leden van het legioen van eer, ridders, baronnen, graven en hertogen, van leden van kiescollegiën, algemeene en municipale raden, van voorname ambtenaren en eigenerfden, van de 500 meest belasting betalende ingezetenen van elk departement enz., en dat eerst vrijwillige inschrijvingen geopend en onvermogenden ten koste van het legioen uitgerust zouden worden. De Prefekt gaf verder

nadere inlichtingen; hij berigtte dat het contingent voor *Friesland* bepaald was op een minimum van 19 en een maximum van 37, en beval de Maires ernstig aan, „al hun invloed bij de voornaamste ingezetenen aan te wenden, om deze gewigtige zaak overeenkomstig Zijner Majesteits *weldadige* oogmerken te doen afloopen".

Twee dagen later gaf de Prefekt aan de Maires verdere voorschriften omtrent de zamenstelling van de lijsten, welke de personen, in de termen van het decreet vallende, hetzij vrijwillig of verpligt, moesten bevatten, ten einde deze reeds den 24 April in te leveren.

Met ontzetting werd de mare van dezen ongehoorden eisch vernomen, daar ook die jongelingen van aanzienlijken huize zich bedreigd zagen, wier ouders reeds 3, 4 en 5000 gulden voor een plaatsvervanger bij de conscriptie betaald hadden. Onbeduidend was het aantal vrijwilligers, dat zich opdeed (te *Leeuwarden* slechts één, die echter niet werd aangenomen); de Prefekt moest dus, met overleg zijner Raden, eene keuze doen en allen „designeeren". Met groote angst en vrees werd deze beschikking gedurende eenige dagen verwacht. Zij werd genomen op den 30en April, en nu ontvingen 37 jongelieden eene beleefde missive van den Prefekt, met kennisgeving, dat hij, ingevolge de hem gegevene instructiën, hen gedesigneerd had, om te worden „t o e g e l a t e n" tot de regimenten Gardes d'honneur; in het vast vertrouwen, dat de nieuwe loopbaan, welke thans voor hen werd geopend, met het beste gevolg door hen zou worden betreden, en met uitnoodiging om den 7 Mei zich aan het hotel der prefekture te vervoegen." Geen tegenstreven baatte. De brave Prefekt, voor wien ieder achting had, regelde de zaken met beleid, en wees, bij ontvangene klagten, op zijne instructiën. Hij kon niet anders. Gehoorzamen was bevel en pligt: de vaders, die weigeren mogten hunne zonen af te staan, zouden onder

militaire geleide naar *Parijs* gevoerd moeten worden, waarvan reeds elders voorbeelden bestonden.

Den 31 Mei werden allen opgeroepen tot het maken van schikkingen omtrent het in gereedheid brengen van het equipement; den 5 Junij werden de paarden in het Tournooiveld te *Leeuwarden* verdeeld en den 24 het harnachement ontvangen, waarna zij den 8 Julij door den kommandeerenden Generaal Baron DESLABENRATH werden geïnspecteerd (44). Nadat allen in drie detachementen waren verdeeld en er den 10en eene revue was gehouden, vertrok het eerste détachement, onder kommando der heeren VAN HYLCKAMA en FONTEIN, 12 man sterk, op maandag den 12, 's morgens te 5 ure, nadat eene voorhoede van 4 man den vorigen dag was gegaan. De marschroute liep over *Heerenveen*, *Zwolle*, *Arnhem*, *Nijmegen*, *'s Hertogenbosch*, *Antwerpen*, *Brussel*, *Mons* en *Valenciennes* tot *Versailles*, waar ze na verloop van eene maand aankwamen en toen nog acht dagen besteedden om, over *Chartres* en *Vendôme*, *Tours* te bereiken. Het tweede détachement, onder bevel der heeren YPEIJ en VAN BOELENS, vertrok den 20, en het derde, onder dat van den heer WITTEVEEN, den 29 Junij langs de zelfde route, om de vijf dagen afgewisseld door een rustdag, die eene aangename gelegenheid schonk om vele merkwaardige steden te bezigtigen, en tevens eene noodzakelijke verpoozing was van de vele vermoeijenissen der reis en der slechte kwartieren, waarin zij zich dikwijls moesten behelpen.

Letterlijk waren de meesten bij het treffende afscheid uit de armen hunner ouders en verwanten gescheurd (45):

---

(44) Eene naamlijst van al de Gardes d'honneur van *Friesland* is als Bijlage B hier achter medegedeeld, met verdere bijzonderheden omtrent het korps, waarin velen nog belang zullen stellen, doch waarvoor hier minder plaats is.

(45) Een der vier Gardes d'honneur, die op den 11 Julij het eerst vertrokken, was de oudste zoon van den *Maire van Leeuwarden*. Die dag was juist zijn 20ste verjaardag. Om den vader, die in zijn hartzeer

want de droefheid werd niet weinig gescherpt door de vrees van hen nooit te zullen wederzien, vermits reeds zoo vele Friesche jongelingen, aan den moloch opgeofferd, hun dood in de steppen van *Rusland* hadden gevonden; — van *Rusland*, welks Keizer *nu* alle Mogendheden van *Europa* had opgeroepen, om zich met hem te vereenigen, ten einde NAPOLEON gezamenlijk te weêrstaan, en niet te rusten voor dat „hunne moedige bataillons zijn rijk waren binnen getrokken — zijn magt en hoogmoed verpletterd hadden." (46)

Zoowel omtrent hen als omtrent eene menigte conscrits der herhaalde ligtingen was het waarheid, wat later een dichter uitdrukte in de volgende woorden:

Ik zag u van uwe Ouders scheijen,
  En van hun boezems afgescheurd;
Ik zag hunn' droevige oogen schreijen,
  U door vertwijfling voortgesleurd;
Ik zag, hoe dat zij moesten lijden,
  Toen gij op vreemden bodem tradt,
Hun zielen zag ik angstig strijden;
Geen blijdschap kon hun meer verblijden,
  Daar elk zijn Kroost verloren had. (47)

---

hieraan niet had gedacht, niet te dieper te grieven, had men er dezen niet aan herinnerd; elk vreugdeblijk toch was in strijd met de smart van het gezin. Na het vertrek van den geliefden zoon en broeder kwam echter de herinnering aan dien vroegeren feestdag ter sprake. Naauwelijks vernam de bedrukte vader dit, of hij reed zijn zoon achter na, en nam op de *Oudeschouw* nog een nader hartbrekend afscheid, waarbij de gelukwensch door de vrees van hem nimmer weder te zullen zien als in de keel gesmoord werd.

(46) Deze belangrijke declaratie van Keizer ALEXANDER, van 10/22 Febr. 1813, is gedrukt in het werk van Prof. H. BOSSCHA, *Geschiedenis der Staats-omwenteling*, Amst. 1814, I, *Bijlagen*, bl. 44. Ook in dat werk van een Friesch geleerde komt niets voor van hetgeen bij die omwenteling in *Friesland* is voorgevallen.

(47) J. VAN LEEUWEN, *op de Verlossing van Nederland*, 10.

Maar was het mogelijk, dat de tiran aan die zelfde ouders nog eene nieuwe ramp bereid had? Kon men geloof slaan aan de loopende geruchten, dat ook uit de aanzienlijkste Friesche jonkvrouwen eene keuze gedaan zou worden, ten einde de eer te genieten om naar *Parijs* gevoerd en toegelaten te worden onder de Staat-dames der Keizerin? Of was het waarheid, dat de Prefekt geheime bevelen had ontvangen om eene lijst op te maken van huwbare meisjes uit die familiën, welke door geboorte of fortuin konden geacht worden tot de aristocratie te behooren, ten einde deze de eer aan te doen van haar uit te huwelijken aan (oude?) Fransche generaals of hoofdofficieren? (48) Genoeg, deze geruchten b e s t o n d e n, evenzeer als de vrees en het gevaar, en 't was reeds te veel, dat men den Keizer, die de Gardes d'honneur als gijzelaars voor de trouw der aan hem onderworpen landen geëischt had, in staat achtte tot dit nieuwe blijk van tirannij. Wrevel, wrok en haat maakten zich nu meester van aller gemoederen bij de gedachte aan zulk eene gewelddadige inbreuk op de geheiligde regten des bloeds, die men, hoe véél ook reeds was opgeofferd, onschendbaar achtte en het eerst zijn eigendom mogt noemen. Eigendom? Doch wat waarde had deze in 't oog des geweldenaars? Ja, 't was bekend, dat elders een der keizerlijke trawanten aan een Nederlander, die voor het behoud zijns zoons de helft van zijn vermogen aanbood, en zich op zijn regt van eigendom beriep, had toegevoegd: „Wat spreekt gij van eigendom? *Gij hebt geen eigendom meer:* alles is des Keizers!" Zóó ver was het, helaas! gekomen. Een toestand, voorwaar, waarvan de voorstelling, na vijftig jaren, bij tijdgenoot en nageslacht nog siddering door de leden jaagt!

(48) Werkelijk moet deze lijst toen opgemaakt zijn. Een der vertrouwden van den Prefekt heeft later, toen het gevaar was geweken, zelfs namen genoemd van de dames, die daarop voorkwamen.

Maar erger nog dan deze bedreiging was de zekerheid, welke de dagelijksche ondervinding gaf, dat men *geen wil* meer had. Nadat NAPOLEON zich den 15 April aan het hoofd zijner legers had gesteld, klonk reeds den 2 Mei de mare over *Europa:* de Russen en Pruissen zijn bij *Lutzen* geslagen! en eenige weken later: de Keizer heeft bij *Hochkirchen*, *Bautsen* en *Würtchen* schitterende overwinningen behaald! Op bevel van den Prefekt werden deze gedenkdagen met vreugdebedrijven en ook kerkelijk gevierd, even als de geboortedag des Keizers op den 15 Augustus, waaraan men, nu vooral, den meesten luister trachtte bij te zetten door vlaggen en klokken, parade en diners, het illumineeren van gebouwen en het zingen van Te Deums in de kerken en — „het bidden voor het behoud der dierbare dagen van Zijne Majesteit". Voorafgegaan door muzyk en eene compagnie grenadiers der nationale garde, begaf de Prefekt zich telkens derwaarts in statigen optogt, aan het hoofd van de authoriteiten, officieren, burgerlijke en regterlijke ambtenaren, die vooraf op het gouvernementshuis in volle kostuum bijeengekomen waren. Wee hem, die het wagen durfde geene deelneming te veinzen, geene blijdschap te toonen, of eene uitzondering te maken op de algemeene vreugdebewijzen! (49). De vermetele zou zich verdacht gemaakt en strafbaar gesteld hebben. Is er meer bewijs noodig voor de stelling, dat men *geen wil* meer had? Geen wil, om zelfs *te laten*, hetgeen men in gemoede niet doen kon? Zóó ver moest het komen, om de overheerde moedelooze volken al het ondragelijke van den dwang diep te doen gevoelen, en om uit het onhoudbare van dien toestand

---

(49) Ook te *Harlingen* in de Nieuwe kerk vierde men, volgens de rapporten, „la Fête avec plus de pompe, assistée du corps de musique de la garde nationale," en werden de eereschoten van het kanon op de haven beantwoord door die der flotille, gestationeerd op de reede.

moed te scheppen tot het opvatten der hoop, dat de dwingeland, die thans het uiterste gewaagd had, weldra vallen zoude.

En wie waren bij die kerkelijke plegtigheden — niet met hoogen ernst, maar met onderdanigheid, met ligtzinnigheid en geveinsdheid bijgewoond — de meest beklagenswaardigen? Het waren de geachte Predikanten, die, als voorgangers en bestuurders der eeredienst, met de meeste behoedzaamheid moesten spreken; die zelfs van geene „ligte verdrukking des tijds" mogten gewagen; die de voorgeschreven formulieren werktuigelijk hadden te volgen (zie bl. 50); die de tolken moesten zijn eener vreugde over zegepralen, welke dikwijls verdacht waren, en die een man moesten helpen verheerlijken, wiens dwingelandij zij in hun hart verfoeiden; — dubbel beklagenswaardig, omdat hun eerbiedwaardige stand door de Hooge Regeering, meestal uit katholijken bestaande, veronachtzaamd en hun traktement ingekrompen en eerst een halfjaar na den vervaltijd uitbetaald werd. Anderen deelden in de schade door de tiërceering veroorzaakt, of konden wegens wanbetaling geen huur bekomen van laag verpachte bezittingen (50).

Vooral op de dorpen deelden de godsdienstleeraars de ellende met den geachten stand der Onderwijzers, die somtijds geheel hun traktement uit de gemeentekas derven moesten; terwijl een schoolfonds, te hunnen behoeve door de Regeering opgerigt, maar waartoe vele ingezetenen hunne bijdragen, als een nieuwe belasting, weigerden te betalen, vaak ongenoegzaam bevonden werd, om in de bestaande behoeften te voorzien. Vandaar, dat

(50) In plaats van vele meerdere bijzonderheden, die ruim voorhanden zijn, deel ik als Bijlage C een Request mede van een Predikant aan den Prefekt, als een enkel bewijs van veler hoogen nood. De landstraktementen over 1812 werden eerst den 13 Junij 1813 betaalbaar gesteld onder vele formaliteiten.

de toestand van vele onderwijzers, met vrouw en kinderen gezegend, zeer bekrompen was en dat sommigen (even als enkele predikanten) van giften en voorschotten moesten leven, zoo zij niet als koopman, schrijver of arbeider op andere wijze iets zochten te verdienen.

Geenerlei zorg voor de hoogere belangen des geestes kenmerkte toch de Regeering. Integendeel, zij ging dierte keer, toen zij ook hier de censuur invoerde en de verordening deed uitgaan, dat het handschrift van ieder uit te geven boekwerk vooraf aan den Commissaris G. VAN LENNEP, te *Groningen*, ter approbatie moest worden opgezonden. Zelfs deed deze hier onderzoek naar den aard der boeken, welke in openbare leesbibliotheken voorhanden waren. Alles was materiëel. Alle uitgaven der gemeenten werden besnoeid; al de plannen van verbeterde wegen, vaarwaters en scholen bleven onuitgevoerd; alles werd gedaan om de belastingen produktief te maken en de inkomsten te vermeerderen. Daartoe strekte ook de verkoop van voor domeinen gehoudene eigendommen, als van een groot deel van *Ameland*, en van 592 pondematen gronds der vroegere vorstelijke bezittingen in het *Oranjewoud*, waarvan de gebouwen vroeger verkocht waren, nadat daarin in Februarij 829 groote dennen geveld waren. En toch scheen de werkzame en geachte Prefekt niet streng genoeg te zijn, daar hem in Julij een *Sous-Prefect* werd toegevoegd in A. VAN DER HAEGHEN DE MUSSAIN, Auditeur van den Staatsraad, die van *Mons* herwaarts werd gezonden, om den Prefekt, zoo het heette, te adsisteeren.

In de zelfde maand Julij (toen in de hoofdstad ook eene guillotine voor 800 franken werd aangeschaft, om alles geheel op Fransche leest te schoeijen) werd ook de tweede ligting voor 1813 (de in 1793 geborenen), ten

getale van nog 388 man, opgeroepen. Reeds in September, toen de Brigade-generaal BOUVIERS DES ÉCLATS tot kommandant van het departement was aangesteld, vertrokken zij welgemoed en voorafgegaan door muzyk uit *Leeuwarden*, deels naar *Ments*, deels, voor de marine, naar *Antwerpen* en *Brest*. Nog werden de Weeshuizen op nieuw op schatting gesteld, en zagen de Mairiën zich den last opgelegd om ieder eenige kustkanonniers te leveren en met *f* 3 's weeks gedurende vijf jaren te bezoldigen, hetgeen echter door velen geweigerd werd, omdat zij (zoo als *Dronrijp* te kennen gaf) reeds te veel waren bezwaard en uitgeput en zich daartoe niet in staat bevonden.

Zoo bleek het, dat bijna de laatste schatting van goed en bloed was opgebragt. Nog bestond er eene magt, die in hoogen nood zou kunnen aanrukken, de Nationale Garde, waarvan de eerste ban reeds uitgetrokken was, doch die, volgens keizerlijk decreet van 5 April, op nieuw georganiseerd, op militairen voet gebragt en ook over het platte land uitgebreid moest worden, om al de nog overgebleven mannen van 20 tot 60 jaren te bevatten, zoodat de zoogenaamde sedentaire of rustende garde in werkelijke dienst gesteld werd. Reeds in Mei was met de uitoefening van deze zware taak belast de heer GERRIT FERDINAND Baron VAN ASBECK; een man, wiens aanzienlijk Duitsch geslacht reeds sedert vele jaren door aanhuwelijking in *Friesland* was genaturaliseerd; die, tot den krijgsstand opgeleid, van 1789 tot 95 Ritmeester van het regiment Oranje-Friesland was geweest; die, na met Oranje de ballingschap gedeeld en daarna vele jaren ambteloos doorgebragt te hebben, in 1809 Kwartier-drost van *Leeuwarden* en in 1810 Prefekt van het paleis van Koning LODEWIJK was geworden, en toen de betrekking van Maire van *Ameland* bekleedde. Hem, reeds vroeger benoemd tot Kommandeur der keizerlijke orde van de Reunie, die aan groote bekwaamheden een vorstelijk voor-

komen en beleefde manieren paarde, werd de titel geschonken van Kommandant en Chef van het legioen der Nationale Garde in het departement *Friesland*. Vruchteloos verzocht hij van die benoeming ontslagen te worden. Door een toeval ontving hij zijne aanstelling eerst den 16 October, en nu werd de reeds begonnen organisatie met kracht doorgezet, de officieren benoemd, de manschappen zoo veel mogelijk gewapend en geïnspecteerd, — toen op eens, gelijk een schorre donderslag door het uitspansel zich ratelend verspreidt, de schrikmare door gansch *Europa* rolde: de Keizer is bij *Leipzig* verslagen! En toen kort daarop het gerucht van zijn sneuvelen volgde, toen ging er een lichtstraal op in ieder vaderlandsch gemoed. De Fransche ambtenaren en soldaten stonden verplet, en het heugt nog velen, hoe zij bij het vernemen van die tijding uitriepen: „Il est mort! Il est mort! Nous sommes perdus!"

Sedert NAPOLEON in April met zijne nieuwe legerscharen was opgerukt, had hij zijn geduchten vijand immer met voorspoed bestreden; doch na het mislukte vredecongres van *Praag* (30 Junij) had die voorspoed zijne eischen doen verdubbelen. Dat was te veel, en nu sloten *Oostenrijk* en *Pruissen* zich bij *Rusland* aan en vielen ook andere Duitsche Vorsten hun bij, ten einde den geweldenaar gemeenschappelijk te bestrijden en Ruslands plan te helpen uitvoeren (bl. 59). De overwinning bij *Dresden*, ook in *Friesland* den 2 October nog met luister en kerkelijk gevierd, was zijn laatste zege — zijne nederlaag bij *Leipzig* (18 October) de eerste oorzaak van zijn val (51), welke voltooid werd door de legers der verbonden mogendheden, die westwaarts oprukten, om hunne voordeelen

(51) Om de nederlaag te verbloemen en de ingezetenen te misleiden, werd nóg den 9 Novb. te *Leeuwarden* een officiëel berigt, op bevel van den Prefekt, afgekondigd betrekkelijk de luisterrijke overwinning des Keizers op het Beijersche leger, den 30 October behaald!

te vervolgen, en die eerlang zelfs den magtigen zetel des keizerrijks, uit welken al het kwaad over het lijdend *Europa* was uitgestort, zegepralend binnentrokken.

Verlossing van de Franschen.

Het was de 12 November 1813, toen de zwevende geruchten omtrent NAPOLEONS nederlaag in *Friesland* de volkomene bevestiging erlangden. Evenwel had men geene zekerheid, of hij, even als in den vorigen jare, zich ook nu weder herstellen, den strijd hervatten en zijne vijanden wederstand bieden zou. Pijnlijk was deze slingering tusschen hoop en vrees, zoowel bij de ingezetenen, als bij hunne Fransche overheerschers, wier angst op hun gelaat te lezen stond. De eersten gaven hunne wenschen onverholen te kennen; doch wat zouden zij durven of kunnen beginnen, zoolang zij in toom werden gehouden door eene militaire overmagt, welke men vreesde, en die, zoo zij aangevallen wierd, een bloedige wraak zou kunnen nemen?

Intusschen had de Baron VAN ASBECK zijn Adjudant-Majoor (52) naar *Groningen* gezonden, om den Kolonel BUSCH zijne plannen mede te deelen, bijaldien gebeuren mogt, wat in de gegeven omstandigheden verwacht kon worden, ten einde de beweging, die van buiten moest komen, in overeenstemming met elkander te leiden. Die lang vooraf wijselijk beraamde plannen kwamen in de

---

(52) Deze was de Heer SIMON VAN SLOTERDIJCK BEEKKERK, wiens vader Luit. Kolonel der nat. garde was, en die thans Directeur der Registratie en Domeinen in *Friesland* is. Aan de mondelinge mededeelingen van dezen hooggeachten man omtrent den loop der zaken, waarin hij zoo zeer betrokken was, dank ik vele bijzonderheden, die in geene officiëele stukken beschreven zijn, waarvoor ik ZEd hier openlijk mijne erkentelijkheid betuig.

hoofdzaak op deze vier punten neder: dat men de Franschen, zoodra zij tot vlugten gedrongen wierden, alle mogelijke hulp zou verleenen, om spoedig te kunnen vertrekken; dat men de aanrukkende troepen van de verbonden mogendheden zoo goed mogelijk verzorgen en doortogt verleenen zou; dat men, in afwachting van den loop der omstandigheden, het aannemen van eene partijleus voorloopig te keer zou gaan, en dat men, vóór alles, met hulp der nat. garde en van welgezinde ingezetenen, door eene krachtige houding het gezag, de rust en de orde zou handhaven, wanneer die door sommigen mogt bedreigd worden.

Nog vóór de Kolonel BUSCH deze voornemens goedkeurde, kwamen er te *Groningen* vlugtende Fransche ambtenaren aan met geruchten omtrent den aantogt der Russen, de komst van eene Engelsche vloot op de *Jahde* en den dood van Napoleon, welk laatste valsch gerucht meer indruk maakte en vrees verwekte dan een leger van 100,000 man zou hebben kunnen doen. Toen nu de Adjudant met deze en andere berigten te *Leeuwarden* terugkwam (13 Nov.), volgden hem reeds vele vlugtelingen, meest uit *Oost-Friesland*, en was de vrees voor den naderenden vijand ook hier zoo groot, dat reeds vele Fransche ambtenaren, die zich thans even klein en vreesachtig toonden, als zij te voren groot en overmoedig waren geweest, hunne goederen begonnen in te pakken of te verkoopen, en in dien nacht en op den volgenden dag met schepen naar *Harlingen* vertrokken.

Dien dag (14 Nov.) gaf de kommandeerende Generaal, Baron DE LORCET, die des nachts nog een krijgsraad hield, den Prefekt berigt, dat hij voornemens was, met al de troepen en de Franschen, die zich te *Leeuwarden* bevonden, deze stad den volgenden morgen te 2 uur te verlaten, en wel op grond der medegedeelde berigten en bevelen van den divisie-generaal AMBERT. Dewijl hij

dezen den volgenden dag met 300 paarden en 800 man alhier verwachtte, zoo droeg hij den Maire, Mr. BERNH. BUMA, de verzorging van die troepen op. De Prefekt gaf van dit berigt dadelijk kennis aan den Baron VAN ASBECK, wien hij aanbeval, „de meest geschikte maatregelen te nemen, dat de openbare rust niet verstoord mogt worden, waarvoor de nat. garde, onder zijne bevelen, hem een zekere waarborg was". Ook aan de Maires gaf hij van dit vertrek kennis, met aanbeveling, om „door hunne fermeteit en invloed te zorgen voor het bewaren van de rust en de goede orde". (Bijlage D.)

Aan deze bevelen werd met de meeste naauwkeurigheid voldaan, dewijl alle bestuurders doordrongen waren van het belangrijke en gevaarlijke van dit oogenblik, waarin zoo velen, die reeds begonnen waren de Fransche wapenschilden en adelaars voor de kantoren weg te rukken, gaarne wraak zouden nemen op de gehate onderdrukkers. De Kommandant en de Regeering zorgden voor genoegzame schepen en waren zeer gezind om den vlugtenden vijand een gouden brug te leggen. Van den vroegen morgen tot den laten avond van Maandag (15 Nov.) werd een groot getal officieren en ambtenaren met hunne familiën ordelijk ingescheept, het doortrekken van eene menigte gens d'armes en douanen met vrouwen en kinderen, die uit *Groningen* gekomen waren, bevorderd, en ook gezorgd voor de ontvangst en het vertrek der divisie AMBERT, hoewel deze slechts 130 man bedroeg, naardien de overigen eene andere route gekozen hadden.

Hoe hoog deze zorg van het openbaar gezag gewaardeerd werd door den Generaal DE LORCET bleek den Maire op eene aangename wijze: want toen hij tijdens de inscheping nog eenigen tijd in de woning bij den oliemolen aan de Harlinger vaart vertoefde, zond hij van daar een schriftelijk bewijs zijner dankbaarheid aan den Maire, in een brief, gedateerd den 15 Nov.; welke brief, het loffelijk

gedrag der Regeering vermeldende, voor haar van veel belang was ter beveiliging van de stad, ingeval de generaal AMBERT of meerdere Fransche troepen, die men stellig meende te moeten verwachten, minder gunstig jegens haar gezind mogten zijn. (Bijlage E.)

Intusschen had de Prefekt, op ontvangen bevel, reeds zondagmorgen (14 Nov.) het gansche archief der Prefekture (van 1809 tot 1813) in kisten doen pakken, ten einde het, door vervoer naar *Amsterdam*, *Naarden* of *Antwerpen*, in veïligheid te brengen. Met de overbrenging daarvan in een groot schip, dat te *Workum* moest uitzeilen, werd de Chef de bureau A. BAUD schriftelijk belast. Door ruw winterweder en tegenwind (waarmede al de vlugtelingen op de *Zuiderzee* hadden te kampen), was de schipper genoodzaakt het vaartuig naar *Stavoren* te sturen, waar de onstuimige gemeente ongezind was om het de haven te laten uitgaan, weshalve BAUD hierdoor en ten gevolge van ongunstige berigten, uit *Amsterdam* overgebragt, verpligt was, het toe te vertrouwen aan de zorg van den Maire, J. A. LOOTSMA, die de beveiliging daarvan op zich nam. Zoodra de omstandigheden ten gunste waren veranderd, zond deze het reeds vóór 1 Dec. naar *Leeuwarden* terug, zoodat die schat van belangrijke papieren gelukkig voor *Friesland* is bewaard gebleven.

Gedurende Dingsdag (16 November) hield te *Leeuwarden* het aankomen en vertrekken van eene menigte vlugtende Franschen aan, onder welke zich ook de Generaal met zijn staf, benevens een schoon korps Zwitsersche soldaten, gens d'armes en douanen uit *Groningen* bevonden. Uit de Friesche dorpen kwamen vele schepen met vlugtelingen aan, die met groote moeite tegen de aanvallen van het gemeen beveiligd moesten worden, hetwelk zelfs met steenen wierp, toen de Generaal DE LORCET met zijn gevolg, veel later dan hij vooraf bepaalde, de stad verliet. Ook had het veel in, bij de overigens vrij

rustige bevolking het aannemen eener partijleuze en het geroep van Oranje boven te keer te gaan: want de vrees voor het aanrukken van nog grooter aantal vlugtende Franschen uit noordelijk *Duitschland* en de onzekerheid der toekomst hielden aller gemoederen zeer gespannen en betoomden de aanvankelijke vreugde; zóó zelfs, dat de Nederlandsche vlag, welke men in overijling reeds op den Nieuwe toren geplaatst had, op bevel van het gezag weder weggenomen werd.

De voorzigtige en beradene kommandant VAN ASBECK, die de beste voorzorgen nam, nu hem het oppergezag was aanbevolen, vond op dien dag goed, een aantal van de meest vertrouwde ingezetenen, zelfs regters en leden van den Raad, uit te noodigen, om zich te vereenigen in den Schutters Doelen en zich daar van wapenen te voorzien, ten einde als Rustbewaarders wacht te houden en de voornaamste posten te bezetten. Die algemeene deelneming van deftige burgers tot handhaving van de orde baarde ontzag, en hield ook zoodanige personen in bedwang, bij wie het voornemen scheen te bestaan om de oude veeten te vernieuwen.

Op den meer rustigen Woensdag (17 November) werd het heugelijk berigt verspreid, dat men spoedig de aannadering van de Russische troepen te wachten had, die, onder aanvoering van den Kroonprins van *Zweden*, de Franschen uit noordelijk *Duitschland* hadden verjaagd. Deze verwachting werd spoedig zekerheid, en het was eerst toen, dat de waardige Prefekt, die zoo vele pijnlijke dagen in ziekelijken toestand had doorgebragt, op den 18 November, 's ochtends te 4 uur, het korte besluit teekende: „dat hij, uithoofde van de omstandigheden, waarin zich het departement bevond, de uitoefening van zijne functiën als Prefekt als vervallen beschouwde, en dat hij den Raad van Prefekture daarvan informeerde".

Naardien men op dezen Donderdag de komst der Russen

uit *Groningen* werkelijk te gemoet zag, stroomde alles naar de Hoeksterpoort, ten einde getuige te zijn van die blijde gebeurtenis. Weldra werd dan ook de Hetman Jesouw Rebreef met 30 Kozakken, die op den Zwarteweg door den kolonel en zijn adjudant ontvangen waren, voorafgegaan door de muzyk der nat. garde, de juichende stad binnengehaald, waarna zij door de Regeering op het stadshuis onthaald en vervolgens naar de voor hen gereed gemaakte vertrekken en stallen bij het Blokhuis geleid werden, alwaar men hen van al het noodige voorzag. Hoewel er bijna niemand was, die hunne taal verstond en de geheele ontvangst met gebaardenspel moest geschieden, gaven de Russen toch met daden het bewijs, hoezeer het goede onthaal hen beviel (53). Eenige dezer Kozakken, die naderhand door meerdere gevolgd werden, vertrokken spoedig naar *Stavoren* en *de Lemmer* om schepen na te zetten, welke, met Fransche vlugtelingen, geld en goederen geladen, naar die havens waren gezeild, hoewel ze te laat kwamen om hun doel te bereiken. Woedend toch was hun haat tegen de Franschen, die gelukkig juist allen geweken waren; terwijl zij het als hunnen hoogsten wensch uitspraken, dat zij *Parijs* evenzoo in vlammen mogten zien opgaan, als zij *Moskou* aan den vijand hadden opgeofferd.

Eenige dagen van meerdere rust volgden op deze aanvankelijke verlossing van de overheerschers, wier talrijke aankomst uit deze noordelijke streken te *Amsterdam* dáár het sein was voor de Franschen, om insgelijks te vlugten, en tevens het teeken voor de bevolking, om zich tegen hen te verzetten, waarmede dáár eerst op den avond

(53) De Joodsche onderwijzer Baruch de Leeuw en eene schoenmakersvrouw, van Poolsche afkomst, hebben toen dikwijls dienst gedaan om tot tolken te strekken. Ook werd hier dadelijk een boekje gedrukt, dat een aantal Russische woorden met de vertaling bevatte, om het spreken met de kozakken te bevorderen.

van den 15 November (toen *Leeuwarden* reeds grootendeels en rustig bevrijd was) op woeste wijze een aanvang werd gemaakt. — Vóór wij den verderen loop der gebeurtenissen vermelden, willen wij nu kortelijk mededeelen, wat er in de voornaamste plaatsen van *Friesland* bij het vertrek der Franschen plaats vond.

Te *Dokkum* openbaarde zich het begin der omwenteling op zondag den 14 November door de komst van een aantal vlugtende douanen en ambtenaren der vereenigde regten uit *Oost-* en *West-Dongeradeel*, die, even als de gens d'armes op den volgenden dag, verklaarden bevel ontvangen te hebben om zoo spoedig mogelijk naar *Frankrijk* terug te keeren, en nu met schepen naar *Leeuwarden* vertrokken. Nog grooter was het getal personen, dat kort daarop, over *Stroobos* uit *Groningen* vlugtende, herwaarts kwam, onder welke zich een onderprefekt en beambten der prefekture bevonden, die groote vrees aan den dag legden en de hulp van den Maire inriepen om verder te komen. De doortogt werd hun, even als de hen vergezellende compagniën Zwitsers en de gens d'armes uit de omgelegen streken, zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt. Ook in de volgende dagen trokken veelvuldige vlugtelingen door de stad, die weleens, gelijk ook de vroegere, door het gemeen met steenen begroet werden. Gelukkig was ook hier de blijdschap over de verlossing grooter dan de wraaklust en bleef de orde vrij wel bewaard. Veel droeg daartoe bij het oprigten van een korps rustbewaarders van de voornaamste ingezetenen. Den volgenden zaturdag werden vier kozakken met blijdschap ontvangen en door eene groote menigte onder 't zingen van Wilhelmus juichende door de stad geleid.

Franeker was evenzoo eene plaats van doortogt. Nadat de Fransche ambtenaren op zondag bevel ontvangen had-

den om te vertrekken, wist de wakkere Maire (54) den volgenden morgen den ontvanger der registratie in de vlugt te verhinderen en al het reeds ingepakte in verzekerde bewaring te nemen. Gelijktijdig kwamen langs de buitengracht verscheidene trekschepen met vlugtelingen, benevens een groot kofschip, waarin zich de directeur der registratie en domeinen, CANQUOIN, met zijne ambtenaren bevond. De opgewondene bewoners van de buitenbuurt *het Vliet* waren ongezind deze schepen door te laten en trachtten ze te plunderen, waartoe reeds een koffer met papieren bovengehaald, opengebroken en de boeken verscheurd en in 't water geworpen werden. Spoedig werden zij ontzet en deze baldadigheden door de zorg van den Maire te keer gegaan; terwijl hij streng bevel gaf alle schepen ongehinderd te laten doorvaren, zoo als dit kort daarop aan den onderprefekt, VAN DER HAEGHEN DE MUSSAIN, reeds vergund werd. Tot bescherming der van politie geheel ontbloote stad riep de Maire een twintigtal gegoede burgers op het stadshuis, die, na van wapenen voorzien te zijn, de doortrekkende schepen beschermden en ook den doortogt der rijtuigen regelden, welke de Noorderpoort inkwamen. Een vierspan met den onderprefekt van *Groningen* had deze bescherming zeer noodig; te meer, toen er een groote oploop plaats vond in de Vijverstraat, ten gevolge van het onberaden sluiten en digtspijkeren van de poort aan den weg naar *Harlingen*, die echter op bevel van den Maire dadelijk geopend werd. Daarentegen besloot het gezag de Noorderpoort te sluiten, ten einde aan de voortdringende vlugtelingen een geregelden doortogt te verzekeren. Evenzoo werd bij de Oosterpoort aan een aantal soldaten een veilig geleide door de stad bezorgd, waarvoor hun officier zich

(54) De heer Dr. JELLE BANGA, later gedurende verscheidene jaren Burgemeester van *Franeker*, thans nog in leven.

erkentelijk betoonde. Ook bij het verder doortrekken van wagens en schepen gehoorzaamde de goede gemeente aan de vermaningen van het Bestuur, om rustig te blijven en voor alsnog zich van het dragen van leuzen of het doen van uitroepingen te onthouden, dewijl men niet wist wat nog gebeuren kon, en het alles ten beste zou trachten te schikken.

Van veel belang was in deze omstandigheden eene havenstad als *Harlingen*, waar de stroom der toegevloeide vlugtelingen zich ophoopte, en allen vol vrees den meesten spoed maakten om overgescheept en zeewaarts gevoerd te worden. Het doet ons leed, de uitvoerige berigten, welke ons dien aangaande zijn medegedeeld, hier zeer te moeten bekorten.

Nadat reeds op den meergenoemden zondagmorgen een vijftigtal Fransche beambten en douanen, meest uit *Oost-Friesland* komende, zich naar *Amsterdam* had ingescheept, begonnen ook de officieren der in de haven liggende flotille (bestaande in een korvet, twee schooners en verscheidene kanoneerbooten) zich gereed te maken om te vertrekken. De overhaaste wijze, waarop dit geschiedde, de zwakheid van den kommandant der stad, TERREIL, en de argwaan jegens den commissaris der marine, JACQUET (die zich reeds eenige dagen te voren van de sleutels van het buskruidmagazijn meester gemaakt en gedreigd had dit in de lucht te zullen laten springen, indien den Franschen eenig leed geschiedde) bewogen den Luit. Kolonel der nat. garde T. TJALLINGII Pz. zijn gezag te doen gelden, en maandag (15 Nov.) al zijne manschappen (slechts 60 in getal) in de wapenen te roepen. Dubbel noodzakelijk was deze maatregel tot bewaring van de orde: want de stroom der aangekomen vlugtelingen groeide met elk uur aan; er ontstonden twisten tusschen hen en de schippers, die hooge vrachtloonen vorderden en de bagage óf weigerden af te geven, óf haar op den wal

zetten, waar het gemeen van die goederen begon te rooven; terwijl de onstuimige zee allen, die zich tot den aftogt genoodzaakt voelden, dreigend tegenblikte.

De uit *Holland* aangebragte geruchten hadden bovendien aan de volksmenigte de stoutmoedigheid gegeven, om de gehate douanen in hunne kazerne te drijven en te bestoken, waarvan een bloedig gevecht het gevolg kon worden. Gelukkig werden zij tijdig ontzet door den kolonel en zijne officieren en gardes, die, benevens den commissaris van politie, de aanvallers verwijderden, de douanen ontwapenden en de laatsten buiten de Havenpoort in een voor hen bestemd vaartuig geleidden, dat onder luid gejuich der menigte de haven verliet. Om de magt in handen te houden, werden ook alle verder aankomende Franschen ontwapend, en droeg de kolonel zijnen adjudant (55) den moeijelijken last op, om een zestigtal hier gestationeerde kustkanonniers, die door dronkenschap en plunderzucht gevaarlijk geworden waren, te ontwapenen en in verzekerde bewaring te brengen, hetgeen met veel wakkerheid en beleid gelukte.

Toen men daarop des avonds vernam, dat de genoemde commissaris der marine des middags naar *de Lemmer* was vertrokken, zonder de sleutels van het kruidmagazijn over te geven, drong de ongerustheid der ingezetenen voor een mogelijk misbruik den adjudant, en deze den plaats-komdant, COLOMBIER, tot het ijverig opsporen dier sleutels, die dan ook gelukkig in een hoek van het verlaten huis gevonden werden, terwijl men in het magazijn geen onraad bespeurde. Doch de onrust in de stad vermeerderde niet weinig door de schepen, die, met vlugtelingen en goederen overladen, dien nacht en den volgenden dag (dingsdag 16 Nov.) aankwamen. De kolonel, die zijne

---

(55) Deze was de Heer M. VAN DER PLAATS, thans Wethouder en waarnemend Burgemeester, gelijk ook waarnemend Kantonregter.

magt met 24 gardes van den Prefekt versterkt zag, zorgde in tijds vaartuigen tot vervoer der vreemdelingen te pressen, en gaf aan de bakkers last een genoegzamen voorraad brood gereed te hebben, ten gevolge waarvan de doortrekkenden verzorgd en, in weerwil van het ruwe weder, terstond zeewaarts gevoerd konden worden.

Naauwelijks waren de genoemden vertrokken, toen den zelfden dingsdag-avond nog vele anderen aankwamen en ook de verwachte Generaals van *Groningen* en *Friesland*, met hunne staf-officieren, waarbij zich onderscheidene hooge ambtenaren bevonden, onder geleide van de compagniën Zwitsers en een aantal gens d'armes te voet en te paard(56).

Daar hun getal meer dan 300 bedroeg en zelfs een Fransch officier van rang het kommando van de stad wilde overnemen, lastgevende om het geschut op de wallen te vernagelen (waaraan echter met spijkers werd voldaan), zoo was hunne meerderheid, indien zij daarvan gebruik hadden willen maken en zich in de stad nestelen, verontrustend genoeg voor hen, die het gezag in handen hadden. Moed en beleid werd er alzoo gevorderd, om hen van de goede gezindheid der Regeering en burgerij te overtuigen en de voortzetting der reis zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Na den nacht in het zeekantoor te hebben doorgebragt, gevoelden zij zich door het uitgestrooid gerucht van de nadering der Russen den volgenden morgen, toen de zee minder onstuimig was, tot den aftogt gedrongen, waartoe zij zich op de flotille, die bevel had ontvangen op hen te wachten, inscheepten (57).

---

(56) Dewijl er geene gelegenheid bestond om paarden over te voeren, zoo waren de gens d'armes verpligt zich daarvan te ontdoen en ze voor spotprijzen te verkoopen. In de haast werden zelfs enkele ontvreemd en weggevoerd.

(57) Met leedwezen moest men toen zien, dat zij eenige kisten en tonnen met geld, aan de schatkist toebehoorende, met zich voerden. 't Was ook daarom, dat zij hunne vlugt onder zulk een militair geleide voortzetten.

En toen nu het laatste vaartuig de haven verliet en men de kleine vloot nog lang in zee nastaarde, ging er veel om in het dankbaar vaderlandsch gemoed van velen. Toen ook was het oogenblik gekomen, waarop de aan de haven zamengevloeide groote menigte hare blijdschap lucht gaf door den algemeenen kreet van: Oranje boven! als het sein der bevrijding eener gehate vreemde magt, waarvan men zich gelukkig ontslagen voelde. De treffende indruk van dat gezigt en het verheffend gevoel van verlost, van vrij te zijn, kan het nageslacht zich naauwelijks voorstellen. Zóó vroeg en gelukkig werd *Friesland* bevrijd!

Het getal der vlugtende Franschen, dat gedurende vier dagen (van 14—17 Nov.) door *Harlingen* trok, wordt op ongeveer 3000 begroot. De officieren en manschappen der nationale garde, die zich gedurende deze dagen zoo onvermoeid en kloekmoedig van hunne zware taak kweten, mogten groote voldoening smaken van het bewaren der rust en orde onder het gemeen eener zeeplaats, hetwelk van de onderdrukking der Franschen te veel had geleden om aan geene uitspatting van wraakzucht te denken. Ook de burgerij gaf vele blijken van menschelijkheid en medelijden met zoo vele ongelukkige vrouwen en kinderen, wier ellendige toestand, vol vrees en verwarring, dikwijls zeer beklagenswaardig was.

Nadat eenige dagen later een korps rustbewaarders werd opgerigt, om vooral 's nachts dienst te doen, kwamen hier eerst den 28 November eenige kozakken tot overneming van de door de Franschen achtergelaten koffij, suiker enz.; terwijl zij de scheepsgoederen der flotille des nachts in het openbaar verkochten. Den volgenden dag zond de kommandant VAN ASBECK drie kozakken naar *Harlingen* tot ondersteuning van de politie.

Te *Bolsward* geraakte de menigte spoedig in beweging, toen des zondag-avonds en 's nachts de ambtenaren, dou-

saen en gens d'armes overhaast vertrokken. Den volgenden morgen werden de wapenschilden des keizers overal afgerukt; de eerepoort voor koning LODEWIJK, die nog ongebruikt in de Broerekerk was bewaard, werd daaruit gehaald en juichend verbrand; terwijl velen genegen schenen, de huizen der voornaamste vrienden des keizers en andere vermogende personen te plunderen, — toen RUDOLF MUNTZ, ontvanger van *Tjerkwerd* en bekend voorstander van Oranje, van zijn invloed gebruik maakte, om den toenemenden oploop te stuiten. Hij liet een aantal vertrouwde personen bij zich op het stadshuis roepen, vormde en wapende eene burgermagt, waarvan hij zich zelven tot kommandant verklaarde, en belastte den kapitein der nat. garde met de regeling van de patrouilles. Die fiere houding van het openbaar gezag, hetwelk zamenscholingen en nachtelijke bijeenkomsten verbood en uiteendreef en door persoonlijke toespraken gunstigen invloed uitoefende, voorkwam alle daden van geweld, waartoe de vreugde dreigde over te slaan, zoodat de rust ook verder bewaard bleef (58).

Te *Makkum*, waar men immer in plaats van de Fransche de Hollandsche vlag van den toren en van sommige schepen had laten waaijen, werd, na het vertrek van de Franschen, insgelijks, op een plein bij de sluis, van de eerepoort voor koning LODEWIJK onder het gejubel der menigte een vreugdevuur ontstoken.

Te *Workum* ontving de brigade gendarmerie des zondagmiddags te 2 uur bevel om te vertrekken, hetgeen reeds over één uur plaats had. Ook de ambtenaren spoedden zich dadelijk voort, hoewel het den waakzamen Maire gelukte, om de kas van het stedelijk octrooi, waarover

(58) Na het vertrek van den ontvanger der registratie, die boven den onderwijzer W. A. BAARS woonde, eischte eene hoop volks van dezen de Fransche wetboeken, welke hij bereid was dadelijk te geven, doch waarvoor hij hun een pak *Bijdragen voor het onderwijs* in handen stopte, dat nu — verscheurd werd.

de rijks-percepteur het beheer had, voor de stad te behouden. Den volgenden dag vereenigden zich hier al de brigades der douanen uit het zuiden en westen der provincie, ten getale van 60 man, die zich met vrouwen en kinderen in twee vaartuigen inscheepten, welke echter wegens het stormachtige weder eerst den volgenden dag zee konden kiezen. De burgerij was te zeer verheugd over het vertrek van die kwelgeesten, dan dat de orde daarbij eenigzins verstoord werd, waarvoor ook, wegens de ferme houding van den Maire, E. A. Evertsz, geene vrees bestond.

Belangrijker was hetgeen te *Stavoren* voorviel. Nadat des zondags een tiental douanen met hun luitenant eensklaps verdwenen was, had de onstuimige zee een aantal schepen deze haven doen binnenvallen, en waren andere verhinderd haar te verlaten. Een aanzienlijk getal schippers, die vrij wat opgewonden waren, was dus op en bij de hoofden verzameld, toen des dingsdag-morgens van *Galama-dammen* drie groote tjalken aankwamen, opgevuld met Fransche ambtenaren en hunne gezinnen, waarbij zich een honderdtal sterk gewapende douaniers bevond. Zoodra deze de massa volks aan de haven bemerkten, schaarden zij zich langs de schepen tot aan de havenbrug, als vermoedende, dat zij van die menigte weinig goeds te wachten hadden. Dat vermoeden was gegrond, dewijl velen hunner er reeds over spraken om de douanen te verjagen, de schepen te plunderen en alzoo wraak te nemen op de zoo lang gevreesde Franschen. In dien toestand, waaruit men een geweldigen strijd en bloedbad kon te gemoet zien, waarbij waarschijnlijk de gewapende en goed geregelde douanen de overhand bekomen en zich op gansch *Stavoren* gewroken zouden hebben, was er moed en beleid noodig om de zaak te onderzoeken en ten beste te regelen. Daartoe bood zich

de Griffier der stad (59) aan, als de eenige die Fransch verstond. Na overleg met den bevreesden Maire, begaf hij zich naar den luitenant, deelde dezen zijn voornemen mede en werd nu door hem naar het eerste schip geleid. Daarin bevond zich de directeur der douanen, GEFFROY, met zijn secretaris, benevens onderscheidene hoofdambtenaren en een aantal dames, die voor hem op de knieën vielen en om hulp en uitredding smeekten.

Nadat die directeur zich aan de voorwaarden onderworpen had, om, vóór hij de haven verliet, een onderzoek van de schepen toe te staan, bragt de Griffier hiervan berigt aan den Maire, die drie leden van het bestuur uitnoodigde om dit onderzoek met hem te doen, waarvan eene verklaring de uitslag was, dat zij in de schepen geene voorwerpen of waarden hadden gevonden, welke voor het vaderland dienstig konden zijn. Die uitslag werd medegedeeld aan de schippers en varensgezellen, bij de haven verzameld, wier hulp onmisbaar was om de schepen in zee te brengen. Het verzoek daartoe werd bewilligd op voorwaarde, dat hun voor elk schip *f* 50 zou worden uitgekeerd. De Griffier bragt dit berigt aan den directeur over, die hem gaarne betaalde en zeer voor zijne bemoeijingen bedankte. Nadat de douanen scheep gegaan waren, sloeg men handen aan 't werk en trok de vaartuigen, tegen den wind in, de haven uit, doch niet dan nadat het laatste nog met een hagelbui van steenen begroet was, waarmede men zijn euvelmoed koelde.

In den volgenden nacht kwam te *Stavoren* een twintigtal kozakken aan, die dadelijk in het raadhuis trokken, zich om de groene tafel te slapen legden en op hoogen toon spijs en drank voor zich en voeder voor de paarden eischten. Zeer teleurgesteld, dat zij de schepen met Fran-

(59) De Heer G. D. SIMON, thans Directeur der directe belastingen enz. in *Friesland*, die zoo goed is geweest mij hiervan een uitvoerig verhaal mede te deelen.

meer vonden, werd de schuld daarvan geweten aan den Maire en den Griffier, die met gevangenneming en vervoering naar *Dresden* bedreigd werden. Gelukkig wist men door het voldoen aan al de vorderingen, deze bedreigingen te matigen; doch, toen zij na twee dagen langs den zeedijk vertrokken waren, hoorde men vreemd op, dat de zoogenoemde adjudant van den Hetman, die deze troep geleidde en Duitsch sprak, niemand anders was geweest dan een brutale Groninger Jood. Wegens bedriegerij en grove verteeringen, welke hij ook elders gemaakt had, werd hij kort daarop te *Leeuwarden* gevangen gezet. De aanzienlijke kosten, waarop dat bezoek aan *Stavoren* was te staan gekomen, werden later door de zorg van den kommandant VAN ASBECK aan de stad vergoed.

Zoodra te *Lemmer* des zondags-middags het berigt der omwenteling van de zijde van *Kuinre* kwam, begon het volk zich te verzetten tegen de gens d'armes en douanen, die zich zoo spoedig mogelijk verwijderden, terwijl de wachthuisjes in de haven geworpen werden. Toen men na eenige dagen meer zekerheid van het gebeurde had, dwong het volk den Maire om de Hollandsche vlag weder op den toren te doen plaatsen, hetgeen onder luide vreugdebedrijven geschiedde, terwijl een pop, die NAPOLEON moest voorstellen, nabij de haven werd verbrand. Vervolgens kwamen er eenige kozakken, die, te vergeefs Franschen zoekende, zich nu meester maakten van een schip met koffij en suiker, hetwelk de haven zou uitvaren; na de lading verkocht te hebben, trokken zij weder af(60).

Keeren wij thans tot de hoofdstad van *Friesland* terug, om den loop der gebeurtenissen verder te vermelden.

(60) De berigten uit de overige Friesche plaatsen komen met de medegedeelde in de hoofdzaak te veel overeen om van allen te gewagen.

Nadat de Russische overste, Baron ROSEN, die zijn hoofdkwartier te *Groningen* had, den 20 Nov. den kommandant VAN ASBECK zijne bijzondere erkentelijkheid en welbehagen had betuigd, voor de handhaving der goede orde in dit departement, vaardigde hij den 22 Nov. eene proclamatie aan de ingezetenen van *Friesland* uit, waarbij hij, na verzekering van zijne goede bedoelingen, alle ambtenaren beval hunne posten weder op te vatten enz. (Bijlage F.) Vermits de Prefekt, die in ziekelijken toestand verkeerde, na zijn afstand, op grond van den eed, aan het Fransche gouvernement gedaan, hiertoe niet was te bewegen, maar zich krijgsgevangen gaf, zoo werd hij den 25en (toen hier op nieuw 50 kozakken aankwamen) des avonds gearresteerd en over *Kollum*, waar hij vernachtte, naar *Groningen* gevoerd, werwaarts de Baron B. W. VAN WELDEREN RENGERS, Onder-prefekt van *Sneek*, hem, om gelijke reden, volgde. Beiden werden echter spoedig weder ontslagen, en kwam de eerste hier reeds den 28en terug ten gevolge van brieven van voorschrijving van den Raad der Prefekture aan den Overste ROSEN, waarin de genoemde ambtenaren, wegens hun regtschapen gedrag omtrent de ingezetenen, die hen hoogachting toedroegen, zeer geprezen werden.

Ten gevolge der genoemde proclamatie was de Raad van Prefekture in functie gebleven, en had hij het oudste lid, HECTOR VAN SMINIA, met het gezag van den Prefekt bekleed, waarvan den 25 Nov. afkondiging geschiedde. (Bijlage G.) Als commissaris van het Arrond. *Heerenveen* hervatte T. M. LYCKLAMA à NIJEHOLT zijne betrekking, terwijl die in het Arrond. *Sneek* aan Jhr. I. ÆBINGA VAN HUMALDA en die in het Arrond. *Leeuwarden* a. n Mr. B. VAN DER HAER werd opgedragen. Ook de Municipale Raad der hoofdstad vergaderde (25 Nov.) op nieuw tot regeling van de stedelijke belastingen en tot vaststelling eener heffing op de gebouwde eigendommen ter voor-

ziening in de gemaakte kosten. Op die wijze kwam er weder meer zekerheid en vastheid in de besturen dan gedurende de dagen van spanning, toen alleen het militair gezag heerschte (61).

De Herstelling.

Ofschoon de vrees, dat de Fransche legermagt van den Generaal DAVOUST, na het verlaten van *Hamburg*, haar aftogt ook door deze noordelijke streken zou nemen, bleef bestaan, kon men nu toch het onmiddelijk gevaar als geweken beschouwen en achtte men zich verpligt, om in het openbaar partij te kiezen voor de toekomst. En kon die keuze twijfelachtig zijn, daar allen, zoowel bestuurders als ingezetenen, slechts één naam toegedaan waren en daarvan heil verwachtten, den naam van *Oranje?* Dit bleek op eene schitterende wijze te *Leeuwarden* op zondag den 28 November, nadat den vorigen dag de luit. kolonel ter zee J. H. PFEIL en Mr. T. VAN DER FEEN, als afgevaardigden der Commissarissen-generaal, KEMPER en FANNIUS SCHOLTEN, te *Amsterdam*, gelijk Mr. C. J. VAN ASSEN, als gemagtigde van het Algemeen Bestuur te *'s Hage*, VAN DER DUYN VAN MAASDAM en VAN HOGENDORP, te *Leeuwarden* berigten en bevelen hadden overgebragt, om in dit gewest gemeenschappelijk met hen te handelen, ten gevolge waarvan de waarnemende Prefekt dadelijk bevel gaf Oranje te dragen. 't Was 's middags half twaalf, toen de klok ter afkondiging eene groote menigte burgers voor het raadhuis had verzameld en dit

(61) In het Archief van *Leeuwarden* is eene opene ruimte van 13 tot 23 Nov.^rs tusschen welke dagen geene brieven ontvangen of verzonden, geene besluiten genomen zijn. Men verlieze niet uit het oog, dat er intusschen geene posten aankwamen, dewijl *Zwolle* en *Steenwijk* bezet waren, en dat men hier, buiten allerlei zwevende geruchten, onkundig was van hetgeen in *Holland* en elders voorviel. Vanhier, dat de aard der omwenteling in *Friesland*, vroeger dan elders, geheel zelfstandig was.

*

bevel afgekondigd en onder groote geestdrift met den dikwijls herhaalden kreet van Oranje boven! achtervolgd werd. Gelijktijdig schaarden de rustbewaarders, met Oranje versierd, zich voor den stoep, deed de muzyk binnen het gebouw het Wilhelmus hooren, en werden de vaderlandsche vlaggen op de torens geheschen. Nu was er geen einde aan het gejubel en de vreugdebedrijven; in een oogenblik was ieder met oranje versierd; elk gevoelde dat men weer een eigen vaderland had, en dat men nu niet langer behoefde te schroomen, om in het openbaar te getuigen van hetgeen men lang in het hart en in den zak had verborgen gehouden. Aan de nationale garde, in de wapenen geroepen, werd de oranje-kokarde met eene plegtige aanspraak uitgereikt. Met algemeene blijdschap werd deze dag verder als een feestdag gevierd, daar ieder opgewonden was door het verheffende denkbeeld, dat nu het lijden doorgestaan, de vereeniging van het vaderland met Oranje gevestigd en de dageraad van een schoonen dag voor vrijheid en volksgeluk aangebroken was (62).

Eene moeijelijke taak rustte er nu op de provisioneele Regeering om den verstoorden gang van zaken te herstellen en aan de wenschen van het Algemeen Bestuur te voldoen. Vermits de Russische Overste aanspraak maakte op al de door de Franschen achtergelaten goederen en gelden, welke deze tot aan 15 Nov. te vorderen hadden, en aangezien sommige ingezetenen in het denkbeeld verkeerden, dat, na het vertrek van de Franschen, ook alle verpligting om de Fransche belastingen te betalen, ja zelfs om aan de bepalingen omtrent den Burgerlijken

(61) Die vreugde sloeg eerst toen en later op onderscheidene Dorpen in *Friesland* tot buitensporigheden over, bestaande in aanhoudend klokluiden, het afpersen van geld om oranjeborrels te koopen enz., zoodat de Kommandant verpligt was politie, gewapende personen en kozakken derwaarts te zenden om de ongeregeldheden te keer te gaan. 't Was een natuurlijk gevolg van den schok der vreugde over de heugelijke gebeurtenis bij het gemeen, dat omwentelingen dikwijls vergezelt.

Stand te voldoen, vervallen waren, zoo was het de eerste zorg van het Provinciaal bestuur die meeningen te keer te gaan, op de betaling van de belastingen aan te dringen, en de invordering, gewijzigd naar de omstandigheden, tijdelijk op den ouden voet te laten, ten einde alle storing in de dienst op te heffen. Doch de regeering werd niet alleen aanvaard zonder geld (62), maar ook zonder gewapende magt tot bescherming van den staat en tot verdrijving van de nog overgebleven Franschen. Eene tweede zorg was alzoo het te wapen roepen van vrijwilligers voor de dienst van 't vaderland, waaraan op den 1 Dec. door eene proclamatie der Raden van Prefekture werd voldaan. (Bijlage H.)

Kort hier vóór kwamen met den lang gestremden post hier meer bepaalde berigten omtrent de groote volksbewegingen in *Holland* aan; eerst toen ontving men hier de vaderlandlievende proclamatiën van VAN DER DUYN VAN MAASDAM en VAN HOGENDORP te *'s Hage*, van KEMPER en FANNIUS SCHOLTEN te *Amsterdam*, welke dadelijk in de gewone en een buitengewone courant van 2 Dec. werden openbaar gemaakt.

Hoe sterk werd hierdoor de moed aangevuurd om het herwonnen vaderland te ondersteunen en zich bij al die welgezinden aan te sluiten! Nog grooter was de vreugde toen men den 4 Dec. de blijmare vernam, dat de Prins van Oranje den 30 Nov. zijn intogt te *'s Hage* had ge-

---

(62) Den receveur-général was 15 Nov. slechts *f* 2253 bij kas gelaten, waarop evenwel de Russen aanspraak maakten, even als op al de krijgsbehoeften en andere goederen, door de Franschen achtergelaten. Heet waren ze vooral op den grooten voorraad Tabak, in de magazijnen van de entreposeurs-général en particulier aanwezig, zoodat er eene wacht kozakken bij hen in huis werd gelegd. Bij den laatsten, tevens Instituteur, verstonden deze mannen, hoe ruw ook, zich best met de kostleerlingen, nevens wie ze plaats namen op de schoolbanken, en met wie zij zich onderhielden, door gebaarden en enkele woorden, uit het boven vermelde boekje geleerd.

daan; met welk een geestdrift hij daar was ontvangen, welke mannelijke taal hij had gesproken tot het volk, aan hetwelk hij zich verbonden had, en welke maatregelen Commissarissen-generaal van algemeen bestuur genomen hadden tot oprigting van den nieuwen staat. Zoowel het Provinciaal Bestuur als de Regeering van *Leeuwarden* zonden terstond afgevaardigden naar *'s Hage*, om den Prins met de terugkomst in het vaderland geluk te wenschen en hem de hulde der ingezetenen plegtig aan te bieden. Aan de laatsten was tevens opgedragen, om deze hulde te bevestigen door een aanbod van zulk een getal gewapende of nog grooter getal ongewapende manschappen als de Prins zelfs zou willen bepalen.

Ten einde deze zoo noodzakelijke dienstneming te bevorderen en anderen aan te sporen om haar door geldelijke hulp te ondersteunen, vaardigde het Stedelijk Bestuur den 7 Dec. eene proclamatie uit, welke niet alleen afgelezen, maar ook, voorafgegaan en gevolgd door de muzyk der nationale garde, op de voornaamste pleinen en straten den volke verkondigd werd. (Bijlage I.)

De algemeene geestdrift, hierdoor opgewekt, betoonde zich niet enkel in vreugdebedrijven, maar ook in werkdadige deelneming, dewijl een groot getal personen zich dadelijk vrijwillig aanbood, zoodat *Leeuwarden* reeds binnen weinige dagen 110 man naar *Amsterdam* kon zenden: een getal, dat men voornemens was, nog veel te vergrooten, indien men niet gehoor had gegeven aan den wensch van den Prins, om in plaats daarvan liever eene som in 's lands kas te storten, welke som daarna op nog *f* 6,000 werd bepaald. Bovendien beliep het bedrag van giften, welke de ingezetenen dezer stad in deze en de volgende maand in de offerkist stortten, niet minder dan *f* 7840 (63), buiten de *f* 10,183, welke zij als buitenge-

---

(63) Ongerekend min of meer aanzienlijke sommen, welke den Vorst

wone stedelijke belasting voor gemaakte onkosten hadden op te brengen. Wel heeft de hoofdstad van *Friesland* toen met daden getoond, op welken prijs zij de verlossing en herstelling des vaderlands schatte, nadat haar in goed en bloed reeds zooveel door de Franschen was afgeperst.

Doch ook andere Friesche steden bleven niet achter dit te toonen. Zoodra de proclamatie aan de Friezen van 1 Dec. te *Harlingen* met veel plegtigheid was afgekondigd, stelde de werkzame Maire, K. BLOK, alle pogingen in het werk, om zoowel de vrijwillige dienstneming te bevorderen als om bijdragen te verkrijgen voor een fonds tot ondersteuning van de wapening en van de achter te laten betrekkingen. Aanzienlijk was de deelneming ten behoeve van beide. Geholpen door den ijver van een voormalig Harlinger burger, TJEPKE GRATAMA, destijds te *Jellum* wonende, en van den adjudant M. VAN DER PLAATS, die enkel te *Makkum* 21 manschappen wist te werven, was de Regeering reeds den 8 Dec. in staat niet minder dan 116 vrijwilligers naar *Amsterdam* te zenden onder bevel van GRATAMA, die hen, gelijk zich zelven, den Prins aanbood: een aanbod van eene stad die slechts 7300 inwoners telde, hetwelk den Prins verbaasd deed staan, en waarvoor hij zijn bijzonderen dank betuigde, hoewel hij geen gevolg gaf aan het verlangen van den 50jarigen kommandant (die wegens zijne trouw aan 't Huis van Oranje reeds in 1787 met een gouden gedenkpenning was begiftigd) om zelf in dienst te treden. Den 15 Dec. kwamen te *Amsterdam* nóg 28 vrijwilligers aan, op nieuw door de burgerij van *Harlingen* ten behoeve van het vaderland aangeworven.

Ook het kleine *Franeker*, dat met zijn 3800 zielen zooveel geleden had, gaf een groot bewijs van deelneming

---

regtstreeks aangeboden werden, zoo als een renteloos van *f* 10,000 door Mr. J. H. VAN BOELENS, die reeds *f* 1,000 had gegeven..

door het aanbod van 38 jongelingen, „die, gedreven door vaderlandsch gevoel en dankbaar voor de gelukkige redding van ontslagen te zijn van den ijsselijken dwang, welke hen noodzaakte hun leven te wagen voor eene zaak, welke hun hart verfoeide, nu van begeerte brandden, om toegelaten te worden onder die dapperen, welke zich beijveren den algemeen gehaten vijand van den vaderlandschen bodem te verdrijven". (64) Reeds den 8 Dec. vertrokkken ook dezen naar *Amsterdam*.

Doch ook *Bolsward*, hetwelk toen naauwelijks 3000 inwoners bevatte, bleef geenszins achter. Hier was het ook weder de genoemde ontvanger RUDOLPH MUNTZ (van moeders zijde uit het heldengeslacht van BINKES gesproten), die nu zijn lang onderdrukte oranjezucht en welbespraaktheid gelden deed, om velen met geestdrift voor Vorst en Vaderland te bezielen. Ten gevolge daarvan mogt het hem gelukken, niet minder dan 100 aangeworvene vrijwilligers den generaal KRAYENHOFF aan te bieden (65). Wel verdiende zijn ijver dus, dat hij eerlang tot eersten Burgemeester benoemd werd, hoewel hij reeds den 7 Maart 1814 in 47jarigen ouderdom overleed.

Ook in andere steden en dorpen, waarvan ons minder bijzonderheden bekend zijn, is er een groot getal vrijwilligers uit eigen beweging naar *Holland* gegaan om de

---

(64) Woorden van het adres der Regeering van *Franeker* aan den generaal-majoor KRAYENHOFF, aan wien de manschappen, onder geleide van den te *Franeker* wonenden gepensioneerden luit. kolonel H. C. KATWINKEL, werden gezonden, en dat met zijn antwoord van dankbetuiging is geplaatst in de Leeuw. Cour. van 15 Dec. 1813.

(65) Naardien de, toen in *Friesland* nog onbekende, proclamatie van den Souvereinen Vorst ter oproeping van vrijwilligers in *Holland* geen doel trof en de deelneming er zeer gering was, baarde deze hulp der wakkere Friezen daar groot opzien. Dr. T. JORISSEN, wiens verdienstelijk geschrift: *De omwenteling van* 1813 thans in aller handen is, heeft dan ook naar waarheid verklaard: „Bovenal onderscheidden zich *Harlingen*, *Franeker* en *Bolsward*" (zie ald. bl. 56), hoewel dit de éénige regel in zijn werkje is, dien hij aan *Friesland* gewijd heeft.

vaderlandsche zaak te ondersteunen. Alleen weten wij dat hun getal te *Buitenpost* 8, te *Oldeboorn* 9, te *Joure* 13 en te *Heerenveen* 19 was, waarnaar men de bijdragen van andere plaatsen kan afmeten.

Deze ruime deelneming der Friezen was te merkwaardiger, eensdeels, omdat, gelijk ons vroeger bleek, er reeds zoo vele honderden jongelingen en mannen uit dit gewest in de herhaalde ligtingen van NAPOLEON begrepen waren geweest, van welken nog niemand was teruggekomen, en anderdeels, omdat de aanwezige weerbare mannen verbonden waren aan de Nationale Garde, die gelijktijdig eene even belangrijke roeping te vervullen had. Want de vesting *Delfzijl*, op de oostkust van *Groningen*, bevond zich nog altijd in de magt der Franschen, die daaruit herhaalde strooptogten in de naburige plaatsen deden. Die plaatsen te beveiligen en de Franschen tot de overgaaf en het verlaten der vesting te dwingen, was daarom een gebiedende pligt, waaraan ook het naburig *Friesland* zich niet onttrekken kon, nadat reeds de kolonel BUSCH met een groot gedeelte der nationale garde, een artilleriekorps en vele Russen uit *Groningen* naar *Appingadam* vertrokken was. De kolonel VAN ASBECK, dit inziende, haastte zich deze hulp spoedig te verleenen, zoodat hij reeds den 8 Dec. ruim 300 man der nationale garde, onder bevel van den luit. kolonel H. BEEKKERK, van *Leeuwarden* derwaarts kon zenden, bij welke gelegenheid hij afscheid van hen nam met de volgende toespraak:

„ Krijgsbroeders!

Het lieve Vaderland is onafhankelijk en de luister en grootheid van het Huis van Oranje zijn verzekerd. De algemeene vijand is bijna overal verjaagd; alleen heeft een geringe hoop zich in de vesting *Delfzijl* geworpen, en bedrijft aldaar de grootste gewelddadigheden in de omstreken. Het is aan ulieden, uwe medeburgers te hulp te komen, om deze geweldenarijen te beteugelen.

Ziet daar het oogmerk van uwen aftogt. Gedraagt ulieden waardig aan den roem der voorvaderen, de *brave Friezen*, die, bij het verbrijselen van het Spaansche juk, goed en bloed voor het geluk en de onafhankelijkheid des vaderlands hebben opgeofferd.

Oranje boven!"(66).

Doch er was nog eene tweede en veel sterkere vesting in deze noordelijke streken, *Koevorden* namelijk, die insgelijks bemagtigd moest worden en waartoe geene hulp uit *Holland* te wachten scheen. Die hulp daagde weldra op, en wel van eene zijde, waarvan men ze geheel niet kon verwachten. De Baron WILLEM HENDRIK VAN HEEMSTRA, Maire van *Oudwoude*, was in 1797 gedrongen geweest, met zijnen bejaarden, het Huis van Oranje zeer gezinden, vader bij nacht langs ongebaande wegen door *Drenthe* naar *Oost-Friesland* te vlugten. Tijdens die ballingschap had hij zich bij een regiment van den Prins van Oranje op het eiland *Wight* in dienst begeven, was als luitenant bij de landing in *Noord-Holland* tegenwoordig geweest, en kwam in 1803 in het vaderland terug. Had zijne politieke overtuiging hem weêrhouden om later onder koning LODEWIJK en den keizer den degen weder aan te gorden, — thans, nu Oranje hersteld en het vaderland in nood was, voelde hij zijn ouden krijgsmansmoed herleven. Hij verliet de zijnen, stak met eene visschersschuit de half bevrozen Zuiderzee met levensgevaar naar *Enkhuizen* over, en bereikte (ook 8 Dec.) met veel moeite *den Haag*. Hier stelde hij den Prins eene memorie ter hand, waarbij hij aanbood, om op zijne kosten een volkomen bataillon zamen te stellen, te kleeden en dáár te leveren, waar de Vorst het ter verdrijving van de Franschen het meest nuttig achten zou, zoo hem slechts van landswege de wapenen verstrekt mogten worden. De Prins, dit

(66) Medegedeeld in de *Leeuw. Courant* van 9 en 10 Dec. 1813.

blijk van moed en vaderlandsliefde met welgevallen aannemende, beval terstond den magazijnmeester te *Delft*, de noodige wapenen voor 400 man, benevens 10,000 pond buskruid en 20,000 scherpe patronen te zijner beschikking te stellen. Dit alles werd, in twee schepen geladen en door vijf artilleristen geleid, over *Amsterdam*, *Harlingen* en *Leeuwarden* naar *Groningen* vervoerd.

Nadat de wakkere VAN HEEMSTRA te *Leeuwarden* de goedkeuring en aanbeveling van het Provinciaal Bestuur had verworven, deed hij hier den 13 Dec. eene mannelijke oproeping aan de Friezen om zijne pogingen te ondersteunen, ten einde vooral *Delfzijl* en *Koevorden* te bevrijden. (Bijlage K.) Dáár, zoowel als te *Groningen*, vond hij zooveel bereidwilligheid, dat weldra 600 personen zich vrijwillig aanboden om onder zijn geleide derwaarts te vertrekken. Bovendien gaf *Leeuwarden* hem nóg een bewijs van toegenegenheid en hulp, hierin bestaande, dat de directeur der belastingen in *Friesland*, Baron C. VAN BREUGEL, onder zijne ambtenaren eene inschrijving opende, zoodat hij hem eerlang eene som van 3 à 4000 gld. kon toezenden, om tot kleeding en ondersteuning van zijn korps te verstrekken.

Vier compagniën, ieder van 100 man, werden nu georganiseerd, waarvan de eerste reeds binnen vier dagen gekleed, gewapend en tot den aftogt gereed was, terwijl de andere weldra volgden. De Generaal OTTO Graaf VAN LIMBURG STIRUM, aan wien het bevel over de provinciën *Groningen* en *Drenthe* was opgedragen, belastte den Baron VAN HEEMSTRA met het kommando over het beleg der vesting *Koevorden*. Onmiddelijk derwaarts vertrokken, was hij bij de aankomst in het dorp *Dalen* (23 Dec.) reeds dadelijk in de gelegenheid om de Franschen, die weder een uitval deden, van daar te verdrijven. Te vergeefs werd de vesting (verdedigd door den kommandant J. DAVID, die in Nov. nog ruim van leef-

togt was voorzien), bij herhaling opgeëischt. Met hulp eener compagnie oude militairen, de Drentsche landweer, een 30tal kozakken en andere toegevloeide medehelpers wist hij de Franschen, die de omstreken met roof en plundering verontrustten, herhaaldelijk terug te drijven en verder te bedwingen. Doch ontoereikende was de genoemde magt, even als die voor *Delfzijl*, om, zonder grof geschut en belegeringswerktuigen, beide sterke vestingen te winnen, weshalve ze eerst in Mei bij verdrag overgingen. Na het bevel over zijn korps den kapitein P. J. N. KRUSEMAN, van *Leeuwarden*, overgedragen te hebben, begaf de Baron VAN HEEMSTRA zich naar laatstgenoemde stad, waar de Prins, die zijn beleid en moed dankbaar erkende, hem tot Majoor bij het 1e bataillon landmilitie aanstelde, en hem de organisatie van dit korps, uit 860 meest Friesche manschappen bestaande, opdroeg (67).

Nog een ander Friesch edelman deed intusschen (11 Jan. 1814) moeite, om evenzoo Ruiters aan den staat te bezorgen. Het was de Baron JOHANNES GALENUS VAN SYTZAMA, die vroeger als kavallerie-officier onder de vanen van Oranje gestreden hebbende, nu, op aanbeveling van den Prins, ijverige pogingen inspande om een korps Kavallerie op te rigten, waarin hij ondersteund werd door zijn krachtigen luit.-adjudant Mr. B. G. RINIA VAN NAUTA, die als garde d'honneur veel ondervinding had

---

(67) In 1815 benoemd tot luit. kolonel van het 12e bat. inf. verzocht hij in 1818 zijn ontslag en werd benoemd tot Grietman van *Kollumerland* en tot lid der Staten van *Friesland*. Nadat hij in 1822 lid van de tweede kamer der Staten Generaal was geworden, is hij te *Leeuwarden* overleden den 30 Dec. 1826 in 47jarigen ouderdom.

Tot deze vermelding zijner krijgsbedrijven ben ik in staat gesteld door medegedeelde berigten van zijn oudsten zoon, Mr. S. Baron VAN HEEMSTRA, Oud-Minister, alsmede door een eigenhandig geschreven levensverhaal, met alle officiëele stukken daartoe behoorende, mij ter leen verstrekt door zijn tweeden zoon, Mr. B. T. Baron VAN HEEMSTRA te *Leiden*. Aan beide heeren wordt voor deze hulp bij deze mijn heusche dank toegebragt.

opgedaan. Eene oproeping tot deelneming vond dien bijval, dat een aantal vrijwilligers dienst nam bij het korps, dat tot 250 man aangroeide, waarover hij, als Luit.-Kolonel, tot kommandant werd aangesteld. (Bijlage L.)

Na deze uitweiding over de belangrijke ondersteuning, welke *Friesland*, misschien meer dan eenig ander gewest, ten behoeve der algemeene volkswapening verschafte, zijn wij verpligt terug te keeren tot den 7 Dec. om verder den loop der gebeurtenissen te volgen.

Op dien dag namelijk vestigden zich te *Leeuwarden* als Commissarissen-Generaal de heeren ENNIUS HARMEN BERGSMA, vroeger Raadsheer in het Friesche Hof en nu sedert 1811 Raad in het keizerlijk Geregtshof te *'s Gravenhage*, en HECTOR VAN SMINIA, waarnemend Prefekt, als bij besluit van het Algemeen Bestuur der Vereenigde Nederlanden van 2 Dec., in naam van Zijne Hoogheid, benoemd, om provisioneel te beschikken over de zaken van bestuur en administratie in *Friesland*. Twee dagen later gaven zij daarvan den volke kennis bij eene belangrijke proclamatie. (Bijlage M.) De toenmalige slechtheid der openbare wegen veroorzaakte, dat de Hollandsche post vele gewigtige berigten van gunstigen aard, besluiten en proclamatiën te gelijk aanbragt, met de tijding dat de Prins op den 6en December tot Souvereinen Vorst der Nederlanden uitgeroepen was. Dit noopte de Regeering van *Leeuwarden*, om aan de afkondiging van deze stukken luister bij te zetten en den 10 December, waarop dit zou geschieden, als een vreugdedag feestelijk te vieren.

Klokken en vlaggen kondigden hem aan. Nadat de Commissarissen-generaal in hunne betrekking verwelkomd waren door al de authoriteiten, begaven deze zich allen naar het raadhuis, vóór hetwelk de nationale garde, benevens de burger-kavallerie en infanterie onder de wape-

nen geschaard stond. Met herhaald gejuich werd de oranjevlag begroet, toen men deze op den toren zag hijschen, waarna de voorlezing plaats had van de voornaamste staatsstukken, afgewisseld door muzyk en door vele blijken van volksvreugde achtervolgd. Genoemde authoriteiten waren door het Stedelijk Bestuur op een prachtig collation genoodigd, waarop tien feestdronken werden ingesteld onder losbranding van het geschut op de wallen. Eene schoone illuminatie van openbare gebouwen en van alle huizen getuigde verder van eene algemeene deelneming in de blijdschap over de herrijzing van het vaderland uit zijne diepe vernedering, en over de heugelijke verheffing van den Oranjevorst, die vergeten en vergeven en zich geheel aan het welzijn des volks toewijden wilde.

Twee dagen te voren had ook de Maatschappij: tot nut van 't algemeen in eene talrijke vergadering de blijde gebeurtenis plegtig gevierd, waarbij Mr. W. W. NOODT een dichtstuk voordroeg, hetwelk de geestdrift verhoogde, en waaruit wij het volgende mededeelen:

Ja 'k zie het, — Neêrlands vlaggen wappren
Van torentrans en wimpeltop! —
Ik hoor 't, — de vreugdekreeten rijzen
Van de aard ten hoogen Hemel op! —
'k Gevoelt 't, — het volk herneemt zijn waarde! —
Het deelde in 't noodlot van deez' aarde
En 't Vaderland was Frankrijks buit.
Thans bij den wapenkreet der volken
Klinkt ook zijn stem door lucht en wolken:
Oranje en vrijheid! roept elk luid.

Ja Neêrland, Neêrland zal herleven! —
't Vooruitzigt toont het blijdst verschiet;
De Handel zal weer welig bloeijen,
Daar oost en west hem schatten biedt! —

Het vrolijk landvolk zal weêr 't koren
Al juichend werpen in de voren
En maaijen rijken oogst van 't veld: —
De steden zullen welvaart toonen,
't Genoegen zal die welvaart kroonen,
Juich Neêrland! Neêrland is hersteld! (68).

Na zooveel vreugdebetoon over zulk eene merkwaardige redding had ieder behoefte om ook den Allerhoogste, die, waar geene redding mogelijk scheen, zoo wonderbaar geholpen had, de hulde der dankbare vereering toe te brengen. Zondag de 12 Dec. werd alzoo in alle bedehuizen als een dankdag plegtig gevierd, en de breedvoerige uitnoodiging daartoe door de Commissarissen-generaal, welke een dankbaar overzigt van de gebeurtenissen bevatte, in alle kerken voorgelezen (69).

Slechts één angst beknelde nog het hart van vele ouders en familiën omtrent het lot van hunne uitgetrokken zonen en betrekkingen, vooral van hen, die als Gardes d'honneur waren heengegaan, en wier toestand gedurende de laatste weken aan niemand bekend was. Dáár dringt eensklaps de mare door, dat vijf leden van het 1e détachement, over den Rijn gevlugt, in aantogt zijn, en dadelijk werd besloten hen feestelijk te ontvangen. Het waren de heeren FRISIUS VAN HYLCKAMA, RINIA VAN NAUTA, BUMA, GORTER en DE ROOCK. Eene groote menigte reed of liep hen buiten de Hoeksterpoort te gemoet, waar zij door de nationale garde en verdere burgermagt werden opgewacht, en met wier muzyk aan het hoofd zij onder den toevloed en de geestdrift van duizenden den 14 Dec., na eene afwezigheid van zes maanden, de hoofdstad binnen geleid en op het stadshuis door de leden der

---

(68) W. W. N. *Aan Nederland in* 1813.

(69) Dit belangrijke stuk komt voor in de *Leeuw. Courant* van 11 Dec.

besturen, ouders en betrekkingen ontvangen werden. Onbeschrijfelijk groot was de vreugde en aandoening van de uit alle oorden zamengevloeide inwoners op dezen heugelijken dag, die tot mijne vroegste herinneringen behoort. De deelneming in hun geluk werd verhoogd door het berigt, dat nog dertien gardes d'honneur volgden. Toen ook deze kort daarna aangekomen waren, wilde de Maatschappij: tot nut van 't algemeen zulk eene blijde gebeurtenis weder vieren. Daartoe werd in eene vergadering van den 22 Dec. waarop al de teruggekomen jongelieden en hunne betrekkingen genoodigd waren, door Mr. I. Eekma eene rede en door J. van Leeuwen een dichtstuk voorgedragen, van welk laatste vooral de volgende verzen een diepen indruk maakten op de overgroote schaar der hoorders:

Rijs opwaarts, vrije Nederlander!
En werp het slavenjuk ter neêr!
Veracht der Franschen oorlogstander,
Want gij zijt nu geen Franschman meer.
Ruk af de vastgeklemde keten,
Geklonken om uw sterke vuist!
Uw banden zijn van een gereten,
Der Franken Vorst, zoo trotsch, vermeten,
Ligt zelve nu in 't stof verguisd! —

Geluk! Geluk mijn waardste Vrinden!
Daar ik op uw terugkomst juich'!
O God! Waar zal ik woorden vinden,
Waardoor ik U mijn vreugd betuig'?
Maar neen! Ik kan niet zijn gebonden
Aan woorden, ijdle klanken, neen!
Één dankbre traan tot God gezonden,
Dat we U gelukkig wedervonden,—
Dit zij mijn welkomstgroet alleen! — —

Welaan dan, Vriesche Jongelingen!
Den Dwingland en zijn rot ontscheurd!
Laat nooit uw vrijheid weêr ontwringen!
Maar 't hoofd kloekmoedig opgebeurd!
Het heldenbloed stroome in uw aderen!
Uw borst ontgloeije, uw moed ontbrand'!
Doet eer aan de afgestorven Vaderen,
Wilt al uw mannenkracht vergaderen
Voor NASSAU en het VADERLAND! (70)

Doch de stof der blijdschap ook over opvolgende gebeurtenissen was zoo rijk, dat genoemde Maatschappij eenigen tijd later (12 Jan. 1814) nogmaals eene feestviering hield, bij welke gelegenheid Mr. G. DE WAL onder algemeene toejuiching een uitvoerig dichtstuk voordroeg, getiteld: *De Vernedering en Verlossing des Vaderlands*, uit welks laatste gedeelte wij (even als vroeger bl. 33 uit het eerste) de volgende verzen mededeelen:

Juich, Neerland, uit het stof verheven!
De vrijheid is door WILLEMS hand
Op nieuw gevestigd in uw dreven,
De twijg is in den grond geplant!
Reeds schaart op de verloste velden
Een aantal onversaagde helden
Zich om Oranje's legervaan,
Om 't overschot van 't heer der Franschen,
Die in uw sterkten zich verschansen,
Naar eigen bodem heen te slaan.

---

(70) Dit dichtstuk, kort daarna uitgegeven, heeft tot titel: *Op de verlossing van Nederland en de terugkomst van eenige Vriesche Jongelingen, geroepen tot de Eerewacht des Franschen Keizers*. Ook de Eerw. JAN BROUWER, wiens zoon tot de teruggekeerden behoorde, gaf een *Vreugdelied bij het wederkeeren der Friesche Jongelingen, aan den Keizerlijken Dwang tot den Franschen krijgsdienst ontvlugt*. Te Sneek en in andere Friesche plaatsen werden mede dergelijke vreugdefeesten met luister gevierd.

God zullen wij met zwakke klanken,
Maar met een warm en dankbaar hart,
Voor Nederlands verlossing danken,
Voor 't heelen van Europas smart!
Hem zullen wij vertrouwend smeeken,
Dat niets den vrede mag verbreken,
Die gunstig tot ons nederdaalt,
Maar dat, geboeid in forschen kluister,
De krijg verzinke in 't nachtlijk duister,
En 't licht des vredes eeuwig straalt! (71)

Middelerwijl baarde het den Commissarissen-generaal veel moeite de voorkomende zaken te regelen en het inwendig bestuur op een nieuwen voet te brengen. Het onaangenaamste was, dat de Russen gedurig lieten blijken, hoe de door hen verleende bescherming met baatzuchtige bedoelingen gepaard ging. Reeds den 22 Nov. gelastte de kolonel Prins NARITZKIN te *Zwolle*, op bevel van den generaal VAN WINZINGERODE, het bestuur van *Friesland*, om door de gemeenten binnen vijf dagen te doen opbrengen eene schatting van 120,000 gld. tot betaling van 30,000 el laken tot kleeding der Russische armee, dat reeds gekocht was, benevens 35 paarden; met bedreiging, dat, indien hieraan niet vóór 29 Nov. voldaan was, hij een dozijn van de voornaamste inwoners van het departement zou doen gevangen nemen. Maar dit was nog niet alles. Ook de overste ROSEN te *Groningen* deed den 25 Nov. een eisch van 7753 el laken en 23 paarden, binnen zes dagen te leveren, zoodat het gansche gevorderde bedrag op niet minder dan 170,000 gld. werd geschat. De kommandant en de waarnemende Prefekt verkeerden deswege in groote verlegenheid, en

(71) Mr. GABINUS DE WAL was destijds Regter te *Leeuwarden* en heeft daarna als Hoogleeraar te *Franeker* en te *Groningen* ook door onderscheidene regtsgeleerde geschriften veel roem behaald.

moesten allereerst denken, dat slechts één der beide requisitiën der Oversten (die van elkander niet wisten) bedoeld kon zijn, waaromtrent zij zekerheid verlangden.

Om eenige bereidwilligheid te toonen, zonden zij den 25 Nov. 35 paarden (in dubbeltal van de Besturen geprest) naar *Zwolle*, die echter reeds den 28sten werden teruggezonden met berigt van den voorloopigen Gouverneur van *Overijssel*, dat de Russische keizer bevolen had, dat zijne troepen de inwoners der Hollandsche departementen als vrienden behandelen zouden, en dat zij geene requisitiën doen, maar alleen levensmiddelen vorderen mogten. Deze aangename tijding werd hier den 29 Nov. ontvangen in eene vergadering van den Algemeenen Raad en eenige Notabelen, door den waarnemenden Prefekt ijlings bijeengeroepen, om dadelijk hulp te verleenen in dezen dringende nood, dewijl de overste ROSEN bij zijn eisch bleef, schoon thans met de belofte, dat die kosten vergoed zouden worden. Nadat door deze vergadering eene commissie van zes leden benoemd was, is er veel en lang over deze zaak gehandeld, en heeft men, eerst door de toezending van 5000 el laken en daarna door de levering van 75 artillerie-paarden aan den overste ROSEN, ten deele voldaan aan eene vordering, welke in den eersten opslag zulk een dreigend aanzien had en de dankbaarheid voor de betoonde hulp zeer bekoelde. Nogtans is het verblijf der kozakken te *Leeuwarden* van Nov. tot in Jan. der stad op eene som van ruim 10,000 gld. te staan gekomen, behalve nog een gelijk bedrag als haar aandeel in de som van 125,000 franken, die dit departement wegens deze schattingen en andere oorlogslasten moest dragen. (72)

---

(72) Volgens aanschrijving der Commissarissen-generaal van 31 Jan. 1814 kwam deze schuld van 125,000 fr. niet ten laste van de algemeene schatkist, maar van het Departement, weshalve zij daarom toen eene heffing bevolen van 13 centimes per frank op de onzuivere belasting

*

Gedurende het overige van deze maand December ontwikkelde het Algemeen Bestuur des lands eene verbazende werkzaamheid tot voorloopige regeling van velerlei takken van bestuur, die dringend voorziening eischten. Toen de vrijwillige dienstneming tot zamenstelling van een leger te kort schoot, werd den 20 Dec. een reglement uitgevaardigd tot algemeene volkswapening en de oprigting bevolen van den Landstorm, die uit alle weerbare mannen van 17 tot 50 jaar zou bestaan en van eene Landmilitie, die 16,000 man infanterie en 4,000 man artillerie zou bevatten, waartoe *Friesland* 1770 man moest leveren. Ook Commissarissen-generaal van dit gewest deden al het mogelijke om de geslagen wonden te heelen, de gewestelijke en plaatselijke finantiën en belastingen op een goeden voet te brengen en de Mairiën door provisioneele besturen te doen vervangen. Den 28 Dec. werden hiertoe te *Leeuwarden* 4 Burgemeesteren en 20 leden van de Vroedschap benoemd, die op den 30 en 31 plegtig geïnstalleerd werden, terwijl Mr. BERNHARDUS BUMA tot Presideerend Burgemeester werd gekozen.

Alzoo eindigde het jaar 1813, dat als een der merkwaardigste tijdpunten in onze jaarboeken staat opgeteekend: een jaar, dat onder de leiding der wijze Voorzienigheid

---

van de gebouwde eigendommen, het personeel en mobilair der gemeenten. Een overschot dier heffing ad *f* 4600 werd in 1819 gevoegd bij eene som van *f* 5400 wegens verkocht oud papier en als een afzonderlijk fonds namens den Gouverneur beheerd. Het bekwam eene aanzienlijke vermeerdering, toen in 1826 daarbij werd gevoegd eene som van *f* 27,736 wegens door *Rusland* gerembourseerde gelden voor de in 1813 geleverde 5000 ellen laken ten behoeve der Russische troepen en voor het vervoer van de 75 paarden. In 1838, toen het geheele fonds tot *f* 47,000 was gestegen, werd het door den toenmaligen Gouverneur, Jhr. J. A. VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, met magtiging des konings en goedkeuring der Staten, aan de Provincie overgedragen, om te strekken tot eene eerste bijdrage tot bestrijding der kosten van een gebouw voor het Provinciaal Geregtshof, hetwelk men toen voornemens was te stichten, en aan welks bestaan thans deze herinnering aan 1813 is verbonden.

den magtigen overheerscher van *Europa* na eene uiterste krachtsinspanning zag vallen, en waarin vrede en vrijheid werden hergeven aan zoo vele volken, die, door velerlei beproevingen gelouterd, thans een nieuwen en beteren maatschappelijken toestand en meer gewaardeerd volksgeluk mogten te gemoet gaan.

V.

De vestiging van den nieuwen Staat der Nederlanden.

1814 en 1815.

Zelden werd een nieuwjaarsdag met meer vreugde over het verledene en met meer welgegronde hoop en moed voor de toekomst gevierd dan de eerste dag van het jaar 1814. En inderdaad met regt! Veel was er in de laatste jaren van rampspoed geleden, veel gestreden en ook reeds veel gewonnen; en, hoe zeer ook nog tusschen tal van bezwaren bekneld, hoopte men ook deze te zullen overwinnen met de hulp van een eigen Vorst, die zich door aller medewerking sterk gevoelde tot herstelling van een Vaderland, hetwelk men te vuriger lief had naarmate het dieper gezonken en verloren geweest was.

Bij voortduring toonde de Prins van Oranje, door een staats-secretaris als Mr. A. R. Falck gesteund, blijken van ongemeene werkzaamheid in het uitvaardigen van talrijke besluiten tot regeling van allerlei takken van inwendig bestuur; terwijl eene door hem benoemde commissie van 15 leden zich met de zamenstelling van een ontwerp van Grondwet onledig hield. Toen deze commissie (waarvan Jhr. I. Æbinga van Humalda en H. W.

Baron VAN AYLVA uit *Friesland* leden waren) hiermede gereed was, en de Besturen der Steden de acte van opdragt der Souvereiniteit aan den Vorst geteekend hadden, werden 600 aanzienlijke personen uit alle provinciën (van welke 52 uit *Friesland*) opgeroepen om den 29 Maart te *Amsterdam* omtrent het, hun vooraf toegezonden, ontwerp, waarbij de nieuwe staatsregeling en de regten en pligten der burgers omschreven waren, hunne stem uit te brengen. Op deze nagenoeg met eenparigheid aangenomen Grondwet legde de Prins van Oranje den volgenden dag den eed af, ten gevolge waarvan hij door allen als Souverein Vorst gehuldigd werd. De proclamatie betreffende dit heugelijk feit is den 4 April te *Leeuwarden* op plegtige wijze afgekondigd. Binnen vier maanden was dus dit groote werk volbragt, op den zelfden dag, waarop de verbonden mogendheden gereed stonden *Parijs* binnen te trekken, den gevallen BONAPARTE naar *Elba* te bannen, en *Europa* van een algemeenen Vrede te verzekeren.

Naar aanleiding van die grondwet werden de namen en grenzen der vroegere Provinciën hersteld, en voor *Friesland* 5 der 55 leden benoemd, die het ligchaam der Staten-Generaal zouden uitmaken (73); terwijl tot Gouverneur van deze provincie Jhr. Mr. IDSERT ÆBINGA VAN HUMALDA benoemd werd: een man, die van 1780 tot 1795 Raadsheer in 't Friesche Hof, Grietman van *Hennaarderadeel* en lid der Staten in het Mindergetal was geweest (74); die, bijzonder bevriend met den Prins van Oranje, met dezen de ballingschap gedeeld had, in 1806

(73) Deze waren de heeren H. W. Baron v. AYLVA, Jhr. S. H. ROORDA v. EYSINGA, T. M. LYCKLAMA à NIJEHOLT, H. L. v. SMINIA en W. H. Baron VAN SYTZAMA, die zitting namen den 2 Mei, toen de eerste vergadering door den Vorst plegtig geopend werd.

(74) Zie over deze en andere vroeger vermelde betrekkingen de schets der Regeringsvorm van *Friesland* tijdens de republiek in mijne *Beknopte Geschiedenis van Friesland*, 1851, 222 en 500.

teruggekeerd en in 1812 Maire van *Wommels* geworden was, toen de betrekking van Commissaris in het arr. *Sneek* vervulde, en die voor niemand onderdeed in bijzondere bekwaamheid en in warme zucht voor de eer en het belang van *Friesland* (75). Den 29 April aanvaardde hij het bestuur (Bijlage N) met den Raad, die den 8 Jan. aan de nu afgetredene Commissarissen-generaal toegevoegd was, en den 15 October daaraanvolgende door een collegie van Gedeputeerde Staten werd vervangen, nadat de door den Vorst benoemde leden der Provinciale Staten den 19 September met eene plegtige aanspraak door den Gouverneur geïnstalleerd waren (76).

Doch vóór al deze nieuwe bestuurders in betrekking kwamen, hadden Commissarissen-generaal zoowel als de gemeentebesturen veel zorg en moeite aangewend om met het begin des jaars onderscheidene takken van beheer, belastingen en finantiën te regelen, om uitvoering te geven aan de nieuwe voorschriften van het algemeen bestuur en in het bijzonder om de volkswapening te bevorderen.

Te *Leeuwarden* ging de oprigting van een Landstorm van 1200 man, met pieken gewapend; de zorg voor de kleeding van 354 man der Friesche nationale garde, die naar *Appingadam* waren vertrokken, die telkens vernieuwd moesten worden en eerst den 27 Mei terugkwamen, waarna eene nieuwe Stedelijke Schutterij werd opgerigt; de ligting der Landmilitie, waarvan de lotelingen nu meer welgemoed

---

(75) Toen deze brave en zeer geleerde edelman in de zes laatste jaren zijns levens (1828—34) mij met zijn bijzonder vertrouwen en vriendschap vereerde, ten gevolge waarvan ik later zijn levensloop beschreven, maar nog niet uitgegeven heb, vernam ik meermalen van hem, dat hij op grond van zijn 60jarigen ouderdom voor de betrekking van Gouverneur bedankt had, doch door den Prins tot de aanneming gedrongen was, hoewel hij daarbij zijnerzijds tot voorwaarde had gesteld, dat, indien hij dwaalde of te kort schoot, hij nooit onverhoord veroordeeld zou worden.

(76) Deze belangrijke aanspraak komt voor in de *Leeuw. Cour.* No. 127.

dan vroeger naar het leger trokken, en de oprigting zoowel van het 1e bataillon infanterie als van een korps kavalerie van 250 paarden door den Baron VAN SIJTZAMA, — dit alles ging voor het Stedelijk Bestuur met zeer veel moeite en groote kosten voor kazerneering, stalling, ziekenhuizen, loodsen enz. gepaard (77).

Toen in Jan. aan laatstgenoemden luitenant kolonel het kommando over deze stad en het garnizoen was opgedragen, meende de kolonel VAN ASBECK, die deze betrekking met zoo veel eere vervuld had, zich veronGelijkt te zien en het kommando over de nat. garde te moeten overdragen. Commissarissen-generaal en Burgemeesteren van *Leeuwarden* deelden dit leedgevoel en beantwoordden zijne kennisgeving met de betuiging van hunne bijzondere dankbaarheid voor de groote diensten, welke hij in gevaarvolle dagen aan dit gewest had bewezen (78).

Groot waren de voorregten en zegeningen, welke het herstelde vaderland en *Friesland* in 't bijzonder inmiddels mogten genieten, en die dan ook ten volle gewaardeerd werden op de plegtige algemeene dank-, vast- en bededagen, waaraan, op bevel van den Vorst, de 13 Januarij en de 20 Julij dezes jaars werden toegewijd (79). Ook

(77) Ten behoeve der kavaleriestallen enz. werd *f* 12,000 besteed; nog *f* 12,000 moest de stad bijdragen in de kosten der landmilitie en landstorm; terwijl zij in dit jaar *f* 40,000 besteedde aan de herstelling van de deerlijk vervallene stads werken en wegen.

(78) Zie de missive der eersten onder de Bijlagen N als eene waardige hulde aan een voortreffelijk man, die later ook voorbijgegaan werd, toen 12 Aug. 1814 de kolonel W. GUERIN zich tot kommandant van *Friesland* benoemd zag. Evenwel werd de Baron VAN ASBECK daarna benoemd tot Ridder der orde van den Ned. leeuw en tot lid van de eerste kamer der Staten Generaal, in welke betrekking hij den 4 April 1836 in 71jarigen ouderdom overleed. 't Was mij een genoegen al zijne verrigtingen te mogen vergelijken met zijne oorspronkelijke correspondentie, welke zijn oudste kleinzoon de Heer G. F. Baron VAN ASBECK te *Noordwijk* mij daartoe welwillend had afgestaan.

(79) Op den laatsten, toen 's lands treurspel (het uittrekken der Gardes d'honneur) verjaarde, werd eene Dankrede wegens den Vrede

gedurende den druk der overheersching was er in dit gewest geen tal van huizen gesloopt of de bevolking verminderd, zoo als van *Holland* gemeld wordt. Thans, nu de bronnen van bestaan weer vloeiden; nu handel en fabrijken zich weer vrij ontwikkelden; nu het hoofdprodukt der Friesche welvaart, de boter, gedurende het gansche jaar boven de *f* 30 het ¼ vat gold en zelfs in Dec. den toen ongehoorden prijs van *f* 42 bereikte: nu verspreidde zich allengs weder onder alle standen de weldadige voorspoed, en bragt men bij voortduring talrijke offers op het altaar des vaderlands, waartoe vele Friesche vrouwen zelfs juweelen, gouden en zilveren sieraden ten beste gaven.

Aangenaam was het den Friezen inmiddels een bezoek te ontvangen van den *Erfprins van Oranje*, die, door eenige gardes d'honneur ingehaald, op zaturdag den 5 Maart van *Groningen* herwaarts kwam, bij den Baron M. W. C. DU TOUR VAN BELLINCHAVE (die het oostelijk pand van het vroegere Prinsenhof bewoonde) logeerde, des zondags eene godsdienstoefening, daarna een diner van het stedelijk bestuur, des avonds een concert bijwoonde en den volgenden morgen over *Heerenveen* vertrok, na vele bewijzen van toegenegenheid ontvangen en groote geestdrift van het volk opgemerkt te hebben.

Welk een indruk deze ontvangst op het hart van den jeugdigen Prins achterliet, blijkt uit de navolgende merkwaardige getuigenis, door zijn levensbeschrijver daarvan gegeven:

„ Gulhartiger onthaal kan niet wel een Vorst ten deel vallen, dan 't welk de Prins genoten heeft bij zijne reis door *Friesland.* Onvergetelijk was hem zijn bezoek te *Leeuwarden.* Men had hem daar verzocht zich te verklaren, welk soort van feest hem het meest welge-

---

door Dr. JAN BROUWER gehouden, die gedrukt is in de *Vad. Letteroefeningen*, 1814, no. 14.

vallig zou zijn, en hij had een bijeenkomst verkozen waar de Friesche Schoonen zouden verschijnen in haar nationaal costuum. De Friesche vrouwenkleeding, waaraan de rijkdom schatten en het vernuft oneindige verscheidenheden kan ten toon spreiden zonder haren grondvorm te veranderen,— eene kleeding, waarin de statigheid der huismoeder een altijd aangenamen vorm heeft en het meisjen een eerbaar gewaad dat zij kan tooijen en schikken tot den behaaglijksten zwier,— deze voor het Nederlandsch klimaat onovertrefbare kleederdragt was toen reeds uit de Groote Wereld bijna geheel verdwenen, omdat de aanzienlijke dochteren der Vrije Friezen zich ook waren gaan onderwerpen aan de bevelen die de Mode uit *Parijs* over *Holland* haar toezond. Desniettemin verschenen met haar eigenaardig hoofdtooisel, rijk in goud en kantwerk, met hare lange jakken en rokken van satijn, damast of andere fijne stoffen en zwart kanten voorschoten, ongeveer drie honderd gehuwden en jonkvrouwen uit de aanzienlijkste standen op het feest aan den jongen Prins van Oranje te *Leeuwarden* gegeven. Men zag er de Friesche kap niet alleen zoo als die in breede strooken van de slapen en het achterhoofd luchtig neêrfladdert op de schouders, en de met diamanten opgeluisterde knoppen van het gouden oor-ijzer, maar ook nog de groote muts het aangezigt overschaduwende door een groot uitspansel van kamerdoek, gedekt door den breeden platten hoed van het fijnste stroo: kortom men zag er *Frieslands* Schoonen als in de dagen toen *Leeuwarden* nog de Hofstad was van den Frieschen Tak van het Stamhuis Oranje-Nassau. Dikwijls in later tijd sprak de Prins met opgetogenheid van dit tooneel uit zijne eerste kennismaking met het Vaderland." (80)

---

(80) J. BOSSCHA, *het leven van Koning* WILLEM *den tweede*, Amst. 1852, 242, hoewel wij deze sierlijke beschrijving eenigzins bekort hebben.

Van die gehechtheid en liefde voor het beminde Vorstenhuis werden talrijke blijken gegeven bij de eerste viering van den verjaardag des Prinsen op den 24 Aug. welke, even als de verjaardag der omwenteling op den 18 Nov. te *Leeuwarden* met bijzonderen luister en algemeene deelneming plaats had. Maar nog meer en luider werden ze aan den dag gelegd, toen de Vorst en de Vorstin, na te *Groningen* het tweede Eeuwfeest der Hoogeschool te hebben bijgewoond, den 11 October *Leeuwarden* voor het eerst bezochten en hun intrek namen bij den President-Burgemeester Mr. B. BUMA, die toen het westelijk deel van het vroegere Hof der Friesche Stadhouders bewoonde. Na op de grenzen der provincie door den Gouverneur ontvangen te zijn, stonden langs den weg, van daar tot de hoofdstad, zeven bataillons van den landstorm geschaard, tusschen welke de vorstelijke personen, geleid door een eerewacht, heenreden. In de nabijheid van *Leeuwarden* door het Stedelijk Bestuur, onder aanbieding van de sleutels der poorten, verwelkomd, deden zij door de L. Vrouwenpoort hunne intrede in de met vlaggen en groen versierde stad. De juichende menigte was niet te weerhouden, om toen de paarden voor het rijtuig af te spannen en het door de stad te trekken tot het Hof, waar eene fraaije eerepoort was opgerigt, en ze door een vijftigtal jonge meisjes, die bloemen strooiden, ontvangen werden. Een diner van den Gouverneur, eene algemeene illuminatie en talrijke vreugdeblijken van het uit alle oorden zaamgevloeide volk getuigden van den hoogen prijs, waarop men, na eene twintigjarige scheiding het bezit stelde van een eigen Vorstenhuis, dat zijn belang op nieuw aan dat van *Nederland* had verbonden, en welks luister door de voorgenomene vereeniging met *België* zeer verhoogd zou worden (81).

---

(81) Vóór dat de Vorst en de Vorstin den volgenden dag onder vele

Die vereeniging, bij den vrede van *Parijs* voorgenomen, door het Vorsten-congres te *Weenen* besloten, en reeds den 1 Aug. 1814 door de aanvaarding van het bewind gevolgd, werd volkomen bekrachtigd door eene proclamatie van den 16 Maart 1815, waarbij de Belgische provinciën met de Nederlandsche hereenigd werden, om gezamenlijk het *Koningrijk der Nederlanden* uit te maken. De uitvaardiging van dit besluit was vervroegd ten gevolge eener voor gansch *Europa* gewigtige gebeurtenis: want op den 1 Maart 1815 (de zelfde dag, waarop de Hoogleeraar BORGER te *Leiden* een uitvoerig dichtstuk op den val des dwingelands voordroeg) (82), was de voormalige Keizer der Franschen van *Elba* ontvlugt en in *Frankrijk* geland, om, hopende op den bijval zijner vroegere onderdanen, den troon op nieuw te overweldigen, wraak te nemen op zijne vijanden en de staten van *Europa* wederom in de kluisters te klinken, welke zij pas hadden verbroken. Boven verwachting groot was de bijval, welken hij verwierf, en die hem, na de herovering van den keizerstroon, in staat stelde den 10 Junij met een leger van ongeveer 125,000 man tegen zijne in *België* verzamelde vijanden op te rukken. Wederom hadden de verbonden mogendheden hunne krijgsmagten tegen zijn overmoed vereenigd, waaraan de pas gevormde staat der *Nederlanden* 20,000 man kon toevoegen onder het bevel van den Prins van Oranje. Op den wapenroep des Konings toch bood een talrijke schaar vrijwilligers zich aan, en gaf ook *Friesland* bewijzen hoe veel het veil had voor de bescherming van het herwon-

---

eerbewijzen naar *Harlingen* vertrokken, gaven zij den Gouverneur hun bijzonder verlangen te kennen, om weder in het bezit te komen van hun voorouderlijk Hof. Op welke wijze hieraan is voldaan, waardoor dit gebouw tot een der Koninklijke paleizen verheven werd, is breeder vermeld in mijne *Geschiedk. Beschrijving van Leeuwarden*, 1846, II, 302.

(82) Gevecht van NAPOLEON en MINERVA; of MINERVA verdrukt en gewroken, opgenomen in BORGERS *Dichterlijke Nalatenschap*, 1837, 27.

nen vaderland tegen den gehaten geweldenaar. Gedurende drie dagen strijds werden de verbazende krachten tegen elkander gemeten, toen onverwachte onweders en stortregens, als eene blijkbare tusschenkomst van Hooger Magt, de zege aan de bondgenooten hielpen verzekeren.

Nu mogt het sidderend *Europa* ruimer adem scheppen: want de gevlugte dwingeland werd voor altoos naar *St. Helena* gebannen, en zijn gedwongen verblijf op dat eiland was gewis de pijnlijkste vernedering, welke een man als Napoleon treffen kon. Juichend ontving het vaderland zijne overwinnende krijgers terug, dewijl op den 18 Junij 1815 in de velden van *Waterloo* het toekomstig lot van zoo vele volken van *Europa* op verblijdende wijs beslist en ook het naauwelijks herstelde *Nederland* gered was.

Dáár wijdde op reeds geknakte schachten,
  Verneederd, maar van bloed niet zat,
  Het monster, dat nog klaauwen had,
Aan 't helsch verderf zijn laatste krachten.
  Vernieling vloog met lossen toom,
Als 't razend roofdier voortgedreven,
En naauw bleef er een spoor van leven
  Na 't beuken van dien gruwbren stroom.

Maar neen! de tijger grijnst niet langer,
  Door u gemuilband, heldenkroost!
  De tranendrooger, de oogentroost
Tiert bij den halm, van aren zwanger.
  Vertreden door des krijgers voet,
Herrees het kruidjen op zijn stengel,
En welvaart lachtte als zeegnende engel,
  Waar wreede moordlust plaste in bloed. (83)

(83) Dichterlijke overbrenging van J. H. Halbertsma der Zinspelingen op Plantennamen ter herinnering aan het Slagveld van *Waterloo*, in 1817 door Mr. D. H. Beucker Andreae bij zijn *Herbarium* gevoegd, later opgenomen in de *Mnemosyne* van Tijdeman.

Zóó werd het Vaderland andermaal gered. Mogten wij Nederlanders nooit vergeten tot welk een duren prijs (84)! Nooit kunnen wij ons genoeg herinneren, wat er geleden en geduld is gedurende de jaren der vernietiging van ons volksbestaan onder de overheersching van den geweldenaar. Maar ook nooit mogen wij, die als burgers geen invloed schijnen te kunnen uitoefenen op den gang der wereldgebeurtenissen, vergeten: welke o o r z a k e n den val des vaderlands hebben voorbereid. Een wereldwijze heeft gezegd: „ Wanneer een volk rijp is tot volkomen ondergang, zoo geeft het een teeken daarvan aan naburige landen door zijne inwendige verdeeldheid, door het bestaan van partijen, die hare bijzondere oogmerken boven de welvaart van 't geheel stellen; die uit hoogmoed of eigenbelang werden geboren en tot ontbinding leiden, waardoor de naburen zich gemakkelijk meester maken van een goedkoopen buit (85)." Wanneer wij zulke oorzaken trachten te vermijden of zonder drift wijselijk te leiden; als wij eendragtig het algemeen belang des vaderlands boven het bijzondere stellen; wanneer wij duurzaam getrouw blijven aan het beminde Vorstenhuis, dat ons regeert, — dan zullen de vaderlandsche herinneringen onze geestkracht verhoogen en onze liefde versterken, om onverwinnelijk te zijn met en voor Vaderland en Koning.

---

(84) NAPOLEONS laatste veldtogt kwam *Nederland* niet alleen op een groot verlies van dappere officieren en soldaten, maar ook op *f* 35,000,000 oorlogskosten te staan, ten behoeve waarvan er eene oorlogsbelasting moest worden geheven. Ook Provinciën en Gemeenten droegen door vaderlandsche giften en het leveren en wapenen van manschappen en vrijwilligers veel bij, om alle krachten tot wederstand in te spannen. Zoo leverde *Leeuwarden* 112 man en eene aanzienlijke som aan giften; alsmede, na den bloedigen strijd, tot verpleging van gekwetsten 1700 hemden, 1900 lakens en 1861 ponden linnen, pluksel, windsels enz., welk alles, in 12 kisten gepakt, naar *'s Hage* werd gezonden. Duizenden handen van schoolkinderen werden een geruimen tijd met het maken van pluksel beziggehouden, gelijk velen nog met mij heugt.

(85) ZSCHOKKE, *Uren aan de Godsdienst gewijd*, III 65.

BIJLAGEN.

Het op bladz. 2 vermelde Naberigt is in deze afdrukken uit het tijdschrift: *de Vrije Fries* vervangen door een Voorberigt.

BIJLAGEN

TOT

FRIESLAND IN 1813.

BIJLAGE A.

Overzigt van de verschillende vormen van de Provinciale en Gemeente-Besturen in Friesland, van 1795 *tot* 1815.

A. VOLKSREGEERING.

1. Het Committé revolutionair van de Provincie *Friesland*. Bij publicatie van 10 Februarij 1795 belastte dit gezelschap zich met het werk der omwenteling, verklaarde de stedelijke regenten van hunne posten vervallen en benoemde 10 personen om eene provisioneele regeering uit te maken. (Zie *Verzameling van Placaaten* enz. I, 2.)

2. De Provisioneele Representanten des Frieschen Volks. Deze werden bij proclamatie van 19 Febr. 1795 door het genoemde aftredende Committé aangesteld ten getale van 60, om de plaatsen der oude Staatsleden te vervangen. Reeds waren de Stedelijke en Grietenijbesturen door provisioneele Municipaliteits- en Districtsregeeringen vervangen. (Zie *Verzam.* I, 4, waar ook gevonden worden hunne instructie en het formulier van den eed, benevens de aanspraak van den President, waarbij de oude Staatsleden geremoveerd werden.)

Den volgenden dag, toen zij het Erfstadhouderschap vernietigden, werden vijf der Representanten benoemd tot eene Commissie, waarnemende de zaken van het vroegere collegie van Gedeputeerde Staten. (Bl. 17.)

Den 7 Maart werden drie Committés benoemd: 1°. van waakzaamheid, algemeene veiligheid en correspondentie, 2°. tot geregelde

oproeping des volks, en 3°. tot de zaken van koophandel, scheepvaart, landbouw en fabrijken. (Bl. 34.)

Nadat in Mei eene geregelde oproeping des volks tot stemming van eene vrije volks-representatie had plaats gehad, werden, door Grondvergaderingen en Kiezers, gekozen:

3. De Representanten van het volk van *Friesland*, die den 23 Junij 1795 beëedigd en geïnstalleerd werden ten getale van 68, waarvan de beroemde Dr. Simon Styl de eerste Voorzitter was. Den 25 benoemden deze 9 personen tot waarneming der zaken van 't Collegie en 4 tot die der Rekenkamer, onder welke de bekwame Eise Eisinga. (*Verz.* 163, 165 en *Dagverhaal der handelingen van het Prov. Bestuur van Friesland.*)

Op voorstel eener Commissie van Achttienen vaardigden deze Representanten den 8 Sept. 1795 een reglement uit, waarnaar op 16 Sept., ter vervanging der Municipaliteiten, moesten worden gekozen de leden van de *Geregten*, die ten platten lande zouden bestaan uit 5 leden en in de Steden: voor *Leeuwarden* uit 12, en voor de andere uit 9, 7 en 5 leden. (*Verz.* 198, 201.)

Volgens oproeping en reglement van 2 Junij 1796 deden de grondvergaderingen en kiezers eene nieuwe keus van een

4. Provinciaal Bestuur van *Friesland* van 42 leden en 42 plaatsvervangers, die den 28 Junij 1796 het bewind aanvaardden en de vereischte commissiën benoemden. (*Verzam.* I, 395, 398, 412; II, 1, 3, 230, 269, waar tusschen ook de instructiën.)

Bij missive van de Constitueerende Vergadering, representeerende het Bataafsche volk, van 22 Junij 1798 uit 's Hage, werden toen alle Provinciale en Kwartierlijke Besturen ontbonden en provisioneel veranderd in een

5. Intermediair Administratif Bestuur in *Friesland*, dat den 30 Jan. 1798 zich vestigde en vermoedelijk uit de zelfde leden bestond als het vervangen Prov. Bestuur. (*Verz.* II, 395.)

Doch reeds den 8 Maart werden, uit naam van het Uitvoerend Bewind, volgens de intentie der Constitueerende Vergadering, alle Landschappelijke en Plaatselijke Besturen ontbonden en gereorganiseerd, waartoe het naar *Friesland* zond twee Agenten, N. W. Cronié Jr. en D. van Dijk, die, om het oppergezag van Holland te doen gelden, zonder eenige volkskeuze, een

6. Nieuw Intermediair Administratif Bestuur van het voormalig Gewest *Friesland* instelden, en daartoe, op eigen gezag, 12 eenvoudige » Burgers, echte Patriotten, de tegenwoordige orde van zaken toegedaan", eligeerden en aan-

stelden op eene bijgevoegde instructie van 26 art. (*Verz.* III, 46.)

Slechts één dezer leden werd, onder den naam van Commissaris, belast met het werk der reorganisatie van de Geregten. Alle leden der plaatselijke besturen (te voren nog door de stemgeregtigde burgers benoemd) werden door hem uit hunne posten ontslagen en nieuwe leden » aangesteld, om de publieke zaaken als *Raad der Gemeente* te administreeren", van welke hij de vereischte verklaringen ontving. (*Verz.* III, 64.)

Hoewel de staatsregeling voor het Bataafsche volk den 23 April 1798 door 154,000 van de 165,500 stemgeregtigde burgers aangenomen was, met eene verdeeling in Departementen en Gemeenten, waarvan de bestuurders weder door stembevoegde burgers gekozen zouden worden, zoo bleek alras, dat aan sommige denkbeeldige plannen geene uitvoering kon worden gegeven. Eene commissie uit het Uitvoerend Bewind bevorderde den 21 Junij dus voorloopig de organisatie van deze provincie in zóó verre, dat de vroeger benoemde (niets uitvoerende) leden » van hunne posten werden vervallen verklaard", (*Verz.* III, 260) en dat, om uit te maken een nader of voortgezet

7. Intermediair Administratif Bestuur van *Friesland*, werden aangesteld en » gerequireerd" elf nieuwe leden, onder welke zich mannen bevonden, als: Eduard Marius van Beyma, Hylke Hanekuik, Meinardus Siderius en Thijs Feenstra, aan wie Mr. Daam Fockema als Secretaris werd toegevoegd.

Bij besluit van het Uitvoerend Bewind van 29 Nov. 1798 werden de Grond-, Districts- en Ringvergaderingen tegen 18 Dec. opgeroepen eene nieuwe keus van een Departementaal Bestuur te doen. (*Verz.* III, 399.) Hierna werd

8. Het Departementaal Bestuur van *den Eems*, waarvan *Leeuwarden* de hoofdplaats was, bestaande uit 7 leden uit de zeven Ringen, waarin ieder der 8 Depart. was verdeeld, eerst den 30 Maart 1799 geïnstalleerd en in werking gebragt. (*Verz.* IV, 1, 2.) Dit Dep. bevatte toen geheel *Groningen* en het noordelijk gedeelte van *Friesland* en *Drenthe*, en had 65 Gemeenten met 492 grondvergaderingen. Het zuidelijk deel van *Friesland*, ongeveer van *Akkrum* af, behoorde nu tot het *Depart. van den Ouden Yssel.* (Zie *Verz.* IV, 457 en 501, waar ook de Instructie voor de *Gemeentebesturen*.) Het Uitvoerend Bewind gaf 20 Oct. 1800 een nieuw Reglement op de verkiezing der Gemeentebesturen en van Gevolmagtigden uit de stembevoegde burgers, waarvan jaarlijks $\frac{1}{3}$ zou aftreden. (*Verz.* V, 73.)

In Oct. 1801 werd de schoonschijnende staatsregeling van 1798

vervangen door eene nieuwe, waarbij het Bataafsche Gemeenebest verdeeld werd in 8 Departementen met de grenzen der vroegere Provinciën, die, onder het oppergezag van een Staatsbewind van 12 en een Wetgevend Ligchaam van 35 personen, op nieuw verdeeld werden in Ringen en Gemeenten, met een Gemeentebestuur naar volkskeuze en geregelde afwisseling. Nadat het Reglement op het bestuur van het Dep. *Friesland* van 17—24 Mei 1802 aan de stemming van alle mannen boven de 20 jaren was onderworpen en aangenomen, werd

9. Het Departementaal Bestuur van *Friesland* den 4 Junij 1802 door het Staatsbewind benoemd en den 21 Junij geïnstalleerd en geconstitueerd. Het bestond uit 12 zeer geachte ingezetenen, aan wie de beroemde regtsgeleerde en Notaris Petrus Wierdsma als Secretaris was toegevoegd. (*Verz.* VI, 5, 187, 209, 210, waar het Reglement is opgenomen.)

Den 1 Oct. 1802 vaardigde dit Bestuur Algemeene Bepalingen uit omtrent het oprigten van *Gemeentebesturen*, welke in de steden uit 12—3 en ten platten lande uit 5, 4 of 3 personen zouden bestaan, voor de eerste maal door het Dep. Bestuur te kiezen. Bovendien werd de bediening van de Politie en Justitie (afgescheiden van de huishoudelijke administratie) opgedragen aan Drosten en Geregten, en de provincie verdeeld in 14 Drost-ambten (nagenoeg de latere Vrede- of Kantongeregten). In Dec. werden de Gemeentebesturen of *Raden der Gemeente* georganiseerd door de Drosten, *met wien* zij de Regtbank van de stad of het district (die naam en omvang der Grietenijen behielden) uitmaakten. (*Verz.* VI, 299, 303, 311.) Ook de *Dorpregters* worden weder vermeld in het Reglement op de stemming van generale, districts- en partikuliere Dorps-ontvangers van de Floreenen, van 1 Febr. 1803. (*Verz.* VI, 352, 489.)

Dit bestuur van meer bezadigde en bekwame mannen, dat veel goeds tot stand bragt, had in zich zelf kracht van during, en bleef bestaan, ook nadat in April 1805 eene gewijzigde Staatsregeling met een Raadpensionaris aan het hoofd was aangenomen (*Verz.* VIII, 1—22 en 84, waar het Alg. Regl. voor de Depart. Besturen.) Het getal leden werd toen echter tot 6 beperkt en door den Raadpensionaris benoemd, waarvan 3 Gedeputeerden de loopende zaken waarnamen.

Den 20 Dec. 1805 werd een nieuw reglement aan de *Gemeentebesturen* gegeven. (*Verz.* IX, 146.) Doch reeds den 4 Maart 1806 werden deze algemeene bepalingen uitgebreid door een Reglement voor de Drosten, Mederegters en Schepenen in Friesland (*Verz.* IX,

484), waarbij *Friesland* verdeeld werd in 15 Districten, waarin de Politie en Huishoudelijke belangen zouden bestuurd worden door een *Drost en Gemeentebestuur* en de Justitie door den *Drost en het Geregt* van 4 leden, die Mederegters heetten. In de 7 grootste steden zou de Justitie door *Schepenen* geadministreerd worden, en wel te *Leeuwarden* door 6 en in de zes andere door 4. — Zóó veranderlijk zijn Volks-regeeringen!

B. REGEERING VAN DEN KONING VAN HOLLAND.

Nadat Koning Lodewijk Napoleon in Mei 1806 de regeering aanvaard en den 7 Aug. aan het *Koningrijk Holland* eene Constitutie gegeven had (*Verz.* X, 193, 228), werd den 13 April 1807 uitgevaardigd eene Wet over het bestuur in de *Departementen* (*Verz.* X, 482). Van de 10 werd *Friesland* het 2e, vergroot met de eilanden *Flieland* en *Terschelling*, en werd de vorm van het departementaal bestuur toen veranderd in

10. Landdrost en Assessoren in *Friesland*. Tot Landdrost werd benoemd Regnerus Livius van Andringa de Kempenaer, Commandeur der koninklijke orde van Holland, en 6 leden tot Assessoren met een Secretaris-generaal, benevens drie *Drosten* in de Kwartieren *Heerenveen*, *Sneek* en *Leeuwarden*, waarin het Depart. of Landdrost-ambt was verdeeld. Dit bestuur werd den 15 Mei 1807 geïnstalleerd. (*Verz.* X, 482; XI, 29, 44.)

Een Reglement van 23 Oct. 1807 regelde het bestuur der *Gemeenten van de* 1e *klasse*, boven de 5000 zielen, die, onder den Kwartier-drost, bestuurd zouden worden door een Burgemeester, vier Wethouders en een Vroedschap van 36—10 leden. De uitoefening van de Justitie werd aan een *Schepensbank* van 7 personen opgedragen. (*Verz.* XI, 90.) In de vier kleinste steden en op het land werd de politie en het financiëel beheer uitgeoefend door een Baljuw en Gemeentebestuur en de justitie door een Baljuw en Mederegters, waartoe eene verdeeling in 15 Baljuwages.

Dit reglement werd den 20 April 1809 door eene wet op de verdeeling van het Rijk en het bestuur in de Departementen en Gemeenten in zooverre gewijzigd, dat *Oost-Friesland* als 11e Depart. daarbij gevoegd en aan ieder een Departementale Raad van de voornaamste en achtenswaardigste personen, als raadplegend ligchaam, toegevoegd werd. (*Verz.* XIII, 98.)

C. FRANSCH-KEIZERLIJKE REGEERING.

Naauwelijks had Koning Lodewijk den 1 Junij 1810 afstand gedaan van den troon, of den 9 besloot Keizer Napoleon: » Holland is met het Keizerrijk vereenigd,'' en benoemde hij den Hertog van Plaisance (Le Brun), Prins Aartsthesaurier des Keizerrijks, tot zijn Algemeene Stadhouder en later, bij decreet van 13 Dec., tot Gouverneur-Generaal. (Fortuin, *Verz. v. Fransche Wetten*, III, 154.) Den 18 Oct. volgde het Algemeen Reglement ter organisatie der Departementen van *Holland*, waarbij het oude Depart. *Friesland* met 1 Jan. 1811 een bestuur ontving van een

11. Prefekt en Raad van Prefekture van 4 leden, benevens een Algemeene Departementale Raad van 16 leden, alsmede eene onderverdeeling van drie *Arrondissementen*, aan wier hoofd (met uitzondering van Leeuwarden) een Onderprefekt stond, die een Arrondissements-raad van 11 personen had. Dese 3 Arrond., welke 93 gemeenten of communes bevatten, waren verdeeld in 19 kantons, waarover zoovele *Vrederegters* werden aangesteld. Het Depart. Geregtshof werd opgeheven en door 3 *Regtbanken* in de Arr. hoofdplaatsen *Leeuwarden*, *Sneek* en *Heerenveen* vervangen. (*Verz.* XIV, 97, 111, 137, 181.) De bevolking van het Dep. bestond toen uit 175,375 zielen.

Met 1 Jan. 1811 ontvingen de steden van den 1en rang en in Julij die van den 2en rang een Bestuur van een *Maire* en 2 of 3 *Adjuncten*, terwijl de Vroedschappen aanbleven; met 1 Jan. 1812 werden de Maires ingevoerd bij de landgemeenten, die intusschen bestuurd werden door een *Baljuw en Gemeentebestuur*.

D. NA HET HERSTEL VAN NEDERLAND, ONDER DEN SOUVEREINEN VORST EN HET KONINKLIJK BEWIND.

Bij het vertrek van den Prefekt Baron J. G. Verstolk droeg de Raad van Prefekture den 25 Nov. 1813 aan een zijner leden, Hector van Sminia, de waarneming van dat ambt op. Nadat, bij proclamatie van 21 Nov. (*Staatsblad*, n°. 1), in naam van den *Prins van Oranje*, zich te *'s Hage* een *Algemeen Bestuur der Vereenigde Nederlanden* had gevestigd, benoemde dit den 2 Dec. Ennius Harmen Bergsma, lid van het keizerlijk Geregtshof te 's Hage, en Hector van Sminia, waarnemend Prefekt, tot

12. Commissarissen-Generaal tot organisatie van het Departement *Friesland*, en stelden deze in de Arrondissementen Commissarissen aan. Met den 1 Jan. 1814 werden de Maires afgeschaft en voorloopig in de steden door *Burgemeesteren en Vroedschap* en in de landgemeenten door *Schouten* vervangen.

In Maart 1814 werden 55 der aanzienlijkste ingezetenen van *Friesland*, als Notabelen, mede naar *Amsterdam* genoodigd tot beoordeeling van het ontwerp van Grondwet, welke den 29 Maart werd aangenomen. Ingevolge art. 76 benoemde de Souvereine Vorst, Willem Frederik, *Prins van Oranje en Nassau*, den 6 April 1814 tot

13. Gouverneur van de Provincie *Friesland* Jhr. Mr. Idsert Æbinga van Humalda, als zijn Commissaris en als Voorzitter van de *Staten* (die, volgens reglem. van 26 Aug. 1814 (*Bijv. op het Staatsbl.* I, 601), gekozen werden 31 uit den stand der Edelen, 31 uit dien der Eigenerfden en 22 uit dien der Steden). Den 19 Sept. 1813 hielden deze hunne eerste zitting, en den 15 Oct. de zeven leden van het Collegie van Gedeputeerde Staten, belast met het dagelijksch bestuur, allen voor de eerste maal door den Vorst benoemd.

Het besluit van 9 Maart 1815 herstelde de oude verdeeling van dit gewest in 30 of nu met de eilanden in 32 *Grietenijen*, onder het bestuur van een Grietman met 2 of 3 Assessoren en 6 of 8 leden van den Raad. Het bestuur der *Steden* werd zamengesteld uit een *Raad* met vier of drie Burgemeesteren aan het hoofd, welke in 1824, bij de invoering van een nieuw reglement, veranderd werden in één Burgemeester met 2 of 3 Wethouders.

Bij Koninklijk besluit van 31 Julij 1825 werd ook het getal der Staten gewijzigd en op 54 gesteld, 18 uit ieder der drie standen.

BIJLAGE B.

Lijst van personen, aangewezen voor het contingent van het departement Friesland ten behoeve van het 3e Regiment Gardes d'honneur.

30 *April* 1813.

Eerste Detachement.

* 1. Cornelis Franciscus Frisius van Hylckama, 1e Kommandant, (zoon van J. P. van H. Raad van Prefekture) later in

De met * geteekende Heeren zijn in 1863 nog in leven.

dienst gegaan en thans, 1863, als gepensioneerd Majoor van het regiment Jagers, wonende op den huize Beuckenswijk te Sondel in Gaasterland.

2. Jan Pieters Fontein, 2e Kommandant, (zoon van Pieter F. Raad van Prefekture) later ontvanger van 's Rijks belastingen te Ee.

3. Jan Albarda Johs. Zoon (zoon van Dr. Joh. A. vroeger Med. Dr. te Harlingen, toen Drost van Bolsward) werd later ontvanger der registratie enz. te Bolsward, Harlingen en Leeuwarden, waar hij overleed den 2 Oct. 1859.

4. Mintje Wouters Bleeker, zoon van Wybe B. koopman te Sneek, waar hij later als ijzerkooper overleed.

5. Gerlacus Buma (oudste zoon van Mr. Bernhardus B. Maire van Leeuwarden) was toen Controleur-surnumerair bij de belastingen, ging in 1814 in dienst als tweede Luiten. bij het reg. huzaren, woonde den slag van Waterloo bij en klom langs verschillende rangen op tot Majoor bij dat reg. en overleed te Leeuwarden den 19 Oct. 1838.

6. Jacob Cornelis Driessen (zoon van den Regter Ant. D.), in 1824 als ontvanger der registratie te Kollum overleden.

7. P. A. Engelberts van Bevervoorde, zoon van den ontvanger der registratie te Heerenveen.

8. Dirk Arend Everts (zoon van Arend E. Maire van Joure), in 1815 als vrijwillig Jager uitgetrokken, daarna koopman aldaar.

9. Godschalk Horatius (Hiddema) van Knijff (zoon van Johs. v. K. lid van den Municipalen Raad van Dokkum), als Regter te Sneek overleden den 24 Sept. 1824.

10. Samuel Hendrik Manger (zoon van Dr. David Godfried M. te Veenwouden, vroeger Assessor van den Landdrost), daarna ambtenaar bij een der Ministeriën te 's Hage.

11. Mr. Bavius Gijsbertus Rinia van Nauta (zoon van Franciscus Rinia v. N, Oud-Burgemeester van Leeuwarden) is daarna in dienst gegaan, woonde den slag van *Waterloo* bij, was later omgaand Regter op Java en overleed te 's Hage in 1860.

12. Wilco Holdinga Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (2e zoon van den Baron G. W. C. D. thoe S. te Beetgum) is later in dienst gegaan en als Ritm. kommandant van het reg. Ligte Dragonders n°. 4 den 6 April 1840 te Stratum in Noord-Brabant ongehuwd overleden.

13. Junius van Straten was daarna ambtenaar bij de convoijen en licenten te Harlingen.

14. Vincentius van Glinstra de Swart (zoon van den lateren Burgemeester van Franeker), later Advokaat te Leeuwarden.

15. Jhr. Epo Sjuck Burmania Vegilin van Claerbergen (zoon van den oud-Raadsheer Assuerus V. v. C.) was later Rijksontvanger op Martena-state te Kornjum, waar hij 1831 overleed.

16. Jan Westholt (zoon van L. R. W. ontvanger te Harlingen) was klerk ter Secretarie van Leeuwarden, daarna Controleur aldaar en is overleden als Agent van den Rijkskassier te Alkmaar.

Tweede Detachement.

17. Leonardus Ypeij, 1e Kommandant, (zoon van Mathijs Ypeij, Secretaris-generaal van den Prefekt) werd daarna Secretaris van Kollumerland, in 1824 van Leeuwarden en in 1833 Griffier der Staten van Friesland, overleden den 11 October 1836.

* 18. Georg Hendrik van Boelens, 2e Kommandant, (zoon van Mr. Ambrosius Ayso van B. President der Regtbank te Heerenveen) werd later Kapitein bij de infanterie en daarna Rijksontvanger te Surhuizum en Drogeham, te Augustinusga, waar hij thans nog woont.

19. Boelardus Augustinus van Boelens, zijn neef, (zoon van Ayzo v. B.) is als Kapitein bij de infanterie in 1842 overleden.

20. Sybrp Brouwer (zoon van Jan B. leeraar bij de Doopsgezinden te Leeuwarden), later Med. Doctor aldaar en Hoogleeraar in de wis- en natuurkunde te Groningen, overleden te Leeuwarden den 30 Julij 1856.

* 21. Frederik Dekkth (zoon van Jan D. in 1806 overl. als lid der alg. Rekenkamer te 's Hage) was later Rijks-ontvanger, gelijk thans nog te Franeker.

22. Jan Gorter, zoon van Oene Wopkes G. graanhandelaar te Leeuwarden, wiens handel hij later voortzette, overl. 5 Feb. 1825.

23. Edo Bouricius van Idema (zoon van Martinus Bouricius v. I. te Heerenveen), te Landau in het hospitaal overleden.

* 24. Hermanus Hendrik Ladenius (zoon van Willem Lodewijk L. kapitein der artillerie), later Controleur van 's Rijks belastingen, thans nog wonende te Helvoort in Noord-Brabant.

25. Johannes Meinerts (plaatsvervanger van Bauke Poppes te Lemmer), daarna als Opperwachtmeester bij de Dragonders overleden.

26. Sipke Johannes Rienks, zoon van een eigenerfde te Hallum, waar hij later als landbouwer overleed.

27. Gerbrand de Roock (zoon van J. F. de R. pred. te Sneek) studeerde daarna in de geneeskunde en is als Med. Dr. te Alkmaar overleden.

28. Douwe Ruitinga (zoon van Watze R. ontvanger der directe belastingen te Leeuwarden) werd later Rijks-ontvanger te Hindeloopen, Langweer en Franeker, waar hij is overleden.

29. Rinse van Slooten (zoon van Ruth v. S. koopman te Leeuwarden), daarna 1e Luit. bij de jagers en vervolgens bij de O. I. infanterie, aan den Helder overleden.

* 30. Klaas Oenes van der Veen (zoon van Johs. v. d. V. lid van den Municipalen Raad van Leeuwarden) kwam 10 Mei 1814 terug, was in 1815 lid van de comp. vrijwillige jagers van Friesland, in 1830 vrijwilliger en 1e Luit. bij de mobiele Friesche schutterij, in 1841 Kapitein-adjudant bij de rustende schutterij, thans ambteloos wonende te Leeuwarden.

31. Jacob Visser (zoon van Sjouke Ruurds V. koopman en zoutzieder te Sneek), als koopman aldaar overleden.

Derde Detachement.

* 32. Folkert Johannes Witteveen, Kommandant, (zoon van Mr. Jouwert W. Vrederegter te Dokkum) studeerde in de geneeskunde en is thans nog als Med. Dr. te Lemmer werkzaam.

33. Petrus Adrianus Bergsma, zoon van Mr. Willem B. te Leeuwarden, waar hij later Procureur werd en in Gelderland overleed.

34. Jan Idzes Eizinga, zoon van een eigenerfde te Anjum, waar hij daarna als landbouwer overleed.

* 35. Jacob Palsma (zoon van den eigenerfde Andele Hendriks P. Maire van Wirdum en lid van den Arr. Raad) was later landbouwer aldaar, Wethouder der gemeente Leeuwarderadeel, als nog wonende te Wirdum.

36. Johannes Stinstra, zoon van Pieter St. leeraar bij de Doopsgezinden te Franeker, waar hij later vele jaren Griffier was van het Kantongeregt, en in 184 overleed.

37. Hermanus Harmens, zoon van Wieger H. zeehandelaar te Harlingen. Hij was afwezig en naar Noorwegen vertrokken, met speciale vergunning van den Directeur-generaal der policie. Zijn broeder was naar Frankrijk gereisd om handelszaken.

Eenige bijzonderheden omtrent de lotgevallen der Friesche Gardes d'honneur.

1. Eenige dagen vóór het eerste detachement uit Leeuwarden vertrok, werden alle leden bij den Prefekt Verstolk te dineeren gevraagd. Opmerkelijk was het, dat op dit diner geen toast werd ingesteld op den Keizer, en veronderstelde men, dat de gastheer te weten was gekomen, dat velen geweigerd zouden hebben daaraan deel te nemen.

2. Bij het vertrek uit Leeuwarden, zonder eenig geleide van Fransche krijgsmagt, gaf de Generaal Destabenrath (een Pool van afkomst, een schoon en welsprekend man) het 1e detachement gedurende verscheidene dagen een oud gediende, een zeer bekwaam marechaussée, mede, ten einde hun eenige hoognoodige voorschriften te geven, zoo omtrent de behandeling van de paarden, als het marcheeren, nachtverblijf enz., hetgeen hun (»echte recruten als we waren", zegt een deelgenoot van den togt), voor wie de dienst zoo ongewoon was, zeer te stade kwam. — Te Arnhem werden meest allen bij den Prefekt, den vroegeren Landdrost van Friesland R. L. van Andringa de Kempenaer, te dineeren gevraagd.

3. De eigenlijke marschroute, waarin eene verandering werd gemaakt, is geweest: 12 Julij Heerenveen, 13 Steenwijk, 14 Zwartsluis, 15 Zwolle, 16 rustdag.

17 Apeldoorn, 18 Arnhem, 19 Nijmegen, 20 Grave, 21 rustdag.

22 's Hertogenbosch, 23 Tilburg, 24 Hoogstraten, 25 Antwerpen, 26 rustdag.

27 Mechelen, 28 Brussel, 29 Braine le comte, 30 Mons, 31 rustdag.

1 Augustus Valenciennes. 2 Cambray, 3 Peronne, 4 Roye, 5 rustdag.

6 Gournay, 7 Senlis, 8 Louvres, 9 St. Denis, van waar sommigen op den volgenden rustdag een uitstapje deden om Parijs te bezien.

11 Versailles, 12 Rambouillet, 13 Chartes aan de Eure, 14 en 15 rustdagen.

16 Bonneval aan de Loire, 17 Chateaudun, 18 Vendôme, 19 Chateau Regnault en 20 Aug. Tours.

4. Te Tours werd het 1e detachement ingedeeld bij verscheidene eskadrons van het 3e regiment, dat 2500 man sterk en gekazerneerd was in de vroegere abtdij Marmontier, op een half uur afstands aan de schoone oevers der Loire gelegen. Het regiment, waarin Friezen, Groningers, Overijsselaren en Oost-Friezen zich broederlijk vereenigden met Franschen en Italianen uit de departementen der Pyreneeën, Vendée, Apennijnen enz. (*), had het geluk in den Generaal Graaf de Ségur (schrijver van het bekende werk: *Napoleon en het groote leger*) als Kolonel en Kommandant een man te bezitten, die door strenge regtvaardigheid, voorbeeldige activiteit, deelnemende belangstelling en stipte dienstvervulling, welke hij van allen, zonder onderscheid, eischte, aller eerbied in hooge mate mogt verwerven. Na eene gezette oefening van zes weken in exercitiën en manoeuvres vertrok het 6e eskadron den 18 Sept. naar het leger. De marschroute liep over Amboise, Orleans, Troyes, Toul, Metz en Saarbruck naar Mentz, waar het den 20 Oct. aankwam. Na een kort verblijf in deze met troepen opgevulde vesting bezette het met andere eskadrons kavalerie verschillende dorpen aan gene zijde van den Rijn, kwam kort daarna in Mentz terug en betrok toen de kantonnementen tusschen deze stad en Straatsburg, om met de overige gardes d'honneur de voorposten der Rijnoevers te bezetten en deze tegen het indringen van den allengs naderenden, en zoo zeer gehoopten, vijand te beschermen. Toen, het was in 't laatst van November, kon toch de nederlaag des Keizers niet meer verholen worden; doch de hoop op de komst van de troepen der verbonden mogendheden werd spoedig verijdeld door het berigt, dat de Nederlandsche gardes d'honneur ontwapend en als staatsgevangenen naar het binnenste van Frankrijk gevoerd zouden worden. In dien toestand nam een zevental hunner (v. Hylckama, Nauta, Buma, Wentholt, Gorter, de Roock en Nyland uit Overijssel) het besluit, om het leven voor de vrijheid te wagen. Zeer gevaarlijk was de togt, toen zij in den nacht van den 27 Nov. bij het dorp Rielsheim in alle stilte met eene lekke boot den Rijn overstaken. Gelukkig bereikten zij de overzijde en weldra de voorposten van het korps van den generaal Sacken, door welke ze uitnemend ontvangen, ingekwartierd en voorzien werden van een feuille de route naar het vaderland, dat — zij vernamen het te

(*) Die van het 7e eskadron hadden toen „een best kameraad" in den *Markies* DI GAVALETTE, — thans de heilige vader *Paus* PIUS de negende. Wat kunnen tijden en personen in 50 jaren veranderen!

Frankfort met vreugde! — intusschen zijne kluisters had afgeschud en hen, als verloren geachte zonen, half Dec. juichend ontving.

5. Vijf andere Gardes d'honneur (van Knijff, Stinstra, Palsma, Eizinga en Helmig uit Zwol) beproefden reeds vroeger zulk een waagstuk, met even gelukkig gevolg. Nadat zij den 15 Nov. in het bivouac bij Mentz 36 uren lang op wacht hadden gestaan, moedigde het gerucht der nederlagen des Keizers hen aan om te ontvlugten. Daartoe kochten zij voor grof geld een smokkelaar om, die hen, met achterlating van wapens en bagage, des nachts in een bootje over den Rhijn zette, in groote vrees, dat zij ontdekt zouden worden door de schildwachten, die aan de overzijde op den dijk elkander steeds het *qui vive!* toeriepen. Evenwel landden zij behouden, hielden zich eenigen tijd schuil, trokken toen landwaarts in, ontmoetten vele wagens met gewonden, tot dat zij eindelijk Kassel bereikten, waar zij door het leger der verbondene mogendheden krijgsgevangen genomen en naar Frankfort gezonden werden. Hier voor Nederlanders erkend, bekwamen ze verlof naar hun vaderland terug te keeren. Deze terugtogt was evenwel zeer gevaarlijk, dewijl de voornaamste steden aan den Rijn nog in de magt der Franschen waren. Zij kwamen echter den 15 December gelukkig in Friesland terug.

6. Nadat het regiment naar de armee vertrok, hadden de manschappen zeer veel te lijden van strenge vorst en alles doordringende koude, ten gevolge waarvan vele hunner paarden omkwamen, zij zelve vermagerden en als geraamten rondwaarden. Een deel hunner werd, na de retraite van Leipzig en de desertie van nagenoeg de helft, door het Fransche bewind gezonden naar Landau, waar zij van paarden, mantels en wapens beroofd en staatsgevangen verklaard werden, waarna men hen over Luneville door slijk, sneeuw en hagel, geleid door kurassiers, naar Bourges voerde, waar ze 4 à 5 maanden gevangen gehouden werden. Op die vermoeijende reis werden ze niet ingekwartierd, maar 's nachts gehuisvest in gevangenissen en op torens, in gezelschap met dieven en moordenaars, waarbij zij ontzettend moesten lijden. Eindelijk kregen ze verlof om over Parijs en Rheims door België terug te keeren.

Eenigen bezweken op dien zwaren togt, door koorts overvallen, of bleven achter in het groot hospitaal te Metz, waar ze in den langen en strengen winter door slechte oppassing veel hadden te verduren en zelfs ten deele bevroren werden. Vier maanden ver-

toefden zij in die streng geblokkeerde stad, en kwamen over Luxemburg en Luik in het vaderland terug.

Anderen, die te Tours gebleven waren, werden daar den 10 Dec., 18 in getal, voor staatsgevangen verklaard en tot 1 Jan. in een tuchthuis geborgen. Onder zeer veel lijden, ten gevolge van slechte kwartieren, van koude, gebrek aan voedsel, morsigheid, kwalen en ongedierte, werden ze nu naar Roanne en vervolgens naar Bourges gevòerd, waar zij ontslagen werden, om naar het vaderland terug te keeren, waarna vier hunner eerst den 10 Mei te Leeuwarden aankwamen (*).

7. Ofschoon art. 20 van het keizerlijk decreet van 5 April 1813 bepaalde, dat deze eerewacht zich »*op eigen kosten* kleeden, equipeeren en monteeren" zou, waarvan het bedrag voor ieder op 7 à 800 gld. werd geschat, wist de Prefekt te bewerken, dat dit hier niet geschiedde en dat zij op algemeene kosten uitgerust werden, en wel uit een bijzonder fonds, dat hij den 31 Mei opgerigtte. Toen beval hij de 500 hoogst belaste ingezetenen van het departement en ook andere personen, ja zelfs Fransche ambtenaren, om sommen van 10 tot 600 franken op te brengen, »om te helpen daarstellen een fonds tot het monteren en equiperen van de Gardes d'honneur." Velen, die reeds zoo veel hadden opgebragt, weigerden die sommen te betalen, ook op grond van te hoogen aanslag in vergelijking van anderen. Alleen in 't arrond. Leeuwarden was er op den 13 Julij, volgens een staat van den Payeur-général, nog 2970 fr. verschuldigd door 20 personen, waaronder 5 Fransche beambten; den 12 Sept. bedroeg deze som nog 1970 fr. Ook in de twee andere arrond. waren nog velen, die weigerden, en klaagden over schaarsheid van het geld. Nog in Oct. werden zij met dwangmiddelen bedreigd.

De rapporten gewagen van onders, die *f* 20,000 aanboden om hun gedesigneerden zoon te behouden, en van anderen, die in plaats daarvan eenige ruiters op hunne kosten wilden aanwerven, uitrusten en onderhouden. Geen dier voorstellen werd echter in overweging genomen.

(*) Later vond ik in de *Leeuw. Cour.* van 20 Mei 1814 een uitvoerig verslag van het lot van eenige Geldersche leden van het 2e regiment, dat in de hoofdzaak met het door mij uit verhalen en brieven medegedeelde overeenkomt.

BIJLAGE C.

De Predikant van Wons en Engwier vraagt uitbetaling van f 400 tractement over 1812.

Aan Zijne Excellentie den Heer Prefekt van het departement Friesland.

October 1813.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen de suppliant Nicolaas Vlieg, Predekant te Wons en Engwier, dat hij suppliant met zijn talrijk huisgezin (daar hem op den 26 September ll. reeds het veertiende kind geboren is), zich in den treurigsten toestand en nijpendste armoede bevindt, daar hij voor zijn talrijk gezin tot op heden geen de minste voorraad voor den barren winter heeft kunnen opdoen, en in het barre wintersaisoen dus ellende en gebrek den suppliant en zijne noch zeer jeugdige telgen voor den deur staan als een gewapend man.

Het is dus uit dien hoofde van onverwijlde noodzakelijkheid en besef van vaderlijke plicht, dat hij suppliant zich tot Uwe Ex. moet wenden met needrig verzoek, dat Uwe Ex. de Kerkvoogden van Engwier Douwe Klaases Bangma en Iede Baes de Boer gelieft te gelasten en des noods te ordonneren, ter uitbetaaling van des suppliants agterstallig tractement voor den jaare 1812 ter zomma van vier honderd C. gls., schoon deeze kerk anders slechts een derde deel tot den Predikant en deszelfs wooning betaalt, dog dit maal het geheele tractement behoort te verschieten, vermits de kerk van Wons dit jaar drie honderd C. gls. minder inkomsten dan in voorige jaaren gehad heeft, en meerder uitgaven door aanzienlijke verbeeteringen der kerk, en er een aanzienlijke somma bij de beurs is bij de Kerk van Engwier, hetwelk toch nooit tot nuttiger einde, noch op eene andere wijze besteed kan worden, dewijl het kerkgebouw van Engwier door de waakzaamheid en goed toeverzicht van deszelfs Kerkvoogden zich niet alleen in den besten staat bevind, maar zelfs merkelijk verfraaid is, en zich in dit dorp slechts drie aanzienlijke boereplaatsen, en geene andere wooningen bevinden, en deze beurs naâr het uitwendig aanzien niet ligtelijk met onderhoud van armen bezwaard kan worden.

De suppliant zich vleijende, dat Uwe Excellentie de Heer Prefekt van Vriesland hem bewaaren zal door eene gunstige dis-

posite om door felle koude en nijpenden honger verteerd te worden, heeft de eer zich met alle verschuldigde eerbied en hoogachting te noemen

NICOLAAS VLIEG,
Predekant te Wons.

BIJLAGE D.

De Prefekt geeft den Besturen kennis van het vertrek der Franschen.

De Rijks-Baron, Ridder van het Legioen van Eer, PREFEKT van het Departement Friesland, aan De Heeren MAIRES in het Departement Friesland.

Leeuwarden den 15 *October* 1813.

MIJN HEER DE MAIRE!

Daar de Troupes van Z. Majesteit en de Functionarissen der onderscheidene administratiën, op heden of morgen, wegens de aannadering van den Vijand, de Stad Leeuwarden zullen verlaten, heb ik mij verpligt geacht U hier van, bij dezen, kennis te geven, met aanschrijving om door uwe fermeteit en invloed te zorgen, dat de rust en goede orde, waar bij de Ingezeten Uwer Gemeente een zoo uitnemend belang hebben, wordt bewaard en gehandhaafd, en waar toe ik van mijnen kant met al mijn vermogen zal mede werken.

Mij bij deze belangrijke omstandigheden op Uwen ijver volkomen verlatende, heb ik de eer, Mijn Heer de Maire! U de verzekering te geven van mijne bijzondere achting.

De Prefekt van Vriesland,
J. G. VERSTOLK.

BIJLAGE E.

Brief van dankbetuiging van den aftrekkenden Franschen Generaal aan den Maire en de Regering van Leeuwarden wegens ondervondene heusche behandeling bij het vertrek der Franschen.

Au Quartier Général à Leeuwarden,
Le 15 Novembre 1813.

MONSIEUR LE MAIRE!

La manière distinguée et l'empressement que vous avés mis à être util à tous les Français, meritent les plus grands éloges; veuilles donc les recevoir et les faire partager à Messieurs les membres de la municipalité de votre ville.

Croyes, je vous prie Monsieur le Maire, que j'en suis aussi reconnaissant qu'il soit possible de l'être, je vous prie d'en être aussi convaincu que de la nouvelle assurance de la consideration la plus distingué, avec laquelle j'ai l'honneur de vous saluer bien sincèrement

Le Général Commandant le dept. de la Frise,
BARON DE LORCET.

M. le Maire de la Ville
de *Leeuwarden.*

BIJLAGE F.

PROCLAMATIE.

De Russisch-Keizerlijke Overste ROSEN, Baron en Ridder van onderscheidene Russische Keizerlijke Militaire Orders,

aan

de Ingezetenen van het Departement Vriesland.

Alzoo het de stellige intentie is van Onzen Monarch, dat in alle de Landen en Steden, welke door Hoogstderzelver zegevie-

rende wapenen worden ingenomen, de publieke rust en orde worde gehandhaafd, en dat een iegelijk Ingezetenen worde gemaintineerd bij het genot der veiligheid van zijn persoon en goederen.

En daar ik vernomen heb, dat in het Departement Vriesland, veele der voornaamste Ambtenaren hunne posten hebben verlaten, waaruit vele ongeregeldheden en nadeelen voor de goede Ingezetenen zouden kunnen voortvloeijen, zoo gelast ik alle Ambtenaren (met uitzondering van de zodanigen over welker personen anders mogte worden beschikt,) welke hunne posten mogten hebben verlaten, dezelve wederom op te vatten en als voren provisioneel te continueeren; zullende die geene welke daaraan niet mogten voldoen, als kwaadwilligen worden beschouwd, dadelijk worden gearresteerd en voor mij gebragt.

Wijders gelast ik genoemde Ambtenaren, alsmede alle Ingezetenen, welke goederen of gelden aan het Fransche Rijk of particuliere Franschen toebehoorende, en onder zich mogten hebben berusten, daarvan binnen den tijd van tweemaal 24 uren aan de Prefecture aangave en overdragt te doen.

Wordende mits dezen elk en een iegelijk Ingezetenen van het Departement Vriesland gelast, om door geene, hoe ook genaamde middelen, mede te werken tot storing van de openbare rust en veiligheid;; zullende de overtreders van dien ten strengsten worden gestraft.

En zal deze ten spoedigste worden gepubliceerd en geaffigeerd, van de Predikstoelen der onderscheidene Godsdienstige gezindheden ten platten Lande worden afgelezen, en voorts aan de Administrative en Justitiële Authoriteiten in het Departement worden verzonden.

Aldus gedaan in het Hoofdkwartier te Groningen, den 22 November 1813.

De Overste Baron Rosen.

BIJLAGE G.

Notificatie, waarbij de Raad van Prefecture de functiën van den Prefekt opdraagt aan HECTOR VAN SMINIA.

De Raad van Prefekture in het Departement Vriesland:

Gezien en overwogen hebbende de Proclamatie van den Heer Russisch Keizerlijk Overste Rosen, Baron en Ridder van onder-

scheidene Russische Keizerlijke Militaire Ordens, van den 22 November 1813, waar bij de Ambtenaren tot de Departementale Administratie behoorende, zijn gelast om Provisioneel in derzelver Functien te continuëren.

Overwogen hebbende eene nadere Missive van gemelden Heer Baron Overste Rosen, van den 24 dezer, door den Heer Commandant van het Departement G. F. van Asbeck, aan den Raad van Prefekture gecommuniceerd, waarbij de Raad is gelast en geautoriseerd, om op de waarneming van de Functien van den Prefekt de vereischte orders te stellen.

Maakt hier mede aan de Ingezetenen van het Departement Vriesland bekend, dat de Raad van Prefekture Provisioneel blijft fungeren, tot handhaving van de goede Orde in het Departement, en bij afwezigheid van den Prefekt, tot de waarneming van deszelfs functien heeft gecommitteerd en benoemd, den heer HECTOR VAN SMINIA, als eerst benoemd Lid van den Raad van Prefekture.

Gelastende dien ten gevolge gemelde Raad van Prefekture, de Heeren Onder-Prefekten, Maires, en alle verdere Ambtenaren en Ingezetenen van het Departement, om gemelden Heer Hector van Sminia, als waarnemende de Functien van den Prefekt, te obediëren en te erkennen, tot het tijdstip dat op de Departementale Administratie nadere Orders zullen zijn gesteld en aan de Ingezetenen bekend gemaakt.

Leeuwarden den 25 November 1813.

De Leden van den Raad van Prefekture voornoemd,
H. van Sminia.
P. Fontein.
J. J. Bergsma.
J. P. van Hylckama.

BIJLAGE H.

Proclamatie van den Raad van Prefekture, om de Friezen te wapen te roepen.

VRIEZEN!

De Stad 's Gravenhage, voorheen de luisterryke verblijfplaats der Vorsten, aan welke Nederland eenmaal hare grootheid en onafhangelykheid verschuldigd was, heeft het eerst het stoutmoe-

dig Besluit opgevat, om het gehaatte juk der Slaverny aftewerpen, en zich met de verbonden Mogendheden te vereenigen, tegen den Overheerscher die Uwe Zonen en Schatten geroofd heeft.

Dit loffelijk voorbeeld is thans door de voornaamste Steden van Nederland gevolgd; overal heeft men de Wapenen opgevat, om de vorige onafhangelijkheid, waar voor de Voorouders goed en bloed hebben opgeofferd, wederom te vestigen.

Groot zyn de gevolgen van de reeds betoonde heldenmoed; de Vyand is bijna overal verjaagd, en alleen is een overgebleven hoop Franschen in eene Vesting geworpen; dezelve moet verdreven, en Hollandsch bodem gezuiverd worden.

Hollandsch edelmoedige Jongelingschap, wier hart van Vaderlandsliefde blaakt, snelt te Wapen; hunne geestdrift vergoedt byna hunne onervarenheid; en Gij Jonge Vriezen komt hen te hulpe, en deelt in hunne roem. De PRINS VAN ORANJE noodigt U allen uit, byzonder hen die in den Wapenhandel niet onbedreven zyn. Het zal U aan niets ontbreken, de braafheid dier grootmoedigen welke zich aan het hoofd hebben gesteld, waarborgt U hier voor. De Prins geeft mede aan de Kustkanoniers en anderen vryheid, zich te Harlingen in te schepen en zich van Wapenen te voorzien.

Vertrouwt op de hulp der Bondgenoten, maar leert ook iets aan U zelven dank te mogen weten, en betoont U waardige Nakomelingen van de Grondleggers Uwer Vryheid; het pad van eer staat thans voor U open; de God van Nederland strydt voor U; Hy helpt die zich zelven willen helpen.

Leeuwarden den 1 December 1813.

H. van Sminia.
P. Fontein.
J. J. Bergsma.
J. P. van Hylckama.

BIJLAGE I.

Proclamatie van den Maire van Leeuwarden tot oproeping van vrijwilligers en tot het offeren van vaderlandsche giften.

Waarde Stadgenooten!

Na eene scheiding van Negentien jaren en na zoo veele rampen

te hebben doorgestaan is eindelijk de wensch van het volk van Nederland vervuld. Zijne Doorluchtige Hoogheid Willem Frederik, bij de Gratie Gods, Prince van Oranje en Nassau, is in het Vaderland terug gekomen, gereed om onder den Goddelijken bijstand, u in het genot van uwe vorige onafhankelijkheid en welvaart te helpen herstellen.

Eene Commissie uit dit Stadsbestuur is reeds naar den Haag vertrokken, ten einde zijn Doorluchtige Hoogheid wegens den terugkomst in het Vaderland geluk te wenschen en Hoogstdezelve uwe Hulde aan te bieden.

De waare liefde van zijne Doorluchtige Hoogheid tot zijn Vaderland en dus ook tot ulieden, is onwankelbaar. Groote zelfsopofferingen hebben dit genoegzaam bewezen.

Dat wij dan ook van onzen kant bewijzen zijne Doorluchtige Hoogheid waarlijk te beminnen door Hoogstdezelve tot redding van het Vaderland met daden te ondersteunen.

De Vijanden van het Vaderland zijn nagenoeg door de zegevierende wapenen der gecoaliseerde mogendheden van onzen bodem verslagen.

De Gewapende Arm der Ingezetenen van Naburige Departementen heeft op het voetspoor hunner brave voorouderen ook het hunne daartoe bijgebragt.

Thans wordt ook ulieder hulp door het Naburig Departement van de Wester Eems en van gansch Nederland in naam van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Prince van Orange ingeroepen.

De Vriezen zullen haar ouden Naam en roem geen oneer aandoen.

De Raad van Prefekture van het Departement Vriesland heeft bij proclamatie van den 25 ll. ulieden ter bescherming van het Vaderland opgeroepen.

Daaraan is reeds door velen uwer voldaan, en uwe goede wil strekt mij ten waarborge, dat nog velen uwer dit loffelijk voorbeeld zullen volgen.

Ter wapenen dan, brave Stadgenooten! U doel is niet meer dat van overheersching van vreedzame Naburen, maar alleen verdediging van het lieve Vaderland onder het wijze beleid van zijne Doorluchtige Hoogheid den Prince van Orange. En gij, die door tijdelijke omstandigheden in dezen luisterrijken loopbaan niet kunt deelen, koomt uwe mede Ingezetenen door vrijwillige bijdragen in geld te hulp.

Ondersteund hunnen moed, steld het stedelijk bestuur in staat voor vrouwen en kinderen, wiens Mans en Vaders ter bescher-

ming van het lieve Vaderland de wapenen aangorden, te kunnen te hulp komen.

En het is ten gevolge van eene aanschrijving van den Raad van Prefekture van dit Departement van den 6 dezer, dat van heden af aan en vervolgens dagelijks op het Stadshuis een Register zal zijn geopend, waar in elk Ingezeten voor zekere somma, in eens of wekelijks te betalen, zal kunnen intekenen, alsmede dat er ter gelijker tijd een kist of bus zal gereed staan, waarin zij, die geene intekening verkiezen te doen, derzelver toelage kunnen storten.

Het is waar, groote opofferingen zijn door ulieden gedaan, maar voor 't behoud van het lieve Vaderland zullen in deze dagen van blijde vooruitzichten voor Vriezen geene te groot zijn,

Dat wij dan onzen moed hervatten, en den naam van Holland zal als voorheen geëerbiedigd en de Nederlanders bij hunne Naburen gezien worden.

De groote gebeurtenis is voleindigd. Nederland is vrij en Willem Frederik Prins van Orange en Nassau de beschermer van Nederland.

Gedaan te Leeuwarden den 7 December 1813.

Sible Cats,
Adjunct-Maire.

BIJLAGE K.

Oproeping van W. H. Baron van Heemstra, tot vrijwillige dienstneming tot ontzet van Koevorden.

Leeuwarden den 13 December 1813.

Doordrongen van het gevoel van verpligting, om het Vaderland, en wel hoofdzakelijk in de tegenwoordige oogenblikken, de verschuldigde diensten te bewijzen, ten einde, zooveel mogelijk, mede te werken, om den vaderlandschen bodem van de vijandelijke benden te zuiveren, nam ik het besluit, mijn persoon tot dat einde aan Z. K. Hoogheid den heere Prinse van Oranje en Nassau aan te bieden, en had dien ten gevolge het voorregt, met eene

autorisatie, in dato 9den December ll., aan den heere commissaris generaal van het departement van oorlog vereerd te worden, om in de departementen van de Wester-Eems en Vriesland zoodanige manschappen te wapenen, als ik voor de goede zaak zou dienstig oordeelen. Het is dan uit dien hoofde, dat ik mij tot u wende,

Brave Friezen, waardige Landgenooten!

Onder u was het, dat ik het levenslicht ontving; onder u ben ik opgevoed, en ben derhalve te veel in de gelegenheid geweest, u te leeren kennen, dan dat ik een oogenblik aan uwen heldenmoed en uwe vaderlandsliefde zoude kunnen twijfelen. Wel u dan! het oogenblik is daar! Delfzijl en Coevorden zijn nog door onze vijanden bezet, en de brave inwoners zijn nog de slagtoffers van de woede dier barbaren, onder wier juk wij, helaas! maar al te lang hebben moeten gebogen gaan. Snel dan te wapen, brave Vriesche jongelingen, voeg u bij mij, denk aan de voorledene onderdrukking, denk aan de slagtoffers, welke uit uw midden als fransche slaven zijn weg gesleept, ten einde te strijden voor de grootheid van eenen tijran, die den naam van monarch niet verdiende; denk aan den roem, welke op u wacht en eindelijk aan het genoegen, hetwelk gij smaken zult, wanneer gij uwe kinderen eens zult hooren zeggen, ook onze vaders werkten mede tot verlossing van het Vaderland! Welaan dan, gij die het uwe wilt toebrengen tot dit heilzame einde; wacht thans geen oogenblik, maar vervoeg u te Leeuwarden bij den kapitein P. J. N. Kruiseman, welke mij tot het volbrengen der op mij rustende verpligtingen is toegevoegd geworden, en wiens kunde en ijver voor de goede zaak te overbekend is, dan dat gij u niet ten vollen op hem zoudt kunnen verlaten; hij zal u teregt helpen, en gij kunt verzekerd zijn, dat gij eene behandeling zult genieten, welke uwe ijver en vaderlandsliefde met regt verdienen.

Leeuwarden, den 13den December 1813.

WILLEM HENDR. VAN HEEMSTRA.

BIJLAGE L.

Oproeping van J. G. Baron van Sytzama, tot werving van een korps kavalerie.

Leeuwarden den 11 Januarij 1814.

LANDGENOOTEN!

By de zoo gelukkige als onverwachte ommekeer van zaken en de bevryding van het juk der fransche slaverny, waaronder wy nu ruim negentien Jaren gebukt moesten gaan; by het gelukkig wederkeren van onzen Geliefden Vorst op Vaderlandschen Bodem, ja by de gedachte, dat verscheiden onzer Nederlandsche Vestingen nog als roofnesten der fransche benden aangemerkt en van het juk dier barbaren verlost moeten worden, waar onder onze waardige mede Nederlanders maar al te zwaar moeten zuchten, zal het gemoed van elk Nederlander voorzeker ontvlammen, om op het voetspoor onzer Vaderen, dit weleer gelukkig Land, geheel en al van druk te bevryden, ja vry te vechten.

Gylieden derhalven waardige Landgenoten! brave Vriezen! Gy Edele Jongelingen! wien Nederlandsch bloed door de aderen stroomt, wordt bij deze opgeroepen, om als Ruiters voor Zyne Koninklyke Hoogheid voor Vaderland en Orange te stryden.

Welaan, laat U dus geenszins terughouden, maar stelt er U eene eer in, om hier toe krachtdadig mede te werken, en ook dan, wanneer het zyn moet, door den krachtigen arm der Bondgenoten ondersteund, den algemenen Vyand tot over onze grenzen te vervolgen.

Immers ik zelf, welke voorheen onder de Vanen van Orange die zelfde Vyand meer dan eens het hoofd mogt bieden, maar gedurende al den tyd onzer verdrukking stil heb moeten zitten, zal U wakkere Vriezen! als een geboren Vries, daartoe door Zyne Koninklyke Hoogheid geroepen, ik zelf zal U aanvoeren tegen den Vyand des Vaderlands.

Gylieden derhalven, die altyd getoond hebt een hart voor Orange in uwe borst te dragen, en op den naam van Vriezen trotsch moogt zyn, toont dan ook nu dat gy niet zorgeloos te huis wilt blyven, maar ondersteunt my om alhier zoodra mogelyk een Corps Cavallerie compleet te maken, by hetwelk onze Doorluchtige Souverein my als Commandant in deze Provintie benoemd heeft.

Meldt Ulieden dus aan met dien IJver, welke ulieden altoos

eigen was; meldt Ul. aan met die zelfde Geestdrift, welke my bezielt, en Gylieden zult met dankbaar genoegen ontvangen worden.

Het bureau is te Leeuwarden.

Leeuwarden den 11 Januarij 1814.

J. G. van Sytzama,
Luitenant Colonel en Commandant der Cavallery.

BIJLAGE M.

Proclamatie van Commissarissen Generaal aan de Friezen tot verdere opwekking van den volksgeest en tot uitschrijving van een Dankdag.

Uit naam van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden.

De Commissarissen Generaal, benoemd door het Algemeen Bestuur der Vereenigde Nederlanden, in het Departement Vriesland aan de Ingezetenen van dat Gewest:

Wy haasten ons Ulieden bekend te maken, dat het de stelligste en heilzaame intentie is van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau en van het Algemeen Bestuur, dat bij deze zoo gewenschte en ten eenemale onverwachte omkeer van zaken, in vergetelheid worden gesteld alle gepleegde onregtvaardigheden, wraak-oeffeningen, en bittere vervolgingen om politieke gevoelens, welke wij in de laatst afgeloopen Jaren sedert 1795 in ons midden hebben zien gebeuren: dat dit alles zoo klaar is uitgedrukt, in de Proclamatie van Zyne Doorluchtige Hoogheid, dat men aan Hoogstdeszelfs doorzigt te kort zoude doen om Ulieden, die zoo bereidwillig en eenparig zyt toegeschoten ter beveiliging van de publieke rust, tot deze heilige pligt verder aantesporen. Insgelyks willen wy niet opnoemen, hoe dikwerf en onder welke bedriegelyke voorwendingen het voormalig fransch Bestuur een schandelyk misbruik heeft gemaakt, van het diep vertrouwen het welk sommige der Ingezetenen, zoo ongelukkig als ligtgelovig, aan de Agenten der verleidende fransche Natie verleenden.

Het is ons aller belang, dat deeze zoo lang gewenschte omkeer van zaken zijn volle beslag erlange: dat wij alle, zonder onderscheid van Godsdienstige en politieke gevoelens, dan eenparig het onze bereidwillig toebrengen, om het vaderland, ieder naar zijn

vermogen, uit het nog niet ten eenemale verwijderde gevaar te redden, het zij door de Wapenen blijmoedig op te vatten, het zij door opofferingen van penningen, daar 's Lands kist door de Franschen bij hun vertrek op veele plaatsen is uitgeput en weggeroofd.

Met Blydschap vernemen wy, de Nationale yver van het Vriesche Volk, waar mede zy de Wapenen opvatten en zich genegen tonen aanzienelyke Gelden in de Offerkisten uittestorten. Door zoodanige pogingen kan ons Vaderland, onder den Goddelyken bystand, alleen gered worden; zonder dat zouden wy ons op nieuw wederom moeten onderwerpen aan de fransche overheersching — onze schatten naar buitenlands afzenden — en onze Jongelingen (hoe onbedreven en ongeschikt voor het Krygstoneel) van hunne Ouderen zien afrukken en tegen bedreven Krygslieden ter slagtbank leiden; en zulks alleen om de ingebeelde Grootheid van een enkel Sterveling te bevorderen, zonder eenig nut voor ons eigen Vaderland, hetwelk door hem uit den rang der Volkeren was uitgewischt.

Door den edelmoedigen bijstand der Hooge Gealieerde magten, is ons Vaderland als het ware herboren. Vereer de Gedagtenis van de Heeren F. van der Duin van Maasdam en van Gijsbert Karel van Hogendorp, die zoo manmoedig in het kritiek ogenblik de Hooge Regering hebben op zich genomen, en door hunne voorzorg de middeloorzaak zijn geworden, dat Zijne Doorluchtige Hoogheid de Heere Prince van Orange Nassau zoo spoedig tot redding van het Vaderland tot ons is overgekomen.

Verheugt U met ons, dat Zijne Doorluchfige Hoogheid, wel heeft willen op zich nemen de Hooge Souverainiteit van dit Land; daar door zullen Wij voortaan niet meer blootgesteld zijn aan zodanige politieke woelingen en tweedragt, waar door dit Vaderland meermalen tot op den Oever van deszelfs ondergang gebragt en verdeelt is geworden.

Wy vinden ons verpligt, waardige en voor het Doorluchtig Huis van Orange ingenomene Landgenoten! Ulieden wegens het Heil dezer Gelukkige omkeer van Zaken aantemanen, om in deze Omwenteling te erkennen Gods Goedertierenheid, en deswegens op den eerstkomenden Zondag morgen, na bekomene kennis, in uwe onderscheidene Godshuizen op te komen, om dien God, welke ons en onze kinderen uit de overheersching des franschen keizers zoo wonderbaarlyk gered heeft, daar voor plechtig te danken en Zyne Goddelyke Wysheid aftesmeken over Zyne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau — over de hooge

Regeering — en over allen die door of wegens onzen Souverain eenig Bewind in handen hebben, ten einde ons zoo diep verne-derd, en nu herrezen, Vaderland, zyne vorige standplaatse we-der moge bekomen onder den rang der Souveraine Staten in Europa en de vorige Bronnen van Welvaart — Koophandel — Zeevaart — Visscherijen — en Landbouw weder mogen geopend worden: en eindelijk dat onder ons, met de vlugt der franschen, ook verdwynen mogen de losbandigheid in zeden en lichtzinnig-heid in het Godsdienstige, welke Helaas! maar al te veel verbas-terd hebbeu het Nationaal karakter.

En zal deze in alle de Gemeenten van dit Departement wor-den gepubliceerd en geaffigeerd, daar waar zulks gebruikelyk is; en in de Kerken der onderscheidene Godsdienstige Gezindheden van de Predikstoelen worden afgelezen.

Aldus gedaan te Leeuwarden, den 9 December 1813.

De Commissarissen-Generaal voornoemd,
E. H. Bergsma.
H. van Swinta.

BIJLAGE N.

Commissarissen Generaal bedanken den Baron G. F. v. Asbeck voor de handhaving der rust en orde, toen er bij de vlugt der Franschen geen civile authoriteit bestond, en hij, als Kommandant der nat. garde, met kleine magt groote gevaren heeft afgeweerd.

Leeuwarden, den 21 Januarij 1814.

Commissarissen-Generaal in het Departement Friesland
aan
den Heer G. F. van Asbeck.

Hoog Wel Geboren Heer!

Wij hebben de eer gehad te ontvangen UHWelGeb. Missive van den 19 dezer, waarbij UHWelGeb. ons te kennen geeft

de overdragt van het Commando der Nationale Gardes van Vriesland aan den Luitenant Colonel H. Beekkerk, ten gevolge van een van den Heer Luitenant Colonel van Sytzama ontvangene kopij Missive van den Heer Generaal, commandeerende in de 8e Militaire Divisie.

Nimmer zullen wij vergeten de diensten, die UHWelGeb. in de jongst afgelopene dagen, toen de Franschen het Departement verlieten, ter handhaving van de rust en goede orde onder, de ingezetenen bewezen hebt, door het Commando van het Departement op zich te nemen, maar daar aan steeds met erkentenis gedenken, terwijl wij ook niet twijfelen, of de ingezetenen zullen u daarvoor hunnen dank toebrengen.

Het strekke UHWelGeb. Heer tot eene genoegzame zelfvoldoening en eene aangename herinnering, van in een oogenblik, als bij de vlugting der Franschen en het niet bestaan van eene civile autoriteit het geval was, de Ingezetenen voor onheilen te hebben beveiligd, hunne bezittingen verzekerd, en rust en goede orde met een zoo kleine magt van gewapende mannen gehandhaafd.

Wij hebben de eer ons met alle hoogachting te noemen,

HoogWelGeboren Heer,

UHWelGeb. Ond. Dienaren,

E. H. Bergsma.

H. v. Sminia.

BIJLAGE O.

De Gouverneur van Friesland geeft kennis van de aanvaarding van deze betrekking.

Van wege en in naam van den Sonvereinen Vorst.

Wij Gouverneur van de Provintie Vriesland, daartoe bij Besluit van Zijne Koninglijke Hoogheid van den 6 April dezes Jaars benoemd, allen den genen die deze zullen zien of hooren lezen Salut: doen te weten:

Dat wij op heden deze onze functien, ten gevolge van een nader Besluit van Zijne Koninklijke Hoogheid van den 20 dezer

maand April, hebben aanvaard, en het Bestuur van Zaken in de Provintie van de afgetreden Commissarissen Generaal hebben overgenomen; alsmede, dat, tot zoo lange de Provinciale Staten en Gedeputeerden niet zullen bijeenkomen, de Raden bij het Generaal Commissariaat en de Commissarissen in de Arrondissementen op den vorigen voet in derzelver ambtsbetrekkingen blijven continueren.

Wij gelasten dien ten gevolge alle Autoriteiten en Ingezetenen dezer Provintie, om ons in deze onze qualiteit te erkennen en te respecteren.

En zal deze worden afgekondigd en aangeplakt op de gebruikelijke wijze.

Leeuwarden den 29 April 1814.

De Gouverneur van de Provincie Vriesland,
I. ÆBINGA VAN HUMALDA.
Ter ordonnantie van denzelve,
De provisioneel fungerende Secretaris,
M. YPEY.

INHOUD.